

УДК 332.055:911.373

JEL Classification: C13, Q56, R12

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201906006>

М.А. ХВЕСИК, доктор економічних наук, професор,
академік НААН
М.В. ІЛЬІНА, доктор економічних наук,
старший науковий співробітник

Параметризація оцінювання перспектив розвитку сільських територій різних типів

Мета статті - розробити та обґрунтувати комплекс параметрів для оцінювання перспектив розвитку сільських територіальних громад різних типів.

Методика дослідження. Метод аналізу застосовано для визначення можливостей і перешкод розвитку територіальних громад. Параметри оцінювання перспектив їх розвитку узагальнено за допомогою методу синтезу. Диференціація територій за типами здійснена на основі статистичного методу.

Результати дослідження. Узагальнено основні можливості та перешкоди на шляху розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні в умовах адміністративної реформи. Розроблено систему параметрів оцінювання перспектив розвитку громад; обґрунтовано їх застосування для територій різних типів. На конкретних прикладах представлено методи диференціації сільських територій за ознаками наближеності останніх до урбанізованих центрів та параметризації оцінювання перспектив їх розвитку.

Елементи наукової новизни. Представлено систему економічних, соціальних, екологічних параметрів для оцінювання перспектив розвитку територій сільських громад, класифікованих за просторовими ознаками.

Практична значущість. Наведений методологічний підхід до визначення перспектив розвитку сільських територій доцільно застосовувати при плануванні їх розвитку, розробці програмних документів з метою врахування особливостей просторового розміщення та соціально-економічного стану. Табл.: 2. Рис.: 1. Бібліогр.: 20.

Ключові слова: сільська територія; територіальна громада; параметр; оцінка, система; диференціація; програма розвитку.

Хвесик Михайло Артемович - доктор економічних наук, професор, академік НААН, директор Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України» (м. Київ, бульв. Тараса Шевченка, 60)

E-mail: reception@ecos.kiev.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-4306-4904>

Ільїна Марія Володимирівна - доктор економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу проблем економіки земельних і лісових ресурсів, Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України» (м. Київ, бульв. Тараса Шевченка, 60)

E-mail: maria_ilina@bigmir.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5555-1614>

Постановка проблеми. Результати фінансової децентралізації в Україні демонструють зростання економічної спроможності об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Якщо протягом перших років адміністративної реформи власні доходи їхніх бюджетів зростали за рахунок зміни податкової бази і незначною мірою залежали від зусиль органів місцевого самоврядування, то зараз на доходи громад впливають насамперед ефективно управління податковими надходженнями, ефективність роботи з інвесторами,

підприємцями та використання природних ресурсів - насамперед земельних.

Протягом останніх років видатки з державного бюджету на реалізацію інфраструктурних проектів із розрахунку на одну ОТГ скорочуються - переваги від субвенції отримали лише ті громади, які об'єдналися першими. При розрахунку інфраструктурної субвенції враховується не тільки кількість населення, а й площа території громади. Такий підхід не повністю враховує реальні інфраструктурні проблеми та спроможність громад їх вирішувати. Особливо це стосується віддалених населених пунктів, які по-

© М.А. Хвесик, М.В. Ільїна, 2019

требують більш сприятливих умов економічної діяльності та додаткового фінансування для реалізації соціальних проектів [12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Просторова диференціація територіальних утворень за різноманітними параметрами (соціальними, екологічними, економічними, демографічними) перебуває в колі наукових інтересів вітчизняних та іноземних науковців. В Україні проблеми просторової диференціації міських та сільських територій і регіонів досліджують І. Бистряков [1], В. Бойко [3], О. Бородіна [4], В. Борщевський [5], О. Булавка [6], В. Кравців [10], І. Сторонянська [20], В. Удовиченко [19], В. Чемерис [2]. В умовах реалізації адміністративно-територіальної реформи їхні дослідження все частіше стосуються особливостей управління активами територіальних громад. Проте шляхи і перспективи залучення та використання наявних інфраструктурних і природних ресурсів об'єднаних територіальних громад з урахуванням впливу їх просторових характеристик на функціонування місцевої економіки та соціальної сфери потребують поглибленого аналізу [10].

Мета статті - розробити та обґрунтувати комплекс параметрів для оцінювання перспектив розвитку сільських територіальних громад різних типів.

Методологія дослідження. Дослідження соціально-економічного та екологічного стану сільських територій з метою їх подальшої диференціації включає визначення ключових проблем розвитку цих територій, недоліків чи прогалин в управлінні ними. Відповідний аналіз здійснено на основі наявних програм економічного і соціального розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні, що розробляються в межах поточної адміністративної реформи та згідно з вимогами Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [14]. Методологічною основою розроблення програм є Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [13] та Методичні рекомендації щодо формування і реалізації прогнозних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади [11]. При розробленні програм також мають враховуватися цілі Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року [7].

Програма економічного і соціального розвитку ОТГ розробляється згідно з відповідною стратегією, яка є ключовим документом, що визначає довгострокову політику управління територією. В аналітичній частині надається оцінка економічного і соціального стану громади та наявних проблем; міститься опис економічної діяльності, інфраструктури, демографічної ситуації, функціонування сфер освіти, охорони здоров'я, якості життя населення. Перспективна частина документа визначає пріоритети розвитку, ключові стратегічні й операційні цілі та завдання, а також конкретні заходи з їх реалізації.

Виклад основних результатів дослідження. Аналіз наявних програм та стратегій соціально-економічного розвитку ОТГ у різних регіонах України дав змогу визначити такі проблеми, недоліки та прогалини: громадам бракує програм розвитку малого і середнього бізнесу, планів зі створення нових робочих місць, проектів місцевого розвитку; з різних причин ОТГ не використовують природні ресурси, розташовані на їхній території, у повному обсязі; переважна частка працездатного населення громад зайнята в особистому селянському господарстві; відсутність капітального та поточного ремонту доріг унеможливує повноцінне функціонування громад, життя населення, задоволення соціальних потреб.

Актуальність зазначених у програмах розвитку ОТГ проблем і недоліків залежить також від особливостей їх розміщення та віддаленості від великих урбаністичних центрів. Європейська комісія при визначенні сільських територій бере до уваги рівень їх урбанізації та щільність населення. За цими показниками території поділяють на три групи: щільно, помірно та мало заселені. Експерти Організації економічного співробітництва та розвитку, класифікуючи регіони залежно від частки населення, що проживає на сільських територіях, виділяють переважно сільські, переважно міські регіони та регіони проміжного типу. Якщо врахувати показник наближеності мешканців регіону до міського центру, зазначений методологічний підхід дає змогу виділити:

- економічно інтегровані регіони, що розташовані поблизу міських центрів, мають позитивне сальдо міграції, різноманіття вільних робочих місць, високорозвинену інфраструктуру. Основними проблемами та-

ких регіонів є захист природного й культурного середовища та забезпечення екологічної рівноваги. Створені оптимальні умови для переробки та збуту сільськогосподарської продукції, однак високі ціни на землю і жорсткі вимоги щодо обмеження негативного впливу на навколишнє природне середовище нівелюють ці переваги місця розташування для розвитку АПК;

- перехідні регіони, які мають доволі сприятливі економічні умови, особливо, якщо мають налагоджену транспортну мережу. Економіка сільських громад все ще залежить від сільськогосподарського виробництва. Перспективи розвитку визначаються швидкістю структурних перетворень у пріоритетних секторах (насамперед, у сільському господарстві) та диверсифікації місць прикладання праці;

- віддалені регіони, яким притаманні мала щільність населення, несприятлива демографічна структура, низький рівень доходів та велика залежність від пріоритетного сектору (найчастіше - сільського господарства). Через особливості місця розташу-

вання та занедбану інфраструктуру економічний розвиток ускладнений. Невигідні умови виробництва і віддаленість ринків збуту проблематизують ведення сільського господарства. Такі регіони є головним об'єктом політики сільського розвитку, метою якої має бути встановлення динамічного балансу між економічним розвитком, досягненням належного рівня життя та збереженням навколишнього природного середовища [16].

Таким чином, окрім відстані населених пунктів до великих урбаністичних центрів, для аналізу потенціалу соціально-економічного розвитку сільських територій слід враховувати й інші їх характеристики: вікову структуру населення, рівень доходів, зайнятість, стан інфраструктури, природні ресурси, роль сільського господарства у місцевій економіці. Спираючись на ці параметри, доцільно виокремити принаймні три типи сільських об'єднаних територіальних громад в Україні: наближені до великих міст, відносно віддалені та периферійні (рис.).

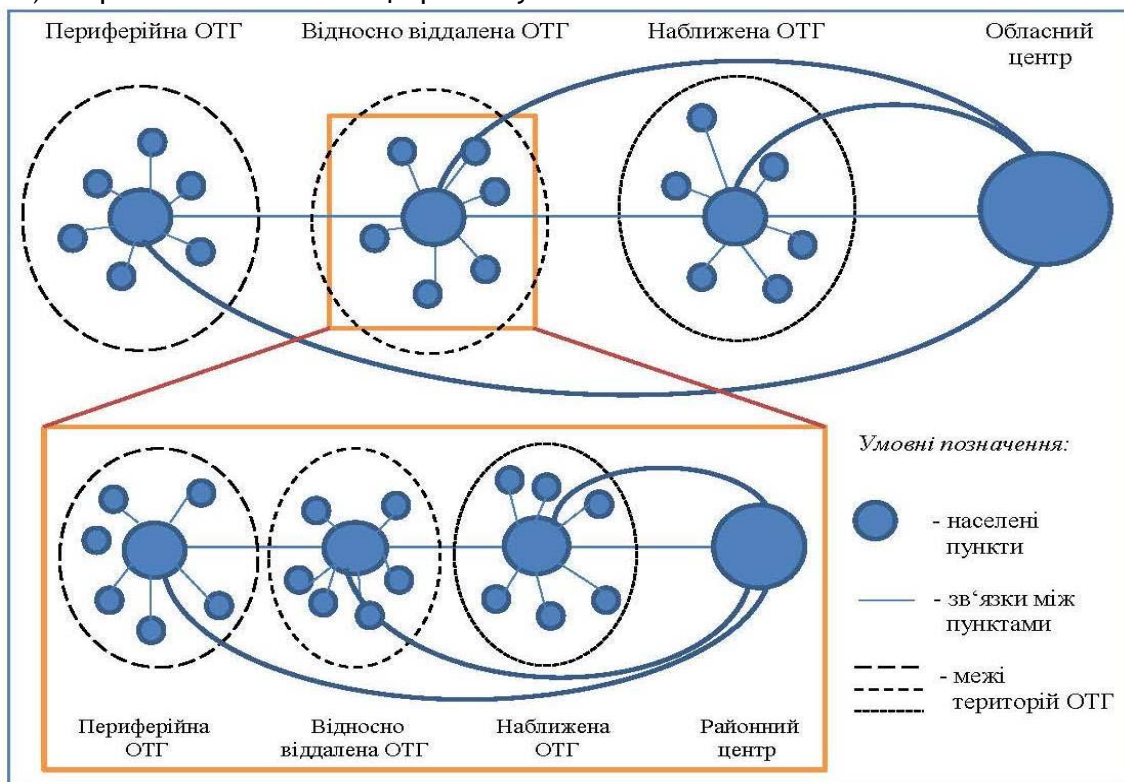

Схема просторового розташування сільських територіальних громад за їх типами

Джерело: Розроблено авторами.

Наближені до великих міст громади мають вигідне географічне розташування та налагоджене транспортне сполучення, розвинену житлово-комунальну інфраструктуру (залізничні станції, дороги, водогони, сис-

теми каналізації, мережі ТРЦ, магазинів), достатню кількість об'єктів освітньо-культурної сфери (школи, дитсадки, спортивні клуби, організовані місця відпочинку). До основних переваг таких територій слід

віднести забезпеченість достатньою кількістю фахівців різного профілю та високої кваліфікації завдяки наближеності до навчальних закладів, розташованих у місті; наявність значної кількості великих, середніх та малих підприємств різних форм власності; можливості працевлаштування як у населеному пункті, так і поза ним (у місті). На таких територіях доцільне створення підприємств, що потребують великих виробничих площ: заводів із виробництва будівельних матеріалів, швейних, меблевих фабрик, виставкових павільйонів, овочесховищ, логістичних центрів з обробки й постачання вантажів (харчових продуктів та промислових товарів) до міста, бізнес-центрів (включаючи готелі та розважальні заклади), спортивних комплексів (з тенісними кортами, футбольними полями, басейнами, кінними клубами); туризм (етнографічні музейні комплекси, туристичні садиби на території особистих селянських господарств, спеціалізовані заклади громадського харчування).

Розвиток цих територій можуть обмежувати деякі притаманні їм проблеми, а саме: висока вартість та обмеженість пропозиції вільних територій під житлову та громадську забудову й господарські об'єкти, що з часом призведе до зміни цільового призначення сільськогосподарських земель; звуження ареалу існування диких тварин і птахів, забруднення та погіршення стану навколишнього природного середовища внаслідок його надмірної експлуатації, інтенсивного залучення до господарської діяльності нових територій, масової вирубки лісів через розширення меж населених пунктів, будівництво житла, доріг; надмірно щільна забудова приватними житловими будинками, що не враховує державні будівельні норми та призводить до погіршення умов проживання, порушення правил видобутку води для індивідуальних потреб (буріння приватних свердловин), забруднення ґрунтів та водоносного горизонту стічними водами, спотворення ландшафтів внаслідок утворення несанкціонованих звалищ твердих побутових відходів; порушення прав громадян на доступ до річок, ставків, лісів.

Перевагами для відносно віддалених ОТГ є досить низька вартість житлових будинків на вторинному ринку; наявність вільних територій під будівництво нових житлових та господарських об'єктів; достатній обсяг природних ресурсів, не залучених до госпо-

дарської діяльності. Економічні можливості для таких територій криються у розвитку середніх і великих фермерських господарств, що спеціалізуються в галузі тваринництва, птахівництва, рибництва; будівництві комбінатів із перероблення харчових продуктів, консервування овочів та фруктів; розвитку сільськогосподарських кооперативів; будівництві полігонів твердих побутових відходів та сміттєпереробних заводів. Проблеми розвитку цих територій спричинені насамперед дефіцитом фінансових ресурсів, внаслідок чого господарства не мають можливостей для свого економічного розвитку (оновлення сільськогосподарського устаткування, будівництва ліній для зберігання й переробки продукції), а громади - для поліпшення стану соціокультурної інфраструктури, підвищення якості побутових послуг (організації вуличного освітлення, централізованого водопостачання, вивозу сміття, облаштування доріг, відпочинкових зон, місць зберігання побутових відходів). Інші проблеми гостро соціальні: високий рівень безробіття, що спричиняє міграцію робочої сили (особливо молоді, освічених, соціально активних громадян); зловживання правами та інтересами селян, які передали земельні паї в оренду; пасивність громад у частині управління належними їм ресурсами та активами; інформаційна ізоляція в частині сучасних можливостей для ділової активності; брак відповідних знань, умінь та досвіду.

Периферійні ОТГ мають найбільше за інші типи територій, не залучених до господарської діяльності природних ресурсів, інфраструктурних об'єктів різного призначення та стану. У структурі місцевої економіки порівняно більша частка малих сільськогосподарських підприємств, які з часом можуть об'єднуватись у кооперативи для переробки власної сільгосппродукції (овочів, фруктів, молока, м'яса), організації системи збуту готової продукції, переробки сільськогосподарської сировини й відходів деревини для альтернативної енергетики, у тому числі виробництва пелетів та брикетів, закладки великих за площею фруктових і горіхових садів, ягідних плантацій. Можливості розвитку цих територій ускладнюють насамперед слабкий фінансовий стан громад і зuboжілість населення, спричинені низкою різних факторів: інституційних (відсутні інституції підтримки сільської економіки); комуніка-

ційних (відсутні стійкі міжгалузеві, міжсекторальні, міжтериторіальні зв'язки); організаційно-економічних (особисті селянські господарства нерентабельні внаслідок малої їх автоматизації і низьких цін на продукцію через віддаленість територій від регіональних та національних ринків; підприємства значно обмежені в інвестиційних чи кредитних ресурсах через нестабільну економічну ситуацію та віддаленість територій, у них також збільшені ризики банкрутства у випадку неврожаю чи падежу худоби та бракує досвіду створення і функціонування виробничо-переробних кооперативів). Соціальної сфері притаманна стійка тенденція до знелюднення територій, погіршення стану інфраструктури, закладів культури, освіти, охорони здоров'я. В умовах порушення демографічної структури (нестачі осіб працездатного віку та переважання пенсіонерів) і непередбачуваності наслідків майбутньої

земельної реформи майбутнє таких територій залишає мало підстав для оптимізму.

Незалежно від типу громади, основними пріоритетами їх соціально-економічного розвитку мають бути розвиток підприємництва, підтримка місцевих товаровиробників; залучення інвестицій; соціальний захист, підвищення рівня доходів громадян та зайнятості; впровадження енергоощадних заходів, стимулювання населення до енергозбереження; забезпечення екологічно орієнтованого використання природних ресурсів, посилення відповідальності за правопорушення, пов'язані із заподіянням шкоди довкіллю. Враховуючи доцільність диференціації наведених заходів управління залежно від типу територій, запропоновано визначати перспективи розвитку сільських територіальних громад в Україні за декількома економічними, соціальними та екологічними параметрами (табл. 1).

1. Параметри та оцінки перспектив розвитку ОТГ різних типів

Параметри	Характеристика та оцінка перспектив для типів ОТГ, диференційованих за розташуванням до урбаністичного центру*:		
	<i>наближені</i>	<i>відносно віддалені</i>	<i>периферійні</i>
Економічні:			
Транспортне сполучення	повноцінне; «3»	задовільне; «2»	незадовільне; «1»
Якість доріг	незадовільна; «2»	незадовільна; «2»	зруйновані; «1»
Напрями економічної діяльності	послуги; «3»	підприємства різних видів; «2»	сільське господарство, кооперація; «2»
Економічно активне населення	наявне та в достатній кількості; «3»	молодь не бачить перспектив розвитку, мігрує до міст; «2»	переважають пенсіонери, працездатне населення мігрує; «1»
Природні ресурси	експлуатаційне природокористування; «1»	наявні; «3»	наявні; «3»
Сільське господарство	малодоцільне; «1»	перспективне, диверсифіковане; «2»	перспективне; «3»
Комунікаційне, інформаційне забезпечення	задовільне; «3»	розвивається; «2»	незадовільне; «1»
Соціальні:			
Освітньо-культурна інфраструктура	розвинена; «2»	достатньо розвинена, потребує оновлення; «2»	у незадовільному стані; «1»
Житлово-комунальна інфраструктура	розвинена, потребує реконструкції; «2»	недостатньо розвинена, потребує суттєвого оновлення; «1»	у незадовільному стані; «1»
Населення за громадянською позицією	активне; «3»	частково активне; «2»	пасивне; «1»
Населення за рівнем добробуту	сильно стратифіковане; «2»	бідне; «1»	зубожіле; «1»
Щільність приватної забудови	висока; «3»	нещільна; «1»	розпорошена; «1»

Наявність вільних територій під індивідуальну забудову	недостатня, брак ринкового регулювання попиту та пропозиції; «1»	у достатній кількості; «3»	у достатній кількості; «3»
Екологічні:			
Експлуатація природних ресурсів	виснажлива; «1»	надмірна; «2»	незбалансована, потребує коригування; «2»
Об'єкти негативного впливу на довкілля	велика кількість та концентрація, особливо несанкціонованих сміттєзвалищ ТПВ; «1»	велика кількість, особливо водойм, у які підприємства скидають стічні води; «1»	велика кількість, особливо складів мінеральних добрив та агрохімікатів; «1»
Незалучені до господарського використання природні ресурси	відсутні; «1»	відносно наявні; «2»	наявні; «3»

*Оцінки перспектив розвитку наведено за шкалою, де «1» означає низьку оцінку, «2» - посередню, «3» - високу.

Джерело: Розроблено авторами.

З метою просторової диференціації сільських територій на першому етапі здійснено типізацію ОТГ за їх наближеністю до великих міст та інших урбаністичних центрів (на прикладі Житомирської області) [8]. За допомогою інформації Державної служби статистики України, Прес-центру ініціативи «Децентралізація», Центральної виборчої комісії України, Інтернет-ресурсу Google Maps визначено відстані між центрами гро-

мад та обласним і районними центрами (за основними автомобільними шляхами). Для типології застосовано стандартні методи статистичного групування даних [9]. За результатами аналізу у цій області переважають відносно віддалені ОТГ: 25 од., що становлять понад половину утворених громад, на які припадає 42% площі усіх утворених в області на даний час ОТГ та є місцем проживання 47% населення (табл. 2).

2. Результати типізації об'єднаних територіальних громад Житомирської області за їх наближеністю до обласного центру

Група та її межі, км	Загалом ОТГ, од.	Частка групи у загальній структурі, %	Стандартне відхилення, км	Середнє значення групи, км	Коефіцієнт варіації показника у групі, %
I. Наближені (7,9 - 48,2)	15	31,2	15,9	27,6	58
II. Відносно віддалені (52,3 - 98,8)	25	52,1	13,9	75,3	19
III. Периферійні (107,0 - 164,0)	8	16,7	18,0	129,9	14

Джерело: Розраховано авторами.

Наближеність територій до великого міста впливає на площу та чисельність населення громади, що об'єднується: чим ближче розташована ОТГ до міста, тим менша її площа та кількість населення, і навпаки. Це свідчить, що наближеність громади до міста більшою мірою визначає її економічну спроможність, аніж кількість населення та площа. Аналіз зв'язку тривалості об'єднання територіальних громад з їх типом демонструє, що периферійні та відносно віддалені громади об'єдналися раніше за наближені: середній період, протягом якого існують

зазначені групи ОТГ, становить 24, 23 та 20 місяців відповідно. Розподіл кількості населених пунктів, що припадає на одну ОТГ у середньому підтверджує, що чим ближче розташовані громади до обласного центру, тим вони дрібніші (менше населених пунктів входить до їх складу), і навпаки. Так, середня кількість населених пунктів у наближених громадах становить 15 од., у відносно віддалених - 19, периферійних - 36 од.

Наближеність або віддаленість ОТГ до обласного центру не може бути єдиним про-

сторовим параметром, що визначає її соціально-економічний стан і перспективи розвитку: слід враховувати також розташування громади відносно районного центру. Тому за аналогічною методикою визначено типи ОТГ залежно від їх наближеності до районних центрів: майже 48% ОТГ віднесено до наближених; 37% - до відносно віддалених; 14,6% - до периферійних. Попередньо диференційовано адміністративні райони за їх наближеністю до обласного центру, що доводить: чим ближче розташовано район до м. Житомир, тим більша кількість утворених у ньому громад.

Об'єднаний розподіл територіальних громад одночасно за наближеністю до обласного і районного центрів дає змогу проаналізувати соціально-економічні перспективи розвитку громади більш системно та точно: адже за одним із рівнів просторової диференціації громада може належати до наближених, за іншим - до периферійних, і навпаки. Зрозуміло, що у більш вигідному становищі перебувають громади, наближені до міст за обома рівнями диференціації. Натомість, ОТГ, що відносяться до периферійних за обома типами, перебувають у гіршій ситуації. Тому при формуванні перспективних планів слід особливу увагу приділяти системності заходів з їх економічного та соціального розвитку [19].

Висновки. Значимість проблем та перешкоди розвитку сільських територіальних

громад різних регіонів України залежать від особливостей їх розміщення та віддаленості від великих урбаністичних центрів. У цьому контексті виділено три типи громад: наближені до великих міст, відносно віддалені та периферійні. Окрім відстані, населені пункти, які формують ці типи громад, відрізняються і за іншими параметрами: щільністю й віковою структурою населення, рівнем доходів і зайнятістю, якістю інфраструктури, природними ресурсами, роллю сільського господарства у місцевій економіці, станом соціальної інфраструктури тощо.

Основними проблемами соціально-економічного розвитку громад слід вказати, насамперед, дефіцит фінансових ресурсів, що не дає змоги реалізувати важливі інвестиційні проекти, а також безробіття, тіньова зайнятість населення, висока вартість позикових коштів. Тому незалежно від типу громади серед основних пріоритетних напрямів їх розвитку підтримка місцевого бізнесу, залучення інвестицій, підвищення рівня доходів громадян, зайнятість населення та соціальний захист. З метою раціонального використання наявних активів для сільських громад важливо врегулювати використання земельних ресурсів, об'єктів комунальної власності, забезпечити постійне оновлення інвестиційних пропозицій щодо вільних земельних, лісових ділянок, водних об'єктів, незадіяних виробничих приміщень, інфраструктури.

Список бібліографічних посилань

1. Бистряков І., Клиновий Д., Рогов П. Забезпечення сталості та безпеки просторового розвитку України в умовах глобальних викликів. *Social development and Security*. 2018. № 6 (4). С. 39-53.
2. Бізнес-модель розвитку сільських територій України / В. Чемерис, В. Душка, В. Максим та ін. *Agricultural and Resource Economics*. 2019. Т. 5. Вип. 1. С. 154-176.
3. Бойко В. В. Пріоритети та інструменти розвитку сільських територій в системі забезпечення економічної безпеки України. Львів: ННБК «АТБ», 2017. 426 с.
4. Бородіна О., Прокопа І. Майбутнє сільського сектора України - від екстрактивного використання до інклюзивного розвитку. *Економіка України*. 2018. № 11-12. С. 104-121.
5. Борщевський В., Куліш І., Кравців І. Маркетинг сільських територій у новій парадигмі управління конкурентоспроможністю регіону. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2016. Вип. 1. С. 12-15.
6. Булавка О. Теоретико-методичні та організаційні основи розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 104-110.
7. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року. *Офіційний вісник України*. 2014. № 70. С. 23.
8. Житомирщина у цифрах у 2017 році: стат. зб. Житомир, 2018. С. 17.
9. Костюк В. О. Прикладна статистика. Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2015. С. 47-48.

References

1. Bystriakov, I., Klynovyi, D., & Rohov, P. (2018). Zabezpechennia stalosti ta bezpeky prostorovoho rozvytku Ukrainy v umovah hlobalnyh vyklykiv [Providing the sustainability and safety of spatial development of Ukraine under global challenges]. *Social development and security*, 6 (4), pp. 39-53 [In Ukrainian].
2. Chemerys, V., Dushka, V., Maksym, V., & Solomonko, D. (2019). Biznes-model rozvytku silskyh terytoriy Ukrainy [Business-model of the development of rural areas in Ukraine]. *Agricultural and Resource Economics*, 5, 1, pp. 154-176 [In Ukrainian].
3. Boiko, V.V. (2017). *Prorytety ta instrument rozvytku silskyh terytoriy v systemi zabezpechennia ekonomichnoyi bezpeky Ukrainy [Priorities and instruments of rural areas' development in the system of economic safety providing in Ukraine]*. Lviv: NNBK "ATB" [In Ukrainian].
4. Borodina, O. & Prokopa, I. (2018). *Maybutne silskoho sektora Ukrainy - vid ekstratyvnoho vykorystannia do inklusyvnoho rozvytku [The future of the rural sector of Ukraine: from the extractive use to the inclusive development]*. *Ekonomika Ukrainy*, 11-12, pp. 104-121 [In Ukrainian].
5. Borshchevskiy, V., Kulish, I., & Kravtsov, I. (2016). *Marketing silskyh terytoriy u noviy paradyhmi upravlinnia konkurentosprozhnistu rehionu [Marketing of rural areas in modern paradigm of managing region's competitiveness]*. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, 1, pp. 12-15 [In Ukrainian].

10. Кравців В., Сторонянська І., Жук П. Реформування територіальної основи місцевого самоврядування в контексті його фінансової спроможності. *Економіка України*. 2017. № 1. С. 41-51.

11. Методичні рекомендації щодо формування і реалізації прогнозних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади. *Баланс-Бюджет*. 2016. № 31. С. 8.

12. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 10 квітня 2019 року. Прес-центр ініціативи «Децентралізація». URL : http://decentralization.gov.ua/mainmonitoring#main_info (дата звернення: 15.04.2019).

13. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23.03.2000 №1602-3. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 25. С. 195.

14. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. С. 170.

15. Розвиток економіки сільського господарства України в 2011-2015 рр. : наук. доп. / Гадзало Я. М., Лупенко Ю. О., Пугачов М. І. та ін. ; за ред. Ю. О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 546 с.

16. Соціально-екологічний розвиток сільських територій / В. І. Куценко та ін. Київ : ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2016. 336 с.

17. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року ; за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2012. 182 с.

18. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій за період до 2020 року / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Булавка О. Г. та ін. ; за ред. Ю. О. Лупенка та О. Г. Булавки. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2013. 74 с.

19. Decentralization reform in Ukraine: assessment of the chosen transformation model / V Udovychenko, A. Melnychuk, O. Gnatiuk O. & other. *European spatial research and policy*. 2017. Vol. 24. No.1. Pp. 23-40.

20. Storonianska I., Benovska L. Theoretical aspects of territorial communities' self-development. *Przedsiębiorstwo i region*. 2018. No. 10. Pp. 55-62.

6. Bulavka, O. (2016). Teoretyko-metodychni ta orhanyzatsiyni osnovy rozvytku silskyyh terytorii [Theoretical-methodic and organizational principles of rural areas' development]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 104-110 [In Ukrainian].

7. Derzhavna strategiya rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku [National strategy of regional development on the period until 2020]. (2014). *Ofitsiynyy visnyk Ukrayiny*, 70, p. 23 [In Ukrainian].

8. Zhytomyrshchyna u tsyfrah u 2017 rotsi: stat. zb. [Zhytomyr region in figures in 2017: statistic bulletin]. (2018). Zhytomyr [In Ukrainian].

9. Kostyuk, V.O. (2015). *Prykladna statystyka [Applied statistics]*. Kharkiv: KHNUMH im. O.M. Beketova [In Ukrainian].

10. Kravtsiv, V., Storonianska, I., & Zhuk, P. (2017). Reformuvannya terytorialnoi osnovy mistsevoho samovriaduvannya v konteksti ioho finansovoї spromozhnosti [Reforming the territorial basement of local self-governance in context of its financial ability]. *Ekonomika Ukrainy*, 1, pp. 41-51 [In Ukrainian].

11. Metodychni rekomendatsii shchodo formuvannya i realizatsii prohoznyh ta programnyh dokumentiv sotsialno-ekonomichnoho rozvytku obiednanoyi terytorialnoi hromady [Methodic recommendations on forming and realizing forecast and program papers related to the social-economic development of a consolidated territorial community]. (2016). *Balance-Budget*, 31, p. 8 [In Ukrainian].

12. Monitoryng protsesu detseentralizatsii vlady ta reformuvannya mistsevoho samovriaduvannya stanom na 10 kvitnia 2019 roku [Monitoring of a process of the power decentralization and reforming local self-governance dated 10 April 2019]. *Pres-tsestr initsiatyvy "Detseentralizatsiya"*. Retrieved from: http://decentralization.gov.ua/mainmonitoring#main_info [in Ukrainian].

13. Pro derzhavne prognozuvannya ta rozroblennia program ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrayiny : Zakon Ukrayiny vid 23.03.2000 1602-III [On national forecast and elaboration of programs on economic and social development of Ukraine: Law of Ukraine dated 23.03.2000, No. 1602-III]. (2000). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 25, p. 195 [In Ukrainian].

14. Pro mistseve samovriaduvannya v Ukrayini : Zakon Ukrayiny vif 21.05.1997 280/97 [On local self-governance in Ukraine: Law of Ukraine dated 21.05.1997, No. 280/97] (1997). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 24, p. 170 [In Ukrainian].

15. Hadzalo, Ya.M., Lupenko, Yu.O., Puhachov, M.I., et al. (2016). *Rozvytok ekonomiky silskoho hospodarstva Ukrainy v 2011-2015 rr. : naukova dopovid [Development of the economy of agriculture of Ukraine in 2011-2015: scientific report]*. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

16. Kutsenko, V.I., Ostafiichuk, Y.V., Ilna, M.V., et al. (2016). *Sotsialno-ekolohichnyy rozvytok silskyyh terytoriy [Social-economic development of rural areas]*. Kyiv: DU "Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannya ta staloho rozvytku NAN Ukrainy" [In Ukrainian].

17. Lupenko, Yu.O. & Mesel-Veseliak, V.Ya. (Eds.) (2012). *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku [Strategic directions of development of agriculture of Ukraine for the period up to 2020]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

18. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Bulavka, O.H., et al. (2013). *Stratehichni napriamy staloho rozvytku silskyyh terytorii za period do 2020 roku [Strategic directions for sustainable development of rural areas for the period up to 2020]*. Yu.O. Lupenko & O.H. Bulavka (Eds.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

19. Udovychenko, V., Melnychuk, A., Gnatiuk, O., & Ostapenko, P. (2017). Decentralization reform in Ukraine: assessment of the chosen transformation model. *European spatial research and policy*, 24, 1, pp. 23-40 [In English].

20. Storonianska, I. & Benovska, L. (2018). Theoretical aspects of territorial communities' self-development. *Przedsiębiorstwo i region*, 10, pp. 55-62 [In English].

Khvesyuk M.A., Ilna M.V. Parametrization of the evaluation of prospects for development of rural areas of different types

The purpose of the article is to develop and substantiate a set of parameters assessing prospects of development for the differentiated rural communities.

Research methods. In the research process the following scientific methods were used: the method of analysis for determining opportunities and threats to the development of territorial communities; the method of synthesis for generalizing evaluating parameters of prospects for communities' development; the statistical method for differencing rural territories by types.

Research results. Key opportunities and threats to the development of integrated territorial communities in Ukraine in terms of the administrative reform were generalized. System of parameters to evaluate perspectives for communities' development was elaborated and ways to apply it for different types of territories were justified. Methods of differentiation of rural areas by values of their proximity to urban centers were substantiated with particular examples and the system of relevant parameters to assess prospects of areas' development was represented.

Elements of scientific novelty. System of economic, social, and ecological parameters for estimating prospects for the development of rural community territories classified by their spatial features was presented.

Practical significance. The presented methodological approach to define prospects for rural areas evolution should be applied in planning their development and elaborating policies papers in order to take into account specific features of spatial location and socio-economic status of rural areas. Tabl.: 2. Figs.: 1. Refs.: 20.

Keywords: rural area; territorial community; parameter; estimation; system; differentiation; development program.

Khvesyuk Mykhailo Artemovych - doctor of economic sciences, professor, academician of NAAS, director of Public Institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of National Academy of Sciences of Ukraine" (60, T. Shevchenko bld., Kyiv)

E-mail: reception@ecos.kiev.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-4306-4904>

Iliina Mariia Volodymyrivna - doctor of economic sciences, senior research fellow (docent), leading research fellow of the department of problems of economics of land and forest resources, Public Institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of National Academy of Sciences of Ukraine" (60, T. Shevchenko bld., Kyiv)

E-mail: maria_ilina@bigmir.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5555-1614>

Хвесик М.А., Ильина М.В. Параметризація оцінювання перспектив розвитку сільських територій різних типів

Цель статьи - разработать и обосновать комплекс параметров для оценивания перспектив развития сельских территориальных общин различных типов.

Методика исследования. Метод анализа применен для определения возможностей и препятствий развития территориальных общин. Параметры оценивания перспектив их развития обобщены при помощи метода синтеза. Дифференциация территорий по типам осуществлена на основе статистического метода.

Результаты исследования. Обобщены основные возможности и препятствия на пути развития объединенных территориальных общин в Украине в условиях административной реформы. Разработана система параметров оценивания перспектив развития общин; обосновано их применение для территорий различных типов. На конкретных примерах представлены методы дифференциации сельских территорий по признакам близости последних к урбанизированным центрам и параметризации оценивания перспектив их развития.

Элементы научной новизны. Представлена система экономических, социальных, экологических параметров для оценивания перспектив развития территорий сельских общин, классифицированных по пространственным признакам.

Практическая значимость. Приведенный методологический подход к определению перспектив развития сельских территорий целесообразно применять при планировании их развития, разработке программных документов с целью учета особенностей пространственного размещения и социально-экономического состояния. Табл.: 2. Илл.: 1. Библиогр.: 20.

Ключевые слова: сельская территория; территориальная община; параметр; оценка; система; дифференциация; программа развития.

Хвесик Михаил Артёмович - доктор экономических наук, профессор, академик НААН, директор Государственного учреждения «Институт экономики природопользования и устойчивого развития Национальной академии наук Украины» (г. Киев, бульв. Тараса Шевченко, 60)

E-mail: reception@ecos.kiev.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-4306-4904>

Ильина Мария Владимировна - доктор экономических наук, старший научный сотрудник, ведущий научный сотрудник отдела проблем экономики земельных и лесных ресурсов, Государственное учреждение «Институт экономики природопользования и устойчивого развития Национальной академии наук Украины» (г. Киев, бульв. Тараса Шевченко, 60)

E-mail: maria_ilina@bigmir.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5555-1614>

Стаття надійшла до редакції 17.05.2019 р.

Фахове рецензування: 27.05.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Хвесик М. А., Ильина М. В. Параметризація оцінювання перспектив розвитку сільських територій різних типів. *Економіка АПК*. 2019. № 6. С. 6 – 14.

* * *

УДК 338.43:634.8(477.72)

JEL Classification: Q1, Q13, O12

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201906015>

Н.О. АВЕРЧЕВА, кандидат економічних наук, доцент
В.О. БОЙКО, кандидат економічних наук
Л.О. БОЙКО, кандидат сільськогосподарських наук, доцент

Економічна оцінка потенціалу галузі виноградарства регіону

Мета статті - визначити на основі економічного аналізу потенційних можливостей розвитку галузі виноградарства на рівні районів та окремих господарств напрями комплексного розвитку галузі виноградарства Херсонської області.

Методика дослідження. Застосовано такі методи: абстрактно-логічний (для дослідження теоретичних і практичних аспектів обґрунтування висновків); розрахунково-конструктивний та порівняння (для аналізу сучасного стану розвитку виробництва та економічної оцінки потенціалу галузі виноградарства); статистико-економічні (для дослідження динаміки і структури виробництва винограду, групування підприємств за потенційними можливостями).

Результати дослідження. Визначено основні складові потенціалу виноградарської галузі Херсонської області. Досліджено показники сучасного стану її розвитку й окреслено регіональні проблеми та особливості. Проведено аналіз динаміки і структури виноградних насаджень, урожайності, рівня рентабельності. Проаналізовано показники реалізації продукції виноградарства в сільськогосподарських підприємствах. Оцінено потенціал виноградарських підприємств на основі їх групування за площами та обсягами виробництва винограду. Обґрунтовано висновки щодо напрямів ефективного розвитку виноградарсько-виноробного підкомплексу області та максимального використання потенціалу малих, середніх і великих підприємств.

Елементи наукової новизни. На основі комплексного дослідження проблем, які стримують розвиток виноградарської галузі на сучасному етапі, окреслено напрями їх вирішення, запропоновано практичні заходи стосовно реалізації виробничого, наукового та ринкового потенціалу регіону на рівні окремих категорій підприємств.

Практична значущість. Запропоновані заходи дозволять максимально реалізувати потенційні можливості регіону в розвитку виноградарства і виноробства та підвищити ефективність діяльності основних виробників галузі та підкомплексу в цілому. Табл.: 3. Рис.: 3. Бібліогр.: 17.

Ключові слова: виноградарство; ефективність; виробництво; потенціал; урожайність; перспективний напрям.

Аверчева Наталія Олександрівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та фінансів, Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет» (м. Херсон, вул. Стрітенська, 23)

E-mail: avercheva2010@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4534-693X>

Бойко Вікторія Олександрівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та фінансів, Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет» (м. Херсон, вул. Стрітенська, 23)

E-mail: boiko.vo17@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8032-5731>

Бойко Людмила Олександрівна - кандидат сільськогосподарських наук, доцент, доцент кафедри економіки та фінансів, Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет» (м. Херсон, вул. Стрітенська, 23)

E-mail: boiko.mila7@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3699-6906>

Постановка проблеми. Галузь виноградарства належить до досить прибуткових і привабливих сфер агробізнесу, що за рівнем рентабельності виробництва не поступається перед багатьма поширеними сільськогосподарськими культурами. Проте галузь має ряд організаційно-економічних особливостей, які стримують її розвиток в аграрних формуваннях і повинні бути враховані при зачаткуванні та плануванні агробізнесу. Зокрема, вирощування винограду потребує значних капіталовкладень у формування довгострокових біологічних активів, придбання спеціальної техніки; терміни реалізації продукції обмежені, тому виникає необхідність створення бази переробки на під-

востей, які стримують її розвиток в аграрних формуваннях і повинні бути враховані при зачаткуванні та плануванні агробізнесу. Зокрема, вирощування винограду потребує значних капіталовкладень у формування довгострокових біологічних активів, придбання спеціальної техніки; терміни реалізації продукції обмежені, тому виникає необхідність створення бази переробки на під-

© Н.О. Аверчева, В.О. Бойко, Л.О. Бойко, 2019

приємствах або встановлення тісних інтеграційних зв'язків з переробними підприємствами.

Викликом для розвитку виноградарсько-виноробного підкомплексу в Південному регіоні стала анексія Криму, де була зосереджена значна частина виноградних насаджень і розташовані великі виноробні підприємства. Оцінка потенціалу виноградарства південних областей, підвищення ефективності його використання, врахування особливостей регіонального розвитку необхідні для забезпечення збалансування та узгодження стратегічних цілей виноградарсько-виноробного підкомплексу України. Цим зумовлена актуальність проведеного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над вивченням окремих проблем розвитку виноградарсько-виноробного підкомплексу АПК України, потенціалу, регіональних аспектів, інвестиційної привабливості галузі працювала когорта знаних вітчизняних науковців. Так, С.В. Прохорчук визначила тенденції розвитку виноградарсько-виноробного підкомплексу південного регіону та запропонувала заходи щодо підтримки розвитку виноградарсько-виноробної галузі в умовах членства України у СОТ [10]. Сучасний стан виноградарсько-виноробної галузі Миколаївської області дослідили О.В. Саяпіна та С.В. Поворозник [12]. Було розглянуто інвестиційну привабливість виноградарсько-виноробного підкомплексу регіону та визначено основні напрями залучення інвестицій.

Основні причини занепаду виноградарсько-виноробної галузі охарактеризував О.Б. Каламан [6]. Науковець виокремив найбільш перспективні та найдоцільніші напрями ефективного розвитку виноградарсько-виноробного підкомплексу.

Посилаючись на досвід розвитку виноградарства в країнах ЄС, М.І. Кареба, Ю.Ю. Хохлова акцентують увагу на великому соціальному значенні галузі в розширенні робочих місць у сільській місцевості [7]. Особливості формування пропозиції на ринку винограду сільськогосподарськими підприємствами України визначили М.М. Ільчук та М.І. Дмитрук [4]. Ними встановлена залежність між формуванням пропозиції та економічними результатами діяльності виноградарських підприємств, проведено розрахунки щодо інвестиційного забезпечення напрямів розвитку виробництва винограду.

Системно проаналізували сучасний стан виноградарсько-виноробної галузі України і Херсонської області, дослідили потенційну потужність регіону, визначили основні проблеми галузі, зокрема кліматично-сировинні, матеріально-технічні, сортові, структурні М.М. Попова [9] та інші науковці [1]. Як висновок, ними запропоновано створення загальної концепції розвитку виноградарсько-виноробної галузі України з урахуванням потенційних природних можливостей окремих виноградарських регіонів.

Українським виробникам також варто узагальнити та враховувати досвід зарубіжних країн [13-17] для того, щоб етапи підготовки та входження виноградарства і виноробства в єдиний світовий простір не призвели до негативних наслідків для економічної та соціальної сфер.

Результати наукових досліджень дають змогу в цілому оцінити сучасний стан і рівень розвитку виноградарсько-виноробного підкомплексу, а також виявити основні проблемні питання галузі, які виникають в умовах трансформації економіки. При цьому детальні дослідження економічного потенціалу господарств на рівні районів Херсонської області стануть вагомим внеском у розробку заходів із відновлення втрачених позицій виноградарсько-виноробної галузі та підвищення її ефективності на півдні України.

Мета статті - визначити на основі економічного аналізу потенційних можливостей розвитку галузі виноградарства на рівні районів та окремих господарств напрями комплексного розвитку галузі виноградарства Херсонської області.

Виклад основних результатів дослідження. Відповідно до Стратегії розвитку Херсонської області, враховуючи її географічне розташування та унікальні природно-кліматичні умови, сформована мета - стати перлиною півдня України за соціально-економічним розвитком на рівні кращих європейських досягнень. Потенціал виноградарсько-виноробного підкомплексу значний, і галузь може посісти важливе місце у реалізації поставленої мети.

Вирощування і переробка винограду належить до виноградарсько-продуктового підкомплексу, який складається із взаємопов'язаних галузей: виноградарство, промислова переробка винограду, а також виробнича інфраструктура, що обслуговує ці галузі. Кінцевою продукцією комплексу є

свіжий виноград, виноградні вина, виноградний сік, коньяки, які виготовляють з технічних сортів винограду. З відходів виробництва отримують кормове борошно, оцет, виноградну олію, дріжджі, спирт, виннокам'яну кислоту, дубильні речовини, органічні добрива тощо.

Для досягнення високого рівня ефективності галузі, крім сприятливих ґрунтово-кліматичних умов, Херсонщина має значний виробничий і науковий потенціал, наявні площі виноградників та віковий досвід виноробства.

У 2018 р. в області зібрано врожай 39 009 т на площі 4710 га. Проте площі під виноградними насадженнями постійно скорочуються - за період 2010-2018 рр. від 7,1 до 4,9 тис. га, або на 31,0 %. При цьому варто вказати на зростання частки насаджень у плодоносному віці. Якщо у 2010 р. вона становила 63,3 % до загальної площі, то у 2018 р. - 95,9 %. Це стало наслідком відміни державних дотацій на закладку нових насаджень винограду, що спричинило значне скорочення молодих насаджень виноградників (рис. 1).

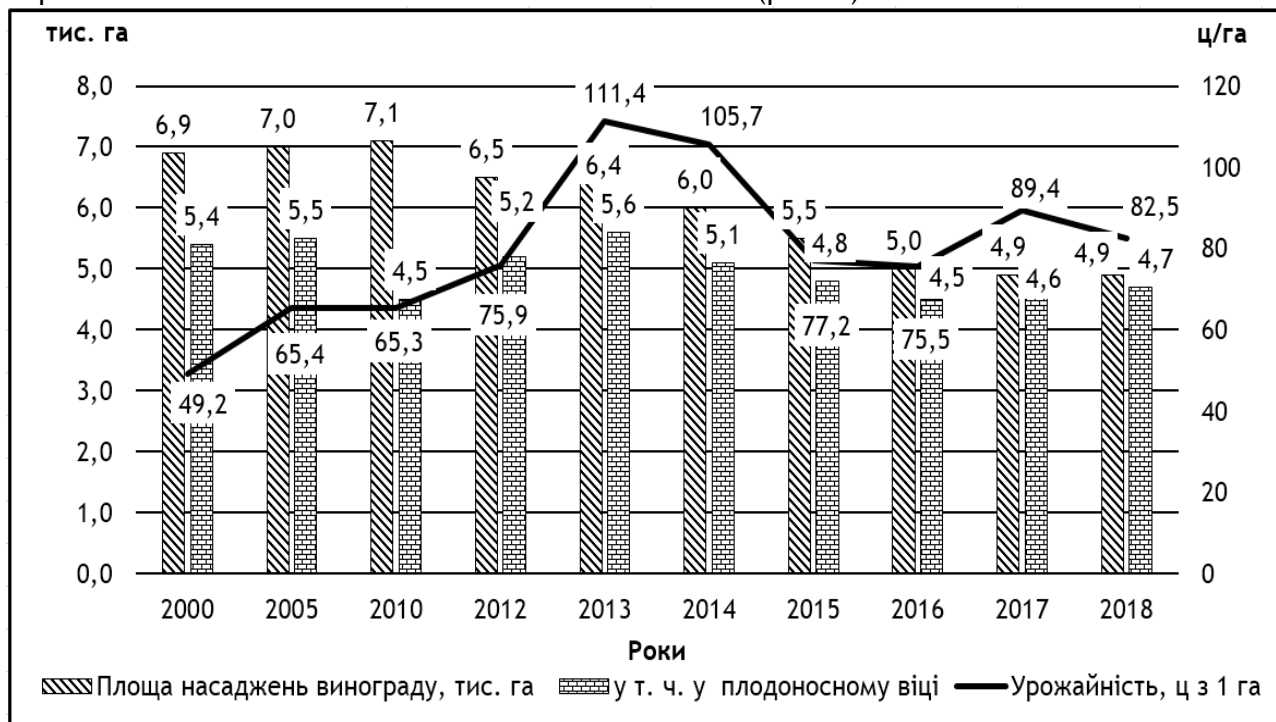

Рис. 1. Динаміка площ виноградників та врожайності винограду в Херсонській області

Джерело: Дані Головного управління статистики у Херсонській області [3].

Разом із тим динаміка виробництва винограду в Херсонській області зберігається. За період 2010-2018 рр. обсяги виробництва зросли на 33,1% - від 29,3 до 39,0 тис. т. Такий приріст забезпечили сільськогосподар-

ські підприємства, які наростили виробництво винограду від 21,6 до 32,8 тис. т - на 51,9 %, їхня частка у валовому зборі 2017 р. зросла до 88,3 %, а у 2018 р. становила 84,0 % (табл. 1).

1. Виробництво винограду в Херсонській області

Показник	Роки					2018 р. до 2014 р., %
	2014	2015	2016	2017	2018	
Усі категорії господарств						
Площа, з якої зібрано врожай, га	5104	4783	4507	4570	4710	92,3
Валовий збір, т	53973	36916	34046	40852	39009	72,3
Урожайність, ц / га	105,7	77,2	75,5	89,4	82,8	78,4

Сільськогосподарські підприємства						
Площа, з якої зібрано врожай, га	4200	3900	3574	3593	3733	88,9
Валовий збір, т	37680	31820	29030	36058	32758	86,9
Урожайність, ц/га	90,3	82,6	81,2	100,3	87,8	97,2
Частка сільськогосподарських підприємств у валовому виробництві, %	69,8	86,2	85,3	88,3	84,0	+ 14,2 в. п.

Джерело: Дані Головного управління статистики у Херсонській області [3].

Слід зазначити, що обсяги виробництва винограду за досліджувані 2014-2018 рр. нестійкі та залежать від умов року. Найвищий урожай було зібрано у 2014 р. - 53 973 т, що на 27,7 % більше, ніж у 2018 р. За величиною площі серед технічних сортів Херсонської області вирізняється сорт Ркацителі - 960,5 га. Також вирощують виноград сортів: Суручанський білий, Восторг, Жемчуг.

На протигагу сільськогосподарським підприємствам, фермерські господарства постійно зменшують обсяги виробництва. Основні причини: вплив на урожайність погоднокліматичних умов, неможливість забезпечити системи зрошення на невеликих площах, скорочення площ насаджень через збитковість, дефіцит коштів на нові насадження і придбання нових високопродуктивних сортів винограду.

Отже, основними виробниками винограду в області є сільськогосподарські підприємства, частка яких перевищує 80 %. При скороченні площ насаджень саме вони забезпечують постійний приріст обсягів виробництва на основі підвищення врожайності культури.

Рівень урожайності винограду в області коливається в межах 80-100 ц з 1 га. Аналіз продуктивності виноградних насаджень показує, що низький рівень урожайності вино-

градників викликаний високою зрідженістю, недосконалим розміщенням та їх старінням. Проведеними розрахунками ефективності виробництва винограду, враховуючи нормативний рівень витрат, доведено, що на сьогодні воно ефективне за врожайності не менше ніж 50 ц/га [10].

Проблема нарощування виробництва винограду повинна вирішуватися насамперед за рахунок зростання продуктивності виноградних насаджень шляхом раціонального розміщення і спеціалізації галузі, вдосконалення агротехніки, впровадження у виробництво цінних високоврожайних сортів, підвищення рівня механізації трудомістких процесів, системи заходів щодо захисту насаджень від шкідників і хвороб.

Рівень рентабельності реалізації винограду значно коливається за роками, що свідчить про значну залежність виробництва продукції від зовнішніх чинників: ринкової кон'юнктури, природно-кліматичних умов. Прибутковість виробництва винограду в сільськогосподарських підприємствах області значно змінюється за роками дослідження. Найвищий рівень було досягнуто у 2015 р. - 251,6 %. Проте рентабельність галузі у 2016-2017 рр. знизилася до 142,2 та 56,2 % відповідно (рис. 2).

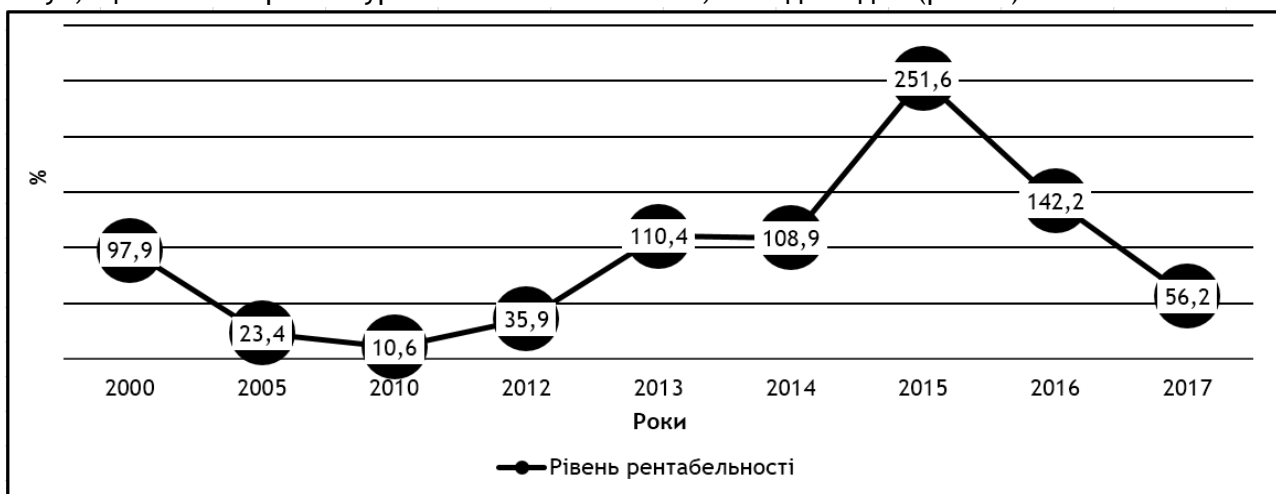

Рис. 2. Рівень рентабельності виробництва винограду в Херсонській області, %

Джерело: Дані Головного управління статистики у Херсонській області [3].

На нашу думку, рівень рентабельності цього виду продукції не відображає поточну ситуацію в галузі, оскільки сільськогосподарські підприємства реалізують у свіжому вигляді лише незначну його частину. Це підтверджують проведені дослідження руху продукції виноградарства в сільськогосподарських підприємствах у районах і містах області у 2017 р.

Виробництво винограду сконцентровано у чотирьох районах Херсонської області, част-

ка яких становить 98,6 %. Але ситуація по районах значно відрізняється. Першість належить м. Нова Каховка із показником 51,8 % від загального виробництва по області. Тут розташоване ДП «Таврія», яке постачає виноград-сировину у ТОВ «Дім марочних коньяків «Таврія». Тому у структурі реалізації винограду обсяг проданої переробним підприємствам продукції досягає 98,5 % (табл. 2).

2. Виробництво і реалізація продукції виноградарства сільськогосподарськими підприємствами Херсонської області, 2017 р.

Показник	Херсонська область, усього, ц	У тому числі							
		м. Нова Каховка		Білозерський район		Бериславський район		Олешківський район	
		ц	%	ц	%	ц	%	ц	%
Обсяг виробництва і реалізації продукції	357791	185525	100	121659	100	39033	100	6910	100
У т.ч.:									
продано переробним підприємствам	194902	182863	98,6	4987	4,1	7052	18,1	-	-
перероблено на власних потужностях	112897	-	-	81230	66,8	31667	81,1	-	-
реалізовано на ринках	11179	1742	0,9	-	-	314	0,8	6910	100
інші канали реалізації	38813	920	0,5	35442	29,1	-	-	-	-

Джерело: Дані Головного управління статистики у Херсонській області [3].

У Білозерському районі, частка якого в обсягах виробництва сягає 34 %, агрофірма-радгосп «Білозерський» основну частину продукції переробила на власних потужностях - 81 230 ц із 121 659 ц, або 66,8 %, і лише 4987 ц продала іншим переробним підприємствам. Підприємство має потужну власну переробну базу, торгову марку «Білозерський», виробляє виноматеріали для заводів шампанських вин. У Бериславському районі сільськогосподарськими підприємствами одержано 39 033 ц винограду, з якого 31 667 ц, або 81,1 %, перероблено на власних потужностях, 7052 ц продано переробним підприємствам (18,1 %).

В Олешківському районі, де одержано 6910 ц - близько 2 % від загального виробництва по області, виноград не переробляють, а продають на ринку у свіжому вигляді.

Господарства здебільшого закладали виноградники столових сортів і були орієнтовані на оптові ринки та на споживчий ринок м. Херсон.

Найбільші площі під виноградом у Херсонській області знаходяться в Каховському районі та м. Нова Каховка (ТОВ «Таврія», ДП ДАФ ім. Солодухіна), в Білозерському (Агрофірма-радгосп «Білозерський», СТОВ «Енограй») та у Бериславському районах (ПАТ «Кам'янський», ТОВ «Тавр», ПАТ «Бургурське») (рис. 3).

Під час досліджень проведена структуризація підприємств за розміром площ виноградних насаджень і оцінка потенціалу їх розвитку на основі наявних площ виноградних насаджень та планових обсягів виробництва, що відображає можливості кожної категорії господарств (табл. 3).

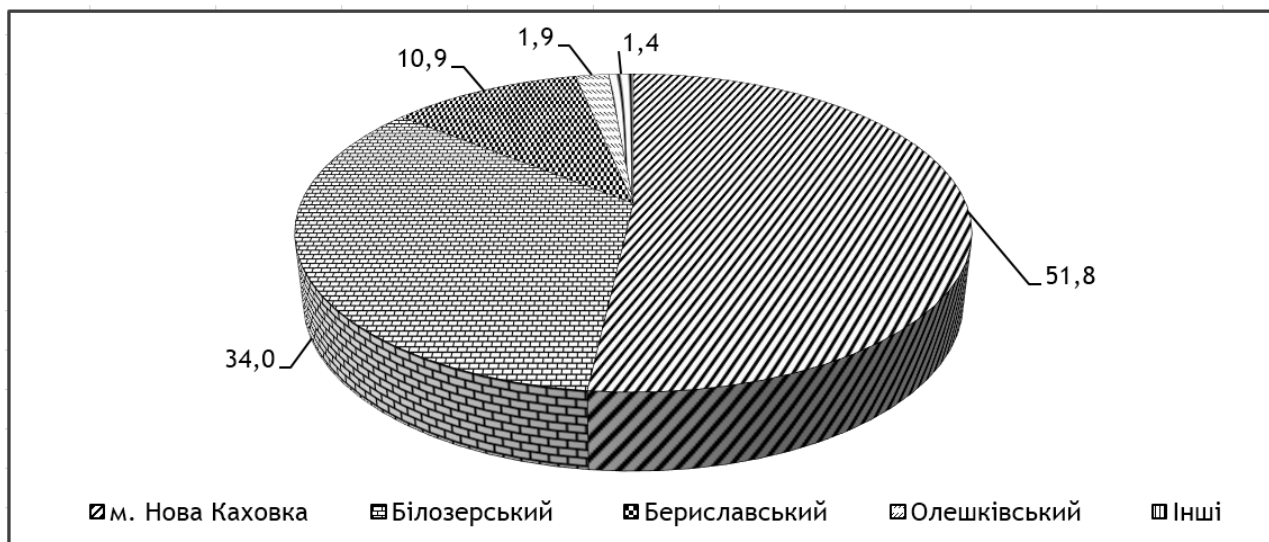

Рис. 3. Структура виробництва винограду за районами Херсонської області, %

Джерело: Дані Головного управління статистики у Херсонській області [3].

3. Оцінка потенціалу виноградарських підприємств Херсонської області

Вид підприємства-виробника технічних сортів винограду	Господарство	Площа насаджень винограду, га	Середня врожайність, ц/га	Валове виробництво, т
Великі спеціалізовані підприємства	Агрофірма-радгосп «Білозерський»	955,5	95,0	9077,3
	ТОВ «Таврія»	1372,6	120,0	16471,2
	Разом	2328,1	109,7	25548,5
Середні підприємства	ПАТ «Кам'янський»	320,1	81,4	2606,8
	ТОВ «Тавр»	186,6	74,7	1393,9
	СТОВ «Енограй»	346,4	61,0	2110,0
	ПрАТ ім. Покришева	312,0	55,1	1719,1
	ПАТ «Радужне»	185,0	77,4	1431,9
	Разом	1350,1	68,6	9261,1
Малі господарства	Понад 20 га насаджень	363,5	85,0	3089,8
	Понад 5 га насаджень	111,4	82,0	913,5
	*Інші малі господарства (менше 4 га насаджень)	11,8	50,0	59,0
	Разом	486,7	83,5	4062,3
Усього по області		4164,9	93,3	38871,9

Джерело: Дані Головного управління статистики у Херсонській області [3].

Виробництво винограду в області розосереджено по різних господарствах - від великих промислових спеціалізованих підприємств до домашніх господарств. Промислову переробку винограду здійснюють в основному спеціалізовані заводи. Виноград малотранспортабельна культура, тому бази первинної його переробки розташовані поблизу підприємств-виробників сировини. У Херсонській області до таких належать великі підприємства. Зокрема, Агрофірма-радгосп «Білозерський» має не тільки власний переробний завод, а й загальновідому торговельну марку і перемоги на міжнародних виставках та дегустаціях. «Виноробне госпо-

дарство князя П.М. Трубецького» виокремлюється давніми традиціями виноробства, має власну базу переробки, торгову марку та сучасний досвід туристичного бізнесу.

Особливу популярністю та визнанням і сьогодні користуються легендарні марочні вина Бериславського району, які з 1949 р. стали візитівкою країни: «Оksamит України», «Перлина Степу», «Наддніпрянське». Підприємства з виробництва коньячного спирту розміщені поряд із заводами первинної переробки, тобто в районах вирощування винограду, зокрема «Дім марочних коньяків «Таврія». Заводи вторинного виноробства і шампанських вин діють як у районах вино-

градарства, так і в районах споживання готової продукції (Одеса, Київ, Артемівськ).

На наше переконання, найбільший потенціал у розвитку сімейних винарень характерний для невеликих фермерських господарств, які спроможні залучити інвестиції для створення бази переробки винограду та зберігання вина. Малі господарства підприємства виробляють виноград технічних і столових сортів, але не мають власної переробної бази і реалізують його на ринку або переробним підприємствам.

Понад 20 га виноградних насаджень знаходиться у ССГТОВ НВФ «Господар» (40,0 га), ДП ДАФ ім. Солодухіна (46,5 га), ПАТ «Бургурське» (63,1 га), ПРАТ АФ Цюрупинське (61,3 га), ФГ «Виноградар Херсонщини» (57,6 га), ТОВ «ТД «Горностаївський райагрохім» (35,0 га), ФГ «Зоря» (20,0 га), ФГ «Едельвейс» (20,0 га), ТОВ «Дніпро» (20,0 га).

До категорії господарств із насадженнями від 4 до 20 га віднесено ТОВ «Тачанка Сад» (11,4 га), ФГ «Золоте руно» (15,0 га), ФГ «Валерія Л.М.» (13,9 га), СТОВ «Токарівське» (10,8 га), ФГ «Чорний» (9,2 га), ФГ «Чарівне-1» (8,5 га), ТОВ «Українські фрукти» (8,4 га), ПП Зорецвіт (6,1 га), ФГ «Лідер-Агрі» (5,4 га), ПП «Естем» (4,7 га), ТОВ СГ Семенівське (6,0 га), ДП «ДГ «Брилівське» НААН (5,0 га), СФГ «Грін длейк» (7,0 га). Виноград технічних сортів у області в 2018 р. вирощували 3,4 тис. га з обсягами виробництва сировини 316,3 тис. ц. Урожайність технічних сортів винограду в середньому становила 96 ц з 1 га. Саме у таких господарств відзначають потенціал створення сімейних винарень з виробництва широкого асортименту унікальних теруарних вин, екологічних видів продукції, органічного виробництва, вбачаються перспективи розвитку винного туризму, створення додаткових робочих місць і виховання культури споживання вина.

Зростання площ насаджень столових сортів винограду також забезпечить малим господарствам додаткові доходи. У цілому по області в 2018 р. було лише 0,5 тис. га (10,2 %) винограду столових сортів, на яких одержано 24,5 тис. ц сировини з низьким рівнем врожайності - 24,5 ц з 1 га. Подовження сезону постачання свіжої ягоди столових сортів винограду на ринок забезпечить стабільні ціни і прибутки виробникам. Але для цього необхідно будівництво схо-

вищ зі спеціальними режимами зберігання, впровадження нових сортів винограду з різними періодами дозрівання, кооперація виробників для пошуку нових каналів збуту продукції. Конкурентною перевагою області в реалізації потенціалу столових сортів винограду є його раннє досягання, що дає можливість продавати продукцію за високою ціною на ринках у туристично-рекреаційних зонах на узбережжі Чорного і Азовського морів та в інших регіонах.

На сьогодні майже відсутнє тривале зберігання винограду, немає й відповідної сучасної технології. Старі холодильні ємності недосконалі та енергоємні. Тому після зберігання винограду в них його вартість у роздрібній торгівлі надто висока. Свого часу наукові установи вивчали режими та економічну доцільність зберігання окремих сортів винограду, зокрема й у регульованому газовому середовищі, але вже понад два десятиліття ці роботи не провадяться.

При постачанні винограду в роздрібні мережі важлива його передпродажна підготовка. Імпортний виноград у супермаркетах цілорічно має зелені гребені, свіжі ягоди, відповідне пакування і маркування. Коли у торговельні мережі потрапляє вироблений в Україні виноград, то про дотримання стандартів якості, які свого часу країна ухвалила на вимогу Світової організації торгівлі, не йдеться [2].

Фермери також наголошують, що наявність висококваліфікованих кадрів, новітніх сортів, і гібридних форм - це лише половина успіху в цьому бізнесі, важливо хто реалізує кінцеву продукцію. Головною перешкодою для експорту продукції вітчизняної виноградарської галузі фермери вважають паперову бюрократію, через яку дрібним виробникам складно, а часом і неможливо вийти на міжнародні ринки зі своєю продукцією. Для надання даних про кількісний і сортовий склад фермерам потрібна кооперація. Збір необхідних документів потребує багато часу і сил, тому не всі виробники готові їх витратити [8].

Виноградарство належить до найбільш інтенсивних і складних галузей сільськогосподарського виробництва, що вимагають специфічної технології, системи машин і робочої сили певної кваліфікації. У зв'язку з цим важливого значення набуває підготовка кваліфікованих кадрів по догляду за насадженнями. У цьому аспекті потенціал області

зосереджено на підготовці фахівців за спеціальністю 203 «Садівництво і виноградарство» у Державному вищому навчальному закладі «Херсонський державний аграрний університет».

Херсонська область займає вигідне географічне положення і знаходиться на перетині транзитних транспортних коридорів. Зростає значення Чорноморського регіону як перспективного вузла транспортних комунікацій і торговельних зв'язків Європи та Азії. Територія Херсонської області є одним з центрів міжнародних економічних і транспортних зв'язків, через який проходять залізничні, автомобільні магістралі та трубопроводи. Це створює додаткові можливості для розвитку виноградарства і виноробної промисловості.

Крім того, виноробство може стати органічною складовою розвитку курортно-рекреаційної сфери та туризму області, функціонування яких пов'язано зі збільшенням кількості споживачів, особливо в літній період. Для сімейних винарень широка курортна зона Херсонської області на берегах Чорного і Азовського морів є сферою реалізації вина і залучення туристів до дегустації й екскурсій, створення туристичних маршрутів історії виноробства та його сучасного розвитку.

Висновки. На основі проведених досліджень розроблено рекомендації для окремих категорій виробників, що сприятимуть підвищенню ефективності виробництва та повніші й реалізації їх потенціалу.

Для великих спеціалізованих підприємств виноградарсько-виноробного підкомплексу основні заходи з реалізації їх потенціалу полягають у наступному:

- впровадження сучасних інноваційних технологій у виробництво та підвищення урожайності виноградних насаджень;
- формування конкурентних переваг порівняно з імпортними зразками продукції на

основі зниження собівартості винограду-сировини;

- популяризація торговельної марки, створення власного бренду підприємств на внутрішньому ринку і розширення кола споживачів;

- поширення інформації про якісні характеристики продуктів переробки винограду з метою подолання негативного іміджу вітчизняного виноробства;

- максимальне використання можливостей експорту винопродукції на основі впровадження в практику базових агроекологічних вимог і стандартів відповідно до регламентів ЄС.

Для середніх підприємств необхідно зберегти традиції виноробства і, разом із тим, популяризувати власну продукцію на ринку на основі участі в ярмарках і виставках регіонального та всеукраїнського значення, розвивати винний туристичний напрям бізнесу, створювати власну торговельну мережу в обласних і районних центрах, диверсифікувати канали реалізації.

Для малих господарств як практичні заходи, що сприятимуть реалізації їх потенціалу можна рекомендувати розширити асортимент продукції на основі унікальних властивостей вин, розвивати екологічний напрям виробництва, створювати винарні сімейного типу, об'єднуватися в кооперативи для налагодження власної переробки винограду, регулювати цінову ситуацію на ринку на основі домовленості щодо термінів постачання винограду на ринок, впроваджувати сучасні технології пакування і маркування продукції.

Отже, сприятливе економіко-географічне та геополітичне розташування, унікальна екологія та природні ресурси аграрної і переробної галузей, транспортні мережі, курортно-рекреаційна сфера й туризм слугують запорукою і виступають невичерпним потенціалом для розвитку виноградарсько-виноробної галузі Херсонської області.

Список бібліографічних посилань

1. Бойко В. О., Аверчева Н. О., Бойко Л. О. Виноградарсько-виноробна галузь України - перспективний напрям агробізнесу. *Економіка АПК*. 2019. №3. С.61-71. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201903061>.
2. В Україні немає сучасної технології зберігання винограду. URL : https://agronews.ua/node/126382?fbclid=IwAR1Vdln_PwiAk1rfdlWRvrbqkIYnS8NjEZdy-jFZUqrrZQTnWs4X3czmv2s.
3. Головне управління статистики у Херсонській області. URL : <http://ks.ukrstat.gov.ua>.

References

1. Boiko, V.O., Avercheva, N.O., & Boiko, L.O. (2019). Vynohradarsko-vynorobna haluz Ukrainy - perspektivnyi napriam ahrobiznesu [Vinculture and winemaking industry of Ukraine as a promising trend in agribusiness]. *Ekonomika APK*, 3, pp. 61-71. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201903061> [In Ukrainian].
2. V Ukraini nemaie suchasnoi tekhnolohii zberihannia vynohradu [There is no modern technology of grape storage in Ukraine]. (2019). Retrieved from: https://agronews.ua/node/126382?fbclid=IwAR1Vdln_PwiAk1rfdlWRvrbqkIYnS8NjEZdy-jFZUqrrZQTnWs4X3czmv2s [In Ukrainian].

4. Ільчук М. М., Дмитрук М. І. Розвиток виробництва винограду в Україні. *Економіка АПК*. 2019. № 1. С.18-26. URL: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201901018>.
5. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи : монографія / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2014. 516 с.
6. Каламан О. Б. Основні напрями ефективного розвитку виноградарсько-виноробних підприємств в сучасних ринкових умовах. *Економіка: реалії часу. Науковий журнал*. 2015. № 5 (21). С. 64-68. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2015/n5.html>.
7. Кареба М. І., Хохлова Ю. Ю. Економічна ефективність та перспективи розвитку виноградарства в Очаківському районі Миколаївської області. *Молодий вчений*. 2017. № 12 (52). С. 28-32.
8. Павлівський М. Технології вирощування винограду відрепетирували, зараз головне, де знаходиться твій кінцевий продукт. 2019. URL : <https://www.seeds.org.ua/technolog%D1%97-viroshhuvannya-vinogradu-vidrepetiruvazharaz-golovne-de-znaxoditsya-tvij-kincevij-produkt-mixajlo-pavlivskijj>.
9. Попова М. М. Сучасний стан виноградарства і виноробства України та роль її окремих регіонів у розвитку галузі. *БІЗНЕСІНФОРМ*. 2014. № 7. С. 136-142.
10. Прохорчук С.В. Необхідність стабілізації та формування стійкого розвитку підприємств виноградарсько-виноробного підкомплексу. *Бізнес-навігатор. Науково-виробничий журнал*. 2009. № 2 (17). С. 51-59.
11. Розвиток економіки сільського господарства України в 2011-2015 рр. : наук. доп. / Гадзало Я. М., Лупенко Ю. О., Пугачов М. І. та ін. ; за ред. Ю. О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 546 с.
12. Саяпіна О. В., Поворожник С.В. Формування інвестиційної привабливості виноградарсько-виноробного підкомплексу Миколаївської області. *Економіка та держава*. 2013. № 2. С. 115-117. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2013_2_32.
13. Erny, C., Raoult, P., Alais, A.. Ecological success of a group of *Saccharomyces cerevisiae*/*Saccharomyces kudriavzevii* hybrids in the northern european wine-making environment. *Appl Environ Microbiol*. 2012. Vol. 78. № 9. P. 3256-65. DOI:10.1128/AEM.06752-11.
14. Jelliffe, Jeremy L. An Economic Analysis of Wine Grape Production in the State of Connecticut. Master's Theses. 350. 2012. URL : http://digitalcommons.uconn.edu/gs_theses/350.
15. Kyle Dwyer, Farah Hosseinian & Michel Rod. The Market Potential of Grape Waste Alternatives. *Journal of Food Research*. 2014. Vol. 3, No. 2. P.1-16. DOI: 10.5539/jfr.v3n2p91.
16. Schultz, HR., Pieri, P., Ponì, S., Lebon, E. The eco-physiology of grapevine canopy systems - learning from models. *Recent Advances in Grapevine Canopy Management. Dedicated to Emeritus Professor W. Mark Kliewer*. University of California. Davis. 2009. P. 7-12. DOI:10.1016/j.foodres.2011.10.046.
17. Suzzi, G., Arfelli, G., Schirone, M. Effect of grape indigenous *Saccharomyces cerevisiae* strains on Montepulciano d'Abruzzo red wine quality. *Food Res. Int*. 2012. Vol. 46. P. 22-29. DOI: 10.1016/j.foodres.2011.10.046.
3. Holovne upravlinnia statystyky v Khersonskii oblasti [Main department of statistics in the Kherson region]. Retrieved from: <http://ks.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
4. Ilchuk, M.M. & Dmytruk, M.I. (2019). Rozvytok vyrobnytstva vynohradu v Ukraini [The development of grape production in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 18-26. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201901018> [In Ukrainian].
5. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H., et al. (2014). *Innovatsiine zabezpechennia rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy: problemy ta perspektyvy: monohrafiia [Innovative support for development of agriculture in Ukraine: problems and perspectives: monograph]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
6. Kalaman, O.B. (2015). Osnovni napriamy efektyvnoho rozvytku vynohradarsko-vynorobnykh pidpriemstv v suchasnykh rynkovykh umovakh [Main directions of efficient development of viticulture and winemaking enterprises under current market conditions]. *Ekonomika: realii chasu. Naukovyi zhurnal*, 5 (21), pp. 64-68. Retrieved from: <http://economics.opu.ua/files/archive/2015/n5.html> [In Ukrainian].
7. Kareba, M.I. & Khokhlova, Yu.Yu. (2017). Ekonomichna efektyvnist ta perspektyvy rozvytku vynohradarstva v Ochakivskomu raioni Mykolaivskoi oblasti [Economic efficiency and the prospects of the development of viticulture in Ochakiv district of Mykolaiv region]. *Molodyi vchenyi*, 12 (52), pp. 28-32 [In Ukrainian].
8. Pavlivskiy, M. (2019). Tekhnologii vyroshchuvannya vynohradu vidrepetyruvaly, zaraz holovne, de znakhodytsia tvii kintsevyi product [The technologies of grape production have been rehearsed, now it is important where your end product is]. Retrieved from: <https://www.seeds.org.ua/technolog%D1%97-viroshhuvannya-vinogradu-vidrepetiruvazharaz-golovne-de-znaxoditsya-tvij-kincevij-produkt-mixajlo-pavlivskijj> [In Ukrainian].
9. Popova, M.M. (2014). Suchasnyi stan vynohradarstva i vynorobstva Ukrainy ta rol yii okremykh rehioniv u rozvytku haluzi [The current state of viticulture and winemaking in Ukraine and the role of some of its regions in the industry development]. *BIZNESINFORM*, 7, pp. 136-142 [In Ukrainian].
10. Prokhorchuk, S.V. (2009). Neobhidnist stabilizatsii ta formuvannya stiikoho rozvytku pidpriemstv vynohradarsko-vynorobnoho pidkompleksu [The necessity to stabilize and enhance sustainable development of the enterprises of viticulture and winemaking sub-complex]. *Biznes-navihator. Naukovo-vyrobnychi zhurnal*, 2 (17), pp. 51-59 [In Ukrainian].
11. Hadzalo, Ya.M., Lupenko, Yu.O., Puhachov, M.I., et al. (2016). *Rozvytok ekonomiky silskoho hospodarstva Ukrainy v 2011-2015 rr.: naukova dopovid [Development of the economy of agriculture of Ukraine in 2011-2015: scientific report]*. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
12. Saiapina, O.V. & Povoroznyk, S.V. (2013). Formuvannya investytsiinoi pryvablyvosti vynohradarsko-vynorobnoho pidkompleksu Mykolaivskoi oblaksti [Developing investment attractiveness of viticulture and winemaking sub-complex of Mykolaiv region]. *Ekonomika ta derzhava*, 2, pp. 115-117. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2013_2_32 [In Ukrainian].
13. Erny, C., Raoult, P., & Alais, A. (2012). Ecological success of a group of *Saccharomyces cerevisiae*/*Saccharomyces kudriavzevii* hybrids in the northern european wine-making environment. *Appl Environ Microbiol*, Vol. 78, No. 9, pp. 3256-3265. DOI:10.1128/AEM.06752-11 [In English].
14. Jelliffe, J.L. (2012). An economic analysis of wine grape production in the state of Connecticut. *Master's Theses*. Retrieved from: http://digitalcommons.uconn.edu/gs_theses/350 [In English].
15. Dwyer, K., Hosseinian, F., & Rod, M. (2014). The market potential of grape waste alternatives. *Journal of Food Research*, Vol. 3, No. 2, pp. 1-16. DOI: 10.5539/jfr.v3n2p91 [In English].

16. Schultz, H.R., Pieri, P., Poni, S., & Lebon, E. (2009). The eco-physiology of grapevine canopy systems - learning from models. (pp. 7-12). *Recent Advances in Grapevine Canopy Management. Dedicated to Emeritus Professor W. Mark Kliewer.* University of California. Davis [In English].

17. Suzzi, G., Arfelli, G., & Schirone, M. (2012). Effect of grape indigenous *Saccharomyces cerevisiae* strains on Montepulciano d'Abruzzo red wine quality. *Food Res. Int.*, 46, pp. 22-29. DOI: 10.1016/j.foodres.2011.10.046 [In English].

Avercheva N.O., Boiko V.O., Boiko L.O. Economic assessment of the viticulture industry potential in the region

The purpose of the article is to determine directions for an integral development of viticulture industry in the Kherson region on basis of an economic analysis of potential capabilities of the development of the viticulture industry at levels of districts and individual farms.

The research methods. In the research process were used the following scientific methods: the abstract and logical for examining theoretical and practical aspects of substantiating the conclusions; calculation-constructive and comparison for analysing the current state of the production development and evaluate the viticulture industry potential); statistic and economic methods for exploration of the dynamics and structure of the grape production, as well as for grouping of enterprises by their potential capabilities.

The research results. The paper determines the main components of the viticulture industry potential in the Kherson region. It examines indexes of the current state of its development and outlines problems and specific characteristics of the region. It analyses the dynamics and structure of the vineyards, their productivity and profitability level. The study also analyses sale indexes of the viticulture products at agricultural enterprises. It evaluates the potential of viticulture enterprises on basis of grouping them by areas and volumes of the grape production. The study substantiates conclusions concerning directions for the efficient development of the viticulture and winemaking sub-complex of the region and maximum use of potential of small, medium and large enterprises.

The elements of scientific novelty. Scientific novelty lies in the proposed directions for solving problems restraining the viticulture industry development at the current stage; it suggests practical measures aimed at realizing production, scientific and market potential of the region at the level of particular categories of enterprises on basis of the integral research.

Practical significance. The suggested methods allow realizing the region's potential capabilities in the development of viticulture and winemaking and increasing efficiency of the activity of main producers in this industry and those of the sub-complex in general. *Tabl.: 3. Figs.: 3. Refs.: 17.*

Keywords: viticulture; efficiency; production; potential; productivity; promising direction.

Avercheva Nataliia Oleksandrivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent), associate professor (docent) of the department of economics and finance, State Higher Education Institution "Kherson State Agricultural University" (23, Stritenska str., Kherson)

E-mail: avercheva2010@ukr.net

ORCID: [http:// orcid.org/0000-0003-4534-693X](http://orcid.org/0000-0003-4534-693X)

Boiko Viktoriia Oleksandrivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent) of the department of economics and finance, State Higher Education Institution "Kherson State Agricultural University" (23, Stritenska str., Kherson)

E-mail: boiko.vo17@gmail.com

ORCID: [http:// orcid.org/0000-0002-8032-5731](http://orcid.org/0000-0002-8032-5731)

Boiko Liudmyla Oleksandrivna - candidate of agricultural sciences, associate professor (docent), associate professor (docent) of the department of economics and finance, State Higher Education Institution "Kherson State Agricultural University" (23, Stritenska str., Kherson)

E-mail: boiko.mila7@gmail.com

ORCID: [http:// orcid.org/0000-0003-3699-6906](http://orcid.org/0000-0003-3699-6906)

Аверчева Н.А., Бойко В.А., Бойко Л.А. Экономическая оценка потенциала отрасли виноградарства региона

Цель статьи - определить на основе экономического анализа потенциальных возможностей развития отрасли виноградарства на уровне районов и отдельных хозяйств направления комплексного развития отрасли виноградарства Херсонской области.

Методика исследования. Применены такие методы: абстрактно-логический (для исследования теоретических и практических аспектов обоснования выводов); расчетно-конструктивный и сравнения (для анализа современного состояния развития производства и экономической оценки потенциала отрасли виноградарства,) статистико-экономические (для исследования динамики и структуры производства винограда, группировки предприятий по потенциальным возможностям).

Результаты исследования. Определены основные составляющие потенциала виноградарской отрасли Херсонской области. Исследованы показатели современного состояния ее развития и определены региональные проблемы и особенности. Проведен анализ динамики и структуры виноградных насаждений, урожайности, уровня рентабельности. Проанализированы показатели реализации продукции виноградарства в сельскохозяйственных предприятиях. Оценен потенциал виноградарских предприятий на основе их группирования по площадям и объемам производства винограда. Обоснованы выводы относительно направлений эффективного развития виноградарско-винодельческого подкомплекса области и максимального использования потенциала малых, средних и больших предприятий.

Элементы научной новизны. На основе комплексного исследования проблем, сдерживающих развитие виноградарской отрасли на современном этапе, определены направления их решения, предложены практические меры по реализации производственного, научного и рыночного потенциала региона на уровне отдельных категорий предприятий.

Практическая значимость. Предложенные меры позволяют максимально реализовать потенциальные возможности региона в развитии виноградарства и виноделия и повысить эффективность деятельности основных производителей отрасли и подкомплекса в целом. *Табл.: 3. Илл.: 3. Библиогр.: 17.*

Ключевые слова: виноградарство; ефективність; производство; потенциал; урожайність; перспективное направление.

Аверчева Наталья Александровна - кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики и финансов, Государственное высшее учебное заведение «Херсонский государственный аграрный университет» (г. Херсон, ул. Сретенская, 23)

E-mail: avercheva2010@ukr.net

ORCID: [http:// orcid.org/0000-0003-4534-693X](http://orcid.org/0000-0003-4534-693X)

Бойко Виктория Александровна - кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики и финансов, Государственное высшее учебное заведение «Херсонский государственный аграрный университет» (г. Херсон, ул. Сретенская, 23)

E-mail: boiko.vo17@gmail.com

ORCID: [http:// orcid.org/0000-0002-8032-5731](http://orcid.org/0000-0002-8032-5731)

Бойко Людмила Александровна - кандидат сельскохозяйственных наук, доцент, доцент кафедры экономики и финансов, Государственное высшее учебное заведение «Херсонский государственный аграрный университет» (г. Херсон, ул. Сретенская, 23)

E-mail: boiko.mila7@gmail.com

ORCID: [http:// orcid.org/0000-0003-3699-6906](http://orcid.org/0000-0003-3699-6906)

Стаття надійшла до редакції 03.06.2019 р.

Фахове рецензування: 07.06.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Аверчева Н. О., Бойко В. О., Бойко Л. О. Економічна оцінка потенціалу галузі виноградарства регіону. *Економіка АПК*. 2019. № 6. С. 15 – 25.

* * *

Новини АПК

Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація є ключовим пріоритетом аграрної політики України

На цьому стосовно розвитку форм господарювання на селі наголосив директор Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», академік НААН Юрій Лупенко на відкритті Всеукраїнської науково-практичної конференції «Кооперативні читання: 2019 рік», що відбулася 7 червня 2019 року в Житомирському національному агроекологічному університеті.

На його думку, нині сільськогосподарська обслуговуюча кооперація має всі підстави для свого прискореного розвитку. В Україні сформувався потужний сектор малого бізнесу, який продовжує свій розвиток у напрямку розширення сімейного фермерства - найбільш сприятливої форми для забезпечення сталого розвитку сільських територій. Саме сімейне фермерство дає можливість поєднати інтереси жителів села та сільськогосподарських товаровиробників щодо зростання сільськогосподарського виробництва, розвитку сільськогосподарського і несільськогосподарського підприємництва на селі, зміцнення сільських громад та гармонійного розвитку сільських територій, підкреслив учений.

Дійсно, сьогодні дрібнотоварний сектор займає далеко не провідні позиції у структурі сільськогосподарського виробництва. Однак нарощування його частки однозначно є гарантією стабільності зростання об'єднання інтересів підприємців та жителів сільських територій. Спроби великих товаровиробників підпорядкувати собі кооперативний рух можуть сприяти зростанню економічній ефективності сільськогосподарського виробництва, однак стримуватимуть сталий розвиток сільських територій.

Світовий досвід та результати досліджень Інституту аграрної економіки свідчать, що нарощування кооперативного руху на селі має здійснюватись через прискорений розвиток сімейного фермерства. Цей розвиток можна і потрібно забезпечити на основі стимулювання відповідної трансформації особистих селянських господарств.

За нашими розрахунками, до 2025 року відповідно можна збільшити кількість сімейних господарств майже у 10 разів, обсяги їх виробництва сільськогосподарської продукції - у 5 разів, а кількість кооперативів - до одного на 3-4 сільських населених пунктів, підсумував Юрій Лупенко.

Прес-служба ННЦ «Інститут аграрної економіки»

УДК 338.433.025.12:631.576.3]:339.9

JEL Classification: Q1, Q13, Q18

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201906026>

А.Д. ДІБРОВА, доктор економічних наук, професор
Л.В. ДІБРОВА, кандидат економічних наук, доцент
Я.О. КРИЛОВ
М.А. ДІБРОВА, аспірант*

Стратегічні орієнтири розвитку ринку зерна та механізму його регулювання

Мета статті - оцінити сучасний стан ринку зерна, виявити основні чинники, що впливають на формування попиту і пропозиції, на основі розроблених прогнозних параметрів визначити стратегічні орієнтири його розвитку та механізму регулювання в Україні.

Методика дослідження. Використано такі методи: порівняльного аналізу й експертних оцінок - для аналізу кількісних та якісних показників розвитку вітчизняного ринку зерна в умовах глобалізації; статистико-економічний - для збору й обробки статистичних даних, дослідження динаміки експорту й імпорту зерна; економіко-математичний - для прогнозування впливу факторів попиту (споживання на харчові й фуражні цілі, експорту і запасів) та пропозиції (урожайності, валових зборів, посівних площ, імпорту і запасів) на ринок зерна на період до 2025 р.

Результати дослідження. Для досягнення поставлених цілей і завдань здійснено оцінку сучасного стану та основних тенденцій розвитку ринку вітчизняного зерна. Обґрунтовано недостатню ефективність механізму регулювання ринку зерна в Україні на основі отриманих значень показників «Підтримка ринкової ціни» з розрахунку на 1 тону зерна та «Номінальний коефіцієнт захисту виробників», які використовуються в країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), що сприятиме обґрунтуванню управлінських рішень, урахуванню результативності їх впливу на добробут товаровиробників, споживачів та держави. Розроблено прогнози валових зборів зернових і зернобобових культур, а також обсягів споживання зерна на харчові та фуражні цілі на період до 2025 р. Це дозволило окреслити передумови для збалансування попиту і пропозиції зерна, визначення експортного потенціалу галузі та створення системи заходів державного регулювання, спрямовану на запобігання ймовірним проблемам розвитку зерновиробництва. Сформовано концептуальні підходи для створення ефективної логістичної системи на ринку зерна.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку теоретичні положення та методичні підходи оцінки ефективності регулювання ринку зерна на основі використання показника «Підтримка ринкової ціни» (ПРЦ), що сприятиме обґрунтуванню управлінських рішень, урахуванню результативності їх впливу на добробут товаровиробників, споживачів та держави.

Практична значущість. Поряд із позитивною динамікою нарощування обсягів виробництва та експорту зерна обґрунтовано проблеми, що стримують подальший розвиток ринку зерна в Україні. Внесено пропозиції щодо їх усунення через удосконалення механізму державного регулювання ринку зерна. Табл.: 3. Рис.: 3. Бібліогр.: 19.

Ключові слова: ринок зерна; зерновиробництво; механізм; державне регулювання; логістика; експортний потенціал.

Діброва Анатолій Дмитрович - доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 11)
E-mail: dibrova@nubip.edu.ua

Діброва Лариса Василівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного менеджменту та зовнішньоекономічної діяльності, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 11)
E-mail: dibrova_larisa@ukr.net

Крилов Ярослав Олегович - здобувач кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 11)
E-mail: ykrylov@ukr.net

Діброва Максим Анатолійович - аспірант кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 11)
E-mail: tax_dibrova@ukr.net

* Науковий керівник - О.В. Жемойда, доктор економічних наук.

© А.Д. Діброва, Л.В. Діброва, Я.О. Крилов,
М.А. Діброва, 2019

Постановка проблеми. Україна за останні роки істотно наростила обсяги виробництва зерна і ввійшла до когорти країн - найбільших його виробників та експортерів. Незважаючи на позитивну динаміку, існує низка проблем, що стримують подальший розвиток вітчизняного ринку зерна. Зокрема, інфраструктурні витрати при експорті зерна залишаються на досить високому рівні, що знижує його конкурентоспроможність на зовнішньому ринку; транспортна інфраструктура не відповідає потребам ринку, значний рівень зношеності залізничного транспорту; непрогнозоване підвищення тарифів на транспортування зерна залізницею; нерозвиненість річкового транспорту. Донині проблема з логістикою менше відчувалася, оскільки обсяги експорту були значно нижчими, а високі ціни на зерно перекривали додаткові логістичні витрати. Однак за умов зниження світових цін, що спостерігалось протягом 2013-2017 рр., неефективність транспортно-логістичної інфраструктури на ринку зерна суттєво відбилася на доходах сільськогосподарських товаровиробників.

Позитивні тенденції до нарощування обсягів виробництва та експорту зерна супроводжуються також нестабільністю цін і доходів товаровиробників, монополізацією ринку та надконцентрацією виробництва великими компаніями, не завжди вдається забезпечити баланс інтересів основних учасників ринку (виробників, споживачів і держави).

Водночас через недостатній рівень якості Україна експортує переважно дешеве фуражне зерно, при цьому змушена імпортувати м'ясо, м'ясо-молочні вироби, комбікорми для тваринництва. З цієї позиції збереження таких тенденцій свідчить, що наша держава і далі може вважатися сировинним придатком розвинутих країн, залишаючи їм додану вартість та створюючи для них нові робочі місця. При цьому без структурних змін в аграрному секторі вітчизняної економіки, на наш погляд, досить складно буде вирішити проблеми бідності, безробіття на селі та відродження й розвитку сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку ринку зерна та механізму його регулювання посідають чільне місце у наукових дослідженнях й широко представлені в спеціальній літературі. Помітним є внесок у розробку теоретичних, ме-

тодологічних і практичних питань згаданих аспектів вітчизняних науковців, серед яких: О. В. Жемойда [4], С. М. Кваша [5, 6], І. Г. Кириленко [7], І. В. Кобута [8], О. М. Ковальова [9], О. А. Козак [10], В. Я. Месель-Веселяк [11], О. М. Шпичак [18]. Проте на даний час немає достатніх підстав стверджувати, що вже всі питання надзвичайно важливої проблеми, й розвитку зерна у тому числі, одержали вичерпне наукове і методичне обґрунтування та практичне вирішення. Щодо цього ще існує широкий дослідницький простір. Зокрема, потребує удосконалення методична база механізму регулювання виробництва зерна для більшого підсилення в ньому нормативної, прогнозованої та стимулюючої функцій.

Мета статті - оцінити сучасний стан ринку зерна, виявити основні чинники, що впливають на формування попиту і пропозиції, на основі розроблених прогнозних параметрів визначити стратегічні орієнтири його розвитку та механізму регулювання в Україні.

Виклад основних результатів дослідження. Зерновий ринок України - один з основних сегментів агропродовольчого ринку, стан якого визначає продовольчу безпеку країни, результати господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників та й у цілому добробут українського народу. Формування механізму державного регулювання ринку зерна в Україні відбувалося в декілька етапів: 2000-2008 рр. - посилення регуляторного впливу; 2008-2010 рр. - лібералізація в результаті вступу України до СОТ, високі урожаї та активність гравців зернового бізнесу; 2010-2011 рр. - запровадження механізму квотування експорту. З 2014 р. розпочався новий етап - дерегуляція ринку зерна, внаслідок чого скасовано обов'язковість карантинного сертифіката для внутрішніх перевезень зерна, а також 14 дозволів, 6 ліцензій, впроваджено понад 50 інших змін. З 1 січня 2017 р. всі учасники ринку зерна працюють в умовах повного скасування спецрежиму ПДВ, а з 1 квітня 2017 р. - запроваджено його автоматичне відшкодування для експортерів.

За наявними даними, валовий збір зерна в Україні в середньому за 2015-2017 рр. зріс майже вдвічі порівняно з 2000-2002 рр. переважно за рахунок підвищення середньої урожайності від 24,6 до 43,2 ц/га (табл. 1).

Серед основних зернових культур найбільший приріст обсягів валових зборів досягнуто по кукурудзі. Так, за досліджуваний період він збільшився у 6,5 раза, подолавши в окремі урожайні роки 30-мільйонну межу. Цьому сприяло розширення зібраних площ у середньому від 1,2 млн га за 2000-2002 рр. до 4,3 млн га у 2015-2017 рр., при зростанні майже вдвічі середньої врожайності. Причому ареал поширення кукурудзи завдяки розвитку селекції та впровадженню нових технологій нині охоплює практично всі природно-кліматичні зони України.

Валові збори пшениці в Україні також зросли в середньому за 2015-2017 рр. у 1,5 раза порівняно з 2000-2002 рр. за рахунок підвищення середньої урожайності від 27,1 до 40,7 ц/га, або на 66,6%. Проте за аналізований період спостерігається нестабільність валових зборів ячменю, зокрема його виробництво у 2015-2017 рр. знизилася майже на 500 тис. тонн, або 5,2% порівняно з 2000-2002 рр., за рахунок скорочення зібраних площ на 40%. При цьому врожайність ячменю зросла на 37,5%.

1. Валові збори, зібрані площі та урожайність основних зернових культур України в середньому за період з 2000-2002 рр. по 2015-2017 рр.

Показники	Роки					
	2000-2002	2003-2005	2006-2008	2009-2011	2012-2014	2015-2017
Зернові і зернобобові						
Валовий збір, тис. тонн	34323,0	33353,0	38947,7	47348,7	57708,9	62710,2
Зібрані площі, тис. га	13828,0	13498,0	14333,5	15122,2	15074,6	14512,8
Урожайність, ц/га	24,6	24,2	26,8	31,2	38,3	43,2
У т.ч.: пшениця						
Валовий збір, тис. тонн	17367,0	13272,9	17923,5	20020,4	20718,6	26244,5
Зібрані площі, тис. га	6264,5	4853,7	6172,0	6564,8	6068,8	6463,3
Урожайність, ц/га	27,1	24,9	28,5	30,4	34,0	40,7
кукурудза						
Валовий збір, тис. тонн	3889,7	7636,2	8431,2	15092,4	26802,6	25357,0
Зібрані площі, тис. га	1196,8	1982,6	2021,1	2760,1	4608,6	4272,1
Урожайність, ц/га	32,6	38,8	41,1	53,3	57,9	59,4
ячмінь						
Валовий збір, тис. тонн	9140,5	8964,2	9977,8	9805,2	7848,0	8669,7
Зібрані площі, тис. га	3920,9	4488,7	4497,3	4331,5	3176,4	2722,0
Урожайність, ц/га	23,2	20,0	22,2	22,7	24,9	31,9

Джерело: Раховано за даними [16].

У структурі виробництва зернових і зернобобових в Україні за аналізований період сільськогосподарські підприємства виробляють близько 80% загального обсягу, в тому числі фермерські господарства - 12-13%. Відповідно 20% припадає на господарства населення, які переважно вирощують значну частину вівса, проса, а також жита й гречки.

Водночас великі підприємства орієнтовані в основному на експортні види зернових культур (кукурудза, пшениця), які значно вигідніші з позицій отримання прибутку та потребують більших вкладень ресурсів на один гектар площі [10, с. 39].

Аналізуючи сучасний ринок зерна, необхідно звернути увагу на нерівномірність розвитку й незбалансованість попиту та пропозиції по окремих зернових культурах. Зокрема, якщо за останні п'ять маркетингових років в Україні пропозиція пшениці та кукурудзи має тенденцію до зростання, то жита - скоротилася майже на половину, вівса - на 25%.

Основними напрямками використання зерна в межах держави є формування фонду споживання, фуражного і насінневого фонду, виробництво продуктів харчування та промислова переробка зерна (табл. 2).

2. Баланс зернових і зернобобових культур (включаючи продукти переробки зерна в перерахунку на зерно), тис. тонн

Показник	2000	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2017
Виробництво	24459	38016	39271	63051	63859	60126	66088	61917
Зміна запасів на кінець року	1329	-314	-2054	6933	2977	-3204	2130	-1465
Імпорт	1010	226	175	242	263	190	240	255

Усього ресурсів	24140	38556	41500	56360	61145	63520	64198	63637
Експорт	1330	12650	14239	27836	33423	38338	41451	42499
Витрачено на корм	11056	13817	14787	16183	15678	14189	12278	11011
Витрачено на сівбу	3597	3294	3222	2890	2883	2597	2330	2120
Втрати	309	375	794	1506	1593	1400	1350	1106
Переробка на нехарчові цілі	100	670	1650	1367	1281	1089	1044	1246
Фонд споживання	7748	7750	6808	6578	6224	5897	5745	5655
Із розрахунку на одну особу, кг	124,9	123,5	111,3	108,4	108,5	103,2	101,0	100,8

Джерело: [1, с. 40].

У структурі споживання зерна найбільшу частку становить кормове і продовольче споживання. Зменшення в Україні поголів'я худоби за останні роки компенсується збільшенням поголів'я птиці. Враховуючи зазначене, на корми використовується зерно в абсолютних значеннях на рівні 11-15 млн тонн, проте у відносних - наявна тенденція до скорочення. Зокрема, в 2017 р. це було 17,3%, для порівняння: в 2016 р. - 19,1%, у 2015 р. - 22,3%. Продовольче споживання зерна - відносно стабільна величина, хоча останніми роками спостерігається тенденція до його зниження. До головних причин можна віднести: скорочення населення країни; виїзд значної кількості наших громадян на роботу за кордон; більш ощадливе ставлення до хлібопродуктів; зміна раціону харчування.

Як свідчить аналіз, збільшення обсягів виробництва зерна супроводжується нарощуванням його експортних можливостей. За останні два роки Україна експортувала рекордні обсяги зерна - понад 40 млн тонн. Проте це не завжди відображається на збільшенні валютної виручки. Наприклад, за підсумками 2016 р. Україна експортувала рекордний обсяг зернових культур - 41,5 млн тонн, що майже на 8% перевищує експорт 2015 р. Але через зниження світових цін на сировину рекордні обсяги експорту зерна з України в 2016 р. не забезпечили рекордної виручки. Вона залишилася майже на рівні 2015 р. - близько 6,1 млрд дол. Суттєвою проблемою при експорті зернових культур також є якість продукції. За підсумками 2016 р., 57,0% реалізованої за межі держави пшениці - фураж. Тобто збільшується частка непродовольчого збіжжя,

що відбивається на ціні та відповідно виручці від експорту.

За результатами дослідження, цінова нестабільність на ринку зерна вказує на недостатню ефективність державного регулювання. Зокрема, до зовнішніх проявів такої недосконалості можна віднести: нестабільність цін і доходів товаровиробників; не зовсім прогнозовану державну політику; не завжди вдається забезпечити баланс інтересів основних учасників ринку (виробників, споживачів і держави).

Тому в умовах ринкової економіки для розробки збалансованої аграрної політики дуже важливо правильно визначати її результативність безпосередньо для тих, хто виробляє сільськогосподарську продукцію. З цією метою за методикою Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) розраховано показник «Підтримка ринкової ціни» (ПРЦ), який визначає грошову вартість валових трансфертів виробникам від споживачів і платників податків за рік, що виникли внаслідок дії засобів державної політики, якими створюється розрив між цінами на певний вид зерна на внутрішньому і зовнішньому ринку [19] (рис. 1).

Показник ПРЦ визначається у цінах виробника і обчислюється за формулою:

$$ПРЦ = (P_p - P_w) * S_1, \quad (1)$$

де P_p - внутрішня ціна за одиницю продукції; P_w - світова ціна за одиницю продукції; S_1 - пропозиція внутрішнього ринку; D_1 - попит внутрішнього ринку [19].

Значення показника «Підтримка ринкової ціни» виробникам пшениці в Україні за 2000-2017 рр. свідчить про значні обсяги недоотриманих валових трансфертів від споживачів та платників податків (рис. 2).

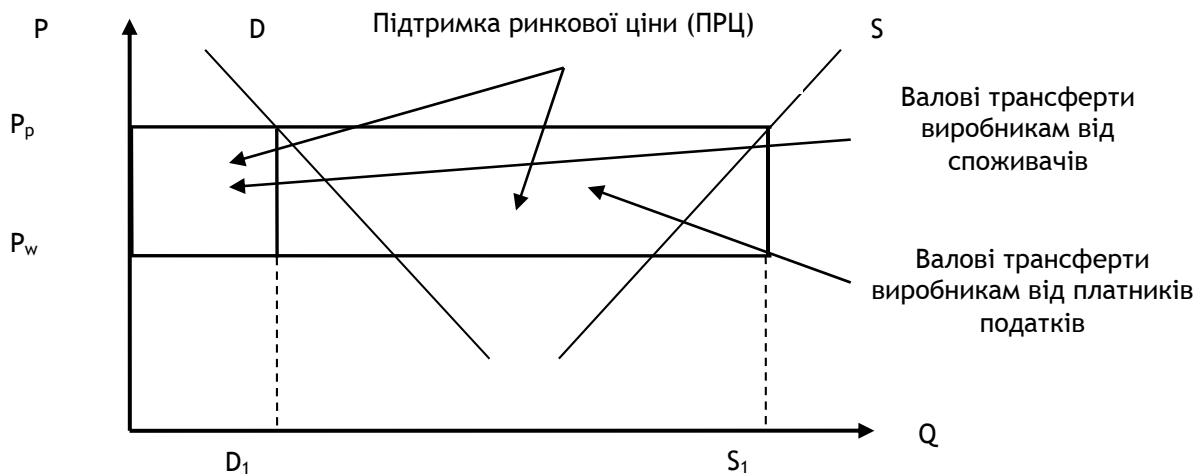

Рис. 1. Підтримка ринкової ціни (ПРЦ) на сільськогосподарську продукцію за умов експорту

Джерело: [19].

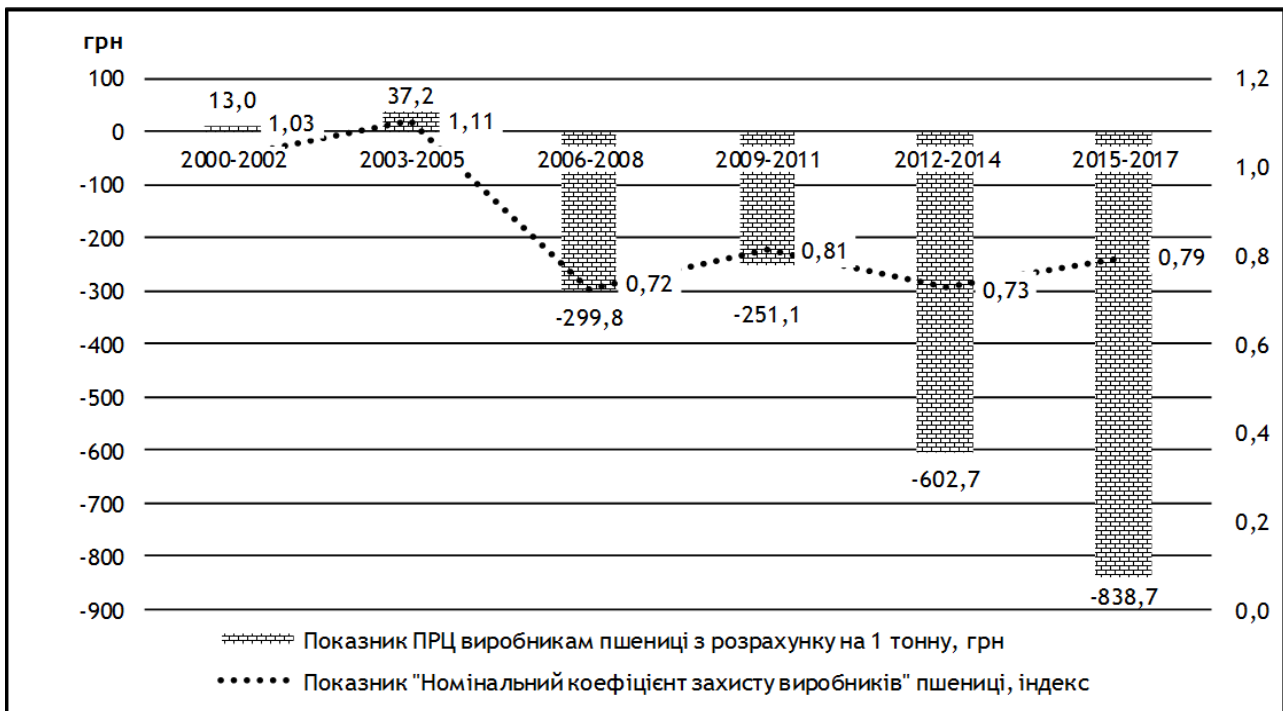

Рис. 2. Показник «Номінальний коефіцієнт захисту виробників» та «Підтримка ринкової ціни» виробників пшениці в Україні з розрахунку на 1 тону зерна в середньому за період, грн

Джерело: розраховано та побудовано за даними [14, 16].

Отримані значення показника Номінального коефіцієнта захисту виробника (визначається як співвідношення внутрішньої закупівельної ціни до світової ціни) для виробників зерна підтверджують цінову нестабільність і недостатню ефективність механізму регулювання ринку зерна в Україні.

Зокрема, оскільки конкурентоспроможність вітчизняного зерна на світовому ринку забезпечується більш низькими цінами на

збіжжя, експортери (зернотрейдери) пшениці компенсують свої цінові втрати через нижчу якість зерна та логістичні витрати за рахунок низьких закупівельних цін. За отриманими розрахунками, закупівельні ціни на пшеницю на рівні підприємства в середньому за 2015-2017 рр. в Україні були на 21% нижчі за середньосвітові. При цьому, сільськогосподарські товаровиробники у свою чергу компенсують цінові втрати за

рахунок низької вартості оренди землі та заробітної плати працівників. Тому подальше нарощування обсягів виробництва зерна в Україні потребує зменшення логістичних витрат через розбудову транспортно-логістичної інфраструктури ринку зерна на середньо- та довгострокову перспективу. За цих умов важливим завданням державної аграрної політики є формування системи регулювання агропродовольчих ринків на підґрунті розширення горизонту прогнозування.

На основі поліноміального тренду другого порядку методом екстраполяції розроблено прогнози валових зборів зернових і зернобобових, а також внутрішнього споживання зерна на харчові та фуражні цілі в Україні на період до 2025 р. (рис. 3).

Вихідні дані для прогнозування валових зборів зернових і зернобобових, а також

споживання зерна на харчові цілі та витрати на корм обрано за період 2005-2016 рр. за даними Державної служби статистики України. Отримані прогнозні результати засвідчили, що виробничий потенціал зернових до 2025 р. потенційно може досягти 100 млн тонн, при цьому без структурних змін у розвитку сільського господарства обсяги споживання зерна в Україні будуть скорочуватись на користь його експорту. Як наслідок, це може призвести до поглиблення як транспортно-логістичних, так й інших проблем розвитку зернового господарства. За розрахунками, в Україні існує потенціал збільшення виробництва зернових і, відповідно, нарощування експорту до 60-70 млн тонн. При цьому аграрії мають переорієнтуватися на виробництво саме якісного зерна.

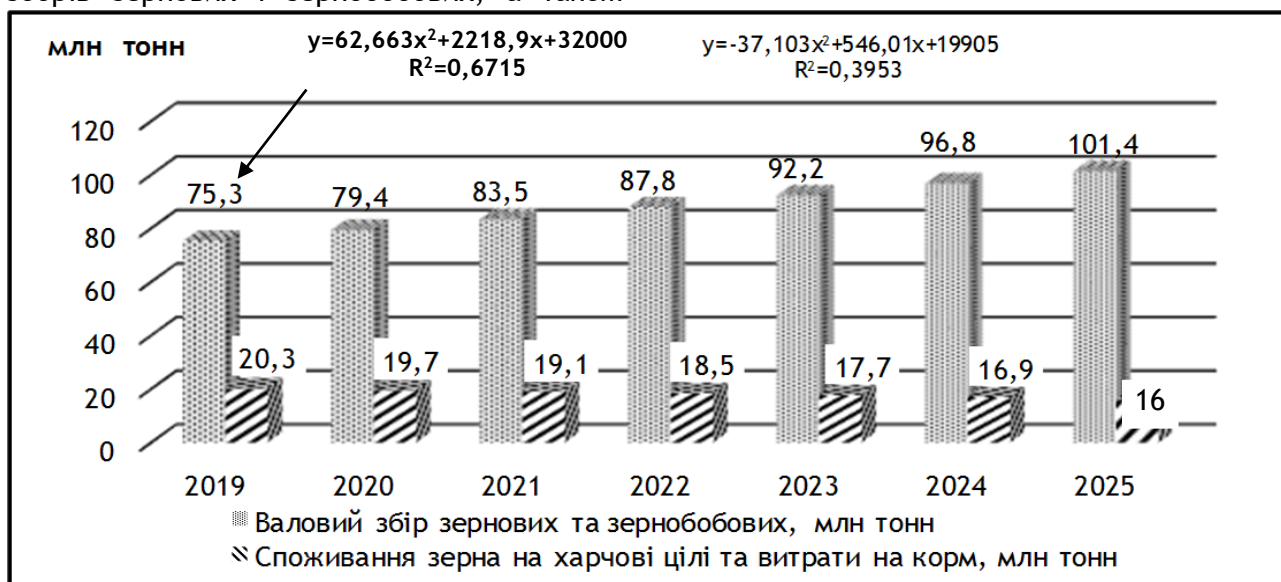

Рис. 3. Прогнозування валових зборів зернових і зернобобових та споживання зерна на харчові цілі й витрати на корм в Україні на період до 2025 р., млн тонн

Джерело: Розраховано та побудовано за даними [1, 16].

За проведеним аналізом, центральною ланкою в регулюванні ринку зерна виступає його ціна, яка повинна урівноважити інтереси виробників й споживачів, експортерів та імпортерів. Особливо гостро дисбаланс цих інтересів проявляється в умовах фінансово-економічної кризи.

Для обґрунтування державних управлінських рішень у сфері регулювання сільськогосподарського виробництва важливо й необхідно володіти прогнозами цін на зерно як на світовому, так і на внутрішньому ринку. Проте в Україні прогнозування цін на зерно ускладнюється не тільки ціновою волатильністю, а й девальвацією національної валю-

ти. Тому з метою врахування впливу інфляції, а також через специфіку зерновиробництва, зокрема часовим лагом між понесеними витратами і отриманими фінансовими результатами, на наш погляд, варто використати показник рівня рентабельності виробництва зерна. Значення цього показника дозволяє, зіставивши дохід (прибуток) і витрати при виробництві зерна, дати відповідь на питання чи поточна закупівельна ціна забезпечує процеси відтворення в галузі. Оскільки значення економічних змінних визначається, як правило, не одним, а кількома чинниками, то одним із найефективніших способів вимірювання їх кількісного впливу

на результативну ознаку є застосування множинної лінійної регресії.

В основу запропонованої моделі покладено взаємодію попиту (внутрішнє споживання й експорт), пропозиції (валові збори через зібрані площі та урожайність, імпорт, запаси), рівня інфляції і середньорічної ціни та їх впливу на ефективність виробництва пшениці. За допомогою множинної лінійної регресії визначено чинники, що найбільшою мірою впливають на рівень рентабельності виробництва пшениці (\hat{y}).

Рівняння множинної лінійної регресії за вищезазначеними параметрами для зерна пшениці в Україні за період з 2000/01 по 2016/17 МР становить:

$$\hat{y} = -61,3 - 0,02x_1 - 2,27x_2 + 0,016x_3 - 0,014x_4 - 0,01x_5 + 0,014x_6 + 0,002x_7 + 0,99x_8, \quad (2)$$

де \hat{y} - рівень рентабельності, %; x_1 - збиральна площа, тис. га; x_2 - урожайність, ц/га; x_3 - середня ціна 1 тонни, грн; x_4 - запаси, тис. тонн; x_5 - імпорт, тис. тонн; x_6 - внутрішнє споживання, тис. тонн; x_7 - експорт, тис. тонн; x_8 - рівень інфляції, %.

Коефіцієнт множинної кореляції досягає 0,881 (значення від 0 до 1), що означає надзвичайно високу тісноту кореляційного

зв'язку між передбачуваним рівнем рентабельності на зерно пшениці та лінійною комбінацією визначених вище параметрів. Статистичне значення отриманого результату підтверджується високим коефіцієнтом детермінації - $R^2=0,777$, і передбачає, що регресією пояснюється 77,7% дисперсії значення формування середньорічної внутрішньої ціни на зерно пшениці. Отримані результати цілком узгоджуються із положеннями Закону попиту і пропозиції.

Враховуючи збільшення обсягів експорту зерна останніми роками та загалом експортну орієнтацію зернового ринку України, портові зернові термінали стали ключовим суб'єктом транспортно-логістичної системи. Аналіз свідчить, що транспортна інфраструктура не відповідає потребам внутрішнього ринку через спрацьованість залізничного транспорту, незадовільний стан окремих ділянок сполучних доріг регіонів із портами Чорного моря, нерозвиненість річкового транспорту. До цього можна додати високі тарифи на перевезення, зокрема рівень витрат на аграрну логістику в Україні значно перевищує відповідні показники в розвинутих країнах-експортерах зерна.

3. Інфраструктурні витрати при реалізації зерна на експорт (умови поставки FOB) станом на червень 2017 року

№ з/п	Статті витрат	Норматив (методика) розрахунку	Вартість на 1 т зерна, грн	%
1	Транспортні витрати (залізницею до морського порту)	489 км за тарифом Укрзалізниці з ПДВ	256, 80	42,7
2	Завантаження на судно в порту	12 дол. США за 1 т	322,56	53,6
3	Загальна вартість сертифікатів, усього		17,06	2,8
	У т.ч.:			
	сертифікат походження	входить у вартість послуг завантаження	-	-
	сертифікат якості (включаючи вартість аналізів та роботу сюрвеєра)	0,3 дол. США/тонну	1,43	-
	фумігаційний сертифікат	0,5 дол. США/тонну	0,63	-
	сертифікат нерадіоактивності	входить у вартість послуг завантаження	15,00	-
	фітосанітарний сертифікат	входить у вартість послуг завантаження	-	-
4	Вантажно-митна декларація	150 дол. США	5,58	0,9
	Усього витрат		602,0	100,00

Джерело: Розраховано за даними [13].

Зокрема, розрахунки інфраструктурних витрат при експорті зерна з України становлять у середньому близько 600 грн на 1 тону, або до 15% усіх витрат (табл. 3).

З метою підвищення ефективності транспортної й логістичної інфраструктури необхідне встановлення чітких і прозорих «правил гри» на ринку, що стимулюватимуть конкуренцію та залучення приватних інвестицій до розбудови об'єктів логістичної інфраструктури, розвиток річкової транспортної інфраструктури. Потребує також встановлення чітких правил і тарифів використання залізничної інфраструктури, стимулювання залучення інвестицій в оновлення потужностей зі зберігання та перевалки зерна, автоматизацію транспортно-логістичних процесів, що дозволить не лише підвищити ефективність логістичної системи, а й забезпечить необхідну швидкість перевезення значних обсягів зерна.

Висновки. Позитивні тенденції до нарощування обсягів виробництва та експорту зерна, що спостерігається останніми роками в Україні, супроводжуються нестабільністю цін і доходів товаровиробників, монополізацією ринку та надконцентрацією виробництва великими компаніями, нерівномірністю розподілу ринкового виграшу. При цьому не завжди вдається забезпечити баланс інте-

ресів основних учасників ринку (виробників, споживачів і держави), що створює загрозу продовольчій безпеці та негативно впливає на розвиток ринку зерна.

Стимулюючими факторами для зернового експорту є вітчизняна транспортно-логістична інфраструктура, яка працює з низькою ефективністю доробки та перевезення зерна. Зокрема, витрати на логістику зерна від виробника в Україні до портів на Чорному морі приблизно на 40% вищі, ніж вартість схожих витрат у Франції чи Німеччині, та на 30% - ніж у США. Тому протиріччя між темпами розвитку зернового господарства і транспортно-логістичної інфраструктури стає нагальною проблемою та потребує вирішення на державному рівні через вдосконалення механізму регулювання ринку зерна.

До того ж розвиток зернової логістичної інфраструктури забезпечує створення робочих місць, доданої вартості продукції, що сприяє збільшенню надходжень до державного та місцевих бюджетів. Отже, реформа державного регулювання має бути комплексною і спрямованою на максимально можливе усунення бар'єрів для приватних компаній, що працюють на ринку аграрної логістики та мають бажання інвестувати в оновлення інфраструктури.

Список бібліографічних посилань

1. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України за 2017 р. : статистичний збірник / відп. за вип. О. М. Прокопенко. Київ : Держстат, 2018. С. 59.
2. Голомша Н. Є., Дзядикиевич О. Я. Перспективи світового ринку зерна. *Економіка АПК*. 2016. № 8. С. 49-52.
3. Діброва Л. В., Крилов Я. О. Регулювання ринку пшениці: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Економіка АПК*. 2012. № 5. С.60-68.
4. Жемойда О. В. Напрями формування пропозиції на ринку агропродовольчої продукції України : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2014. 376 с.
5. Кваша С. М. Методологічний базис прийняття суспільних рішень в аграрній політиці. *Економіка АПК*. 2013. № 8. С. 12-21.
6. Кваша С. М., Ілчук М. М. Економічне обґрунтування програми виробництва зерна пшениці в Україні. *Економіка АПК*. 2013. № 3. С. 16-24.
7. Кириленко І. Г. Формування зернового ринку в Україні: стратегія розвитку. *Економіка АПК*. 2009. № 9. С. 79-84.
8. Кобута І. В. Оцінка наслідків державного регулювання експорту зерна в Україні. *Економіка і прогнозування*. 2011. № 4. С. 139-147.
9. Ковальова О. М. Оцінка потенціалу розвитку зернового підкомплексу економіки України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 7. URL : <http://global-national.in.ua/issue-7-2015/15-vipusk-7-veresen-2015-r/1203-kovalova-o-m-otsinka-potentsialu-rozvitku-zernovogo-pidkompleksu-ekonomiki-ukrajini> (дата звернення: 1.03.2019 р.).
10. Козак О. А., Грищенко О. Ю. Розвиток зернової галузі України на сучасному етапі. *Економіка АПК*. 2016. № 1. С. 38-47.

References

1. Prokopenko, O.M. (Ed.) (2018). *Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naseleнням Ukrainy za 2017 r.: statystychnyi zbirnyk [Balance and consumption of basic food products by the population of Ukraine in 2017: statistical collection]*. Kyiv: Derzhstat [In Ukrainian].
2. Holomsha, N.Ye. & Dziadykevych, O.Ya. (2016). *Perpektyvy svitovoho rynku zerna [Prospects of the world grain market]*. *Ekonomika APK*, 8, pp. 49-52 [In Ukrainian].
3. Dibrova, L.V. & Krylov, Ya.O. (2012). *Rehuliuвання rynku pshenytsi: vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid [Regulation of the wheat market: domestic and foreign experience]*. *Ekonomika APK*, 5, pp. 60-68 [In Ukrainian].
4. Zhemoida, O.V. (2014). *Napriamy formuvannia propozytsii na rynku ahroprodovolchoi produktsii Ukrainy: monohrafiia [Directions of the proposal formation in the market of agro-food products of Ukraine: monograph]*. Kyiv: NNTS "IAE" [In Ukrainian].
5. Kvasha, S.M. (2013). *Metodolohichni bazys pryiniattia suspilnykh rishen v ahrarnii politytsi [Methodological basis for making public decisions in agrarian policy]*. *Ekonomika APK*, 8, pp. 12-21 [In Ukrainian].
6. Kvasha, S.M. & Ilchuk, M.M. (2013). *Ekonomichne obgruntuвання prohramy vyrobnytstva zerna pshenytsi v Ukraini [Economic substantiation of the wheat grain production program in Ukraine]*. *Ekonomika APK*, 3, pp. 16-24 [In Ukrainian].
7. Kyrylenko, I.H. (2009). *Formuvannia zernovoho rynku v Ukraini: stratehiia rozvytku [Formation of the grain market in Ukraine: development strategy]*. *Ekonomika APK*, 9, pp. 79-84 [In Ukrainian].

11. Месель-Веселяк В. Я. Виробництво зернових культур в Україні: потенційні можливості. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 5-14.

12. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах : статистичний бюлетень (за 2011 р., 2012 р., 2013 р., 2014 р., 2015 р. та 2016 р.). Київ: Державна служба статистики України. URL : <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 5.03.2019).

13. Офіційний сайт Адміністрації морських портів України. URL : <http://www.uspa.gov.ua>.

14. Офіційний сайт Організації економічного співробітництва та розвитку. URL : <http://www.oecd.org> (дата звернення: 4.03.2019).

15. Регулювання аграрного сектору економіки України в умовах євроінтеграції : монографія / за ред. А. Д. Діброви, В. Є. Андрієвського. Київ : Інтердрук, 2014. 572 с.

16. Рослинництво України за 2017 рік : статистичний збірник / відп. за вип. О. М. Прокопенко. Київ : Держстат, 2017. 222 с.

17. Шликуляк О.Г., Материнська О. А. Ефективність виробництва зерна сільськогосподарськими підприємствами: теоретико-методологічний аспект. *Економіка АПК*. 2014. № 12. С. 42-49.

18. Шпичак О. М. Потенціал ринку зерна в Україні: проблеми та перспективи. *Економіка АПК*. 2014. № 7. С. 83-91.

19. Methodology for the measurement of support and use in policy evaluation. URL : <http://www.oecd.org/dataoecd/36/47/1937457.pdf> (дата звернення: 4.03.2019).

8. Kobuta, I.V. (2011). Otsinka naslidkiv derzhavnoho rehuliuвання експорту зерна в Україні [Evaluation of the consequences of state regulation of export of grain in Ukraine]. *Економіка і прогнозування*, 4, pp. 139-147 [In Ukrainian].

9. Kovalova, O.M. (2015). Otsinka potentsialu rozvytku zernovoho pidkompleksu ekonomiky Ukrainy [Estimation of the potential of the development of the grain subcomplex of the Ukrainian economy]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 7. Retrieved from: <http://global-national.in.ua/issue-7-2015/15-vipusk-7-veresen-2015-r/1203-kovalova-o-m-otsinka-potentsialu-rozvytku-zernovogo-pidkompleksu-ekonomiki-ukrajini> [In Ukrainian].

10. Kozak, O.A. & Hryshchenko, O.Yu. (2016). Rozvytok zernovoi haluzi Ukrainy na suchasnomu etapi [Development of the grain industry of Ukraine at the present stage]. *Економіка АПК*, 1, p. 38-47 [In Ukrainian].

11. Mesel-Veseliak, V.Ya. (2018). Vyrobnnytstvo zernovykh kultur v Ukraini: potentsiini mozhyvosti [Production of grain crops in Ukraine: potential opportunities]. *Економіка АПК*, 5, pp. 5-14 [In Ukrainian].

12. Osnovni ekonomichni pokaznyky vyrobnnytstva produktsii silskoho gospodarstva v silskohospodarskykh pidpriemstvakh: statystychnyi biuleten (za 2011 r., 2012 r., 2013 r., 2014 r., 2015 r. ta 2016 r.) [Basic economic indicators of agricultural production in agricultural enterprises: statistical bulletin (for 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, and 2016)]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved from: <http://ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].

13. Ofitsiyni sait Administratsii morskyykh portiv Ukrainy [Official site of the Administration of Seaports of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.uspa.gov.ua> [In Ukrainian].

14. Official site of the Organization for Economic Cooperation and Development. Retrieved from: <http://www.oecd.org> [In English].

15. Dibrov, A.D. & Andriievskiy, V.Ye. (Eds.) (2014). *Reguliuвання аграрного сектору економіки України в умовах євроінтеграції: монографія* [Regulation of the agrarian sector of Ukraine's economy in the conditions of European integration: monograph]. Kyiv: Interdruk [In Ukrainian].

16. Prokopenko, O.M. (Ed.) (2017). *Roslynnnytstvo Ukrainy za 2017 rik: statystychnyi zbirnyk* [Ukraine's crop growth for 2017: statistical collection]. Kyiv: Derzhstat [In Ukrainian].

17. Shpykuliak, O.H. & Materynska, O.A. (2014). Efektyvnist vyrobnnytstva zerna silskohospodarskykh pidpriemstvamy: teoretyko-metodolohichni aspekt [Efficiency of grain production by agricultural enterprises: theoretical and methodological aspect]. *Економіка АПК*, 12, pp. 42-49 [In Ukrainian].

18. Shpychak, O.M. (2014). Potentsial rynku zerna v Ukraini: problemy ta perspektyvy [Potential of the grain market in Ukraine: problems and perspectives]. *Економіка АПК*, 7, p. 83-91 [In Ukrainian].

19. Methodology for the measurement of support and use in policy evaluation. (n.d.). Retrieved from: <http://www.oecd.org/dataoecd/36/47/1937457.pdf> [In English].

Dibrova A.D., Dibrova L.V., Krylov Ya.O., Dibrova M.A. Strategic guidelines for the development of the grain market and a mechanism for its regulation

The purpose of the article is to evaluate the current state of the grain market, to determine the main factors influencing the formation of demand and supply, and to determine strategic guidelines for its development and a regulatory mechanism in Ukraine based on the developed forecast parameters.

Research methods. During the research, the following methods were used: comparative analysis and expert assessments for the analysis of quantitative and qualitative indicators of the development of the domestic grain market in terms of globalization; statistical-economic for the collection and processing of statistical data, studying dynamics of exports and imports of grain; economics and mathematics for prediction of the impact of demand (consumption on food and feed purposes, exports and stocks) and supply factors (yield, gross fees, crop land, imports and stocks) on the grain market for the period up to 2025.

Research results. In order to achieve the goals and objectives, the article assesses the current state and main trends of the market for domestic grain. The lack of efficiency of the mechanism of grain market regulation in Ukraine based on the obtained indicators of "Market price support" per one ton of grain and "Nominal producer protection coefficient" used in countries of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), which will support the substantiation of managerial decisions, taking into account effectiveness of their impact on the welfare of commodity producers, consumers and the state. Forecasts of gross yields of cereals and legumes, as well as grain consumption for food and feed purposes for the period up to 2025, were done. This made it possible to form preconditions for balancing supply and demand of grain, determining an export potential of the industry, and developing a system of state regulation measures aimed at prevention of probable problems of grain production development. Conceptual approaches to the formation of an efficient logistics system in the grain market were formed.

Elements of scientific novelty. Scientific novelty lies in further developed theoretical positions and methodological approaches to assessing an efficiency of grain market regulation based on the use of the indicator "Market price support" (MPS), which will support the substantiation of management decisions, taking into account their impact on welfare of commodity producers, consumers and the state.

Practical significance. Along with the positive dynamics of increasing a volume of production and export of grain, obstacles substantiating further development of the grain market in Ukraine were substantiated. Proposals for elimination of the obstacles were made through the improvement of a mechanism of the state regulation of the grain market. Tabl.: 3. Figs.: 3. Refs.: 19.

Keywords: grain market; grain production; mechanism; state regulation; logistics; export potential.

Dibrova Anatoliy Dmytrovych - doctor of economic sciences, professor, dean of the economic department, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (11, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: dibrova@nubip.edu.ua

Dibrova Larysa Vasyliivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent), associate professor (docent) of the department of administrative management and foreign economic activity, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (11, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: dibrova_larisa@ukr.net

Krylov Yaroslav Olehovych - competitor of the global economics department, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (11, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: ykrylov@ukr.net

Dibrova Maksym Anatoliiovych - post-graduate student of the global economics department, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (11, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: max_dibrova@ukr.net

Діброва А.Д., Діброва Л.В., Крылов Я.О., Діброва М.А. Стратегические ориентиры развития рынка зерна и механизма его регулирования

Цель статьи - оценить современное состояние рынка зерна, выявить основные факторы, влияющие на формирование спроса и предложения, на основе разработанных прогнозных параметров определить стратегические ориентиры его развития и механизма регулирования в Украине.

Методика исследования. Используются такие методы: сравнительного анализа и экспертных оценок - для анализа количественных и качественных показателей развития отечественного рынка зерна в условиях глобализации; статистико-экономический - для сбора и обработки статистических данных, исследования динамики экспорта и импорта зерна; экономико-математический - для прогнозирования влияния факторов спроса (потребления на пищевые и фуражные цели, экспорта и запасов) и предложения (урожайности, валовых сборов, посевных площадей, импорта и запасов) на рынок зерна на период до 2025 г.

Результаты исследования. Для достижения поставленных целей и задач осуществлена оценка современного состояния и основных тенденций развития рынка отечественного зерна. Обосновано недостаточную эффективность механизма регулирования рынка зерна в Украине на основе полученных значений показателей «Поддержка рыночной цены» в расчете на 1 тонну зерна и «Номинальный коэффициент защиты производителей», которые используются в странах Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), что будет способствовать обоснованию управленческих решений, учету результативности их влияния на благосостояние товаропроизводителей, потребителей и государства. Разработаны прогнозы валовых сборов зерновых и зернобобовых культур, а также объемов потребления зерна на пищевые и фуражные цели на период до 2025 г. Это позволило определить предпосылки для сбалансирования спроса и предложения зерна, определение экспортного потенциала отрасли и создания системы мер государственного регулирования, направленную на предупреждение вероятных проблем развития зернопроизводства. Сформированы концептуальные подходы для создания эффективной логистической системы на рынке зерна.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие теоретические положения и методические подходы оценки эффективности регулирования рынка зерна на основе использования показателя «Поддержка рыночной цены» (ПРЦ), что будет способствовать обоснованию управленческих решений, учету результативности их влияния на благосостояние товаропроизводителей, потребителей и государства.

Практическая значимость. Наряду с положительной динамикой наращивания объемов производства и экспорта зерна обоснованы проблемы, сдерживающие дальнейшее развитие рынка зерна в Украине. Внесены предложения по их устранению через усовершенствование механизма государственного регулирования рынка зерна. Табл.: 3. Илл.: 3. Библиогр.: 19.

Ключевые слова: рынок зерна; зернопроизводство; механизм; государственное регулирование; логистика; экспортный потенциал.

Діброва Анатолий Дмитриевич - доктор экономических наук, профессор, декан экономического факультета, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Обороны, 11)

E-mail: dibrova@nubip.edu.ua

Діброва Лариса Васильевна - кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры административного менеджмента и внешнеэкономической деятельности, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Обороны, 11)

E-mail: dibrova_larisa@ukr.net

Крылов Ярослав Олегович - соискатель кафедры глобальной экономики, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Обороны, 11)

E-mail: ykrylov@ukr.net

Діброва Максим Анатольевич - аспирант кафедры глобальной экономики, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Обороны, 11)

E-mail: max_dibrova@ukr.net

Статья надійшла до редакції 07.06.2019 р.

Фахове рецензування: 18.06.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Діброва А. Д., Діброва Л. В., Крылов Я. О., Діброва М. А. Стратегічні орієнтири розвитку ринку зерна та механізму його регулювання. *Економіка АПК*. 2019. № 6. С. 26 – 35.

* * *

UDC 657.31.006.032

JEL Classification: M40, M41, M48

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201906036>

*L.V. HUTSALENKO, doctor of economic sciences, professor
U.O. MARCHUK, candidate of economic sciences,
associate professor (docent)*

Financial statements according to the international financial reporting standards: requirements and realities of implementation

The purpose of the article is to study peculiarities of the information formation in financial statements in accordance with the requirements of international financial reporting standards (IFRS) and its importance for external users in a market environment.

Research methods. In the process of research were used general philosophical and general scientific methods of knowledge of phenomena and processes: abstract and logical for interpretation of an essence of financial reporting; comparison, analogy and systematization for assessing the legal provisions and prerequisites for the introduction of international standards of financial reporting; monographic method for analysis of evolution of scientific achievements of domestic scientists regarding problems of financial reporting by economic entities in accordance with the requirements of international standards; empirical method for comprehensive assessment of the current state of the research object; evolutionary approach and historical method for formation of implementation stages of the international standards of financial reporting in Ukraine.

Research results. In the process of studying issues regarding the formation of financial statements in accordance with the requirements of international standards, a number of prerequisites were introduced that preceded a need for financial statements to be prepared in accordance with the international standards. There were formed periods for implementation of IFRS in Ukraine, in particular: early period, transitional period, period of voluntary use, period of formation of institutional mechanism, and period of global euro integration processes.

Elements of scientific novelty. The theoretical positions concerning the implementation of the international financial reporting standards were further developed, the authors' vision of an essence of financial reporting as a socially important information tool for representing the financial and property status and results of business entities of the market economy were formed.

Practical significance. There were outlined approaches, which are expedient to use in two financial reporting systems (for SAS and IFRS), namely the method of transformation and the method of conversion. Tabl.: 3. Figs.: 4. Refs.: 20.

Keywords: system; accounting theories; financial reporting; international standards of financial reporting; principles; qualitative characteristics.

Hutsalenko Liubov Vasylivna - doctor of economic sciences, professor, professor of the accounting and taxation department, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (11, Heroiv Oborony str., Kyiv)

E-mail: lyboffv@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5181-8652>

Marchuk Uliana Oleksandrivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent), associate professor (docent) of the accounting and taxation department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (49/h, Dehtiarivska str., Kyiv)

E-mail: mar4ukuliana@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-0971-1303>

Scientific problem. Financial reporting is an information product for users of the micro and macro environment and should provide them with high-quality and reliable information and influence the effectiveness of their decisions. It is precisely in the conditions of uncertainty and limited resources of economic entities

financial reporting serves the most important source of modern information management system that provides management decisions.

Formation of financial statements based on uniform transparent principles, defined by the requirements of international standards of financial reporting, will allow its users to ensure the preservation of capital and the

© L.V. Hutsalenko, U.O. Marchuk, 2019

avoidance of risks of the negative effects of its investment.

Analysis of recent research and publications. The works of such scientists are devoted to the peculiarities of the implementation of the International Financial Reporting Standards and the Transformation of Financial Reporting in accordance with the requirements of domestic legislation: Bezverkhogo K.V., Zhuk V.M. [4, 5, 20], Legenchuk S.F., Luchka M.R. [7], Novodvorskaya V.V. [13], Pylypenko L.M. [14], Sydorenko R.V. [18], Smirnova O.V., Shevery Ya.V., Yatsunska O.S. [19] and others.

Without diminishing the importance of the research conducted by domestic scientists, there remain a number of problems that arise in the development of society and require research and new approaches.

The purpose of the article is to study the peculiarities of the formation of information in the financial statements in accordance with the requirements of international financial reporting standards (IFRS) and its importance for external users in a market environment.

Research results. In addition, financial statements as an economic category are present in many imperative norms, allocate (direct) profits, pay dividends, pay management fees, etc. Consequently, the reliability of the financial statements in terms of the efficiency of an enterprise depends on the objectivity of the distribution of social income, the investment attractiveness of a particular subject and the national economy as a whole [14, p.232].

It is worth noting that financial statements have been reflected for a long time, both in the legislative framework and in the researches of leading scientists. But at the same time, each scientist and normative act submit differently the definition of the category "financial statements".

Here are the results of theoretical studies of domestic scientists regarding the interpretation of the essence of "financial reporting" (Table 1).

The analysis of various interpretations shows that the semantics of the general definition of "financial reporting" is related to the terms "system", "methods, techniques, methods", "information resources", "economic indicators", which are subject to research and study.

Large-scale economic reforms have led to the formation of a new economic system and the development of market relations in Ukraine. The requirement of time is the development of foreign economic relations both at the state level and at the level of economic entities. The need for financial reporting under international standards is a set of prerequisites, in particular:

- increase of business entities engaged in international business;
- active exit of enterprises into international financial markets;
- attraction of foreign capital into the domestic economy;
- Ukraine's integration into the European economic space.

Table 1. Theoretical approaches to the interpretation of the essence of "financial statements"

Approach	Set of registers of generalized indicators	Information about financial condition	Satisfy the needs of users	Set of methods and techniques	System of generalized indicators	Formation of civilized market infrastructure	Set of forms of accounting	Method of final generalization and obtaining a system of economic indicators	The aggregate of information resources	Ingredient information support	Publicly important information toolkit	
Authors	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
NAS 1 "General requirements for financial Reporting" [11]		+										
IAS 1 Presentation of Financial Statements [9]			+									
Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine" [15]		+										

Bakurova G.V., Trohymets O.I. [1]				+							
Veriga Yu. A. [2]					+						
Davidenko N.M. [3]						+					
Kiiretsev G.G. [6, p.165]							+				
Luchko M.R., Benko I.D. [7, p.355]		+									
Mysaka G.V., Sharmanska V.M. [8, p. 21]					+			+			
Neopochatenko O.O. [12, p.165]										+	
Pushkar M.S. [13, p.296-334]	+										
Shevera Ya.V. [19]									+		
Zhuk V.M. [4, 5, 20]			+							+	+
<i>Author's vision</i>											+
Number of common features	1	3	1	1	2	1	1	1	1	1	1

Source: Summarized by authors.

Investigating the evolution of financial reporting by business entities in Ukraine in accordance with the requirements of IFRS, several stages were identified (Table 2).

Table 2. Stages of Implementation of International Financial Reporting Standards in Ukraine

Stage	Period	Characteristics
1	2	3
Early period	2002 - 2005	Legislative decision was made regarding permission to use IFRS by business entities.
Transition period	2006-2011	Creation of economic and political requirements for obligatory application of IFRS by listed companies in pursuance of the decision of the European Union in accordance with Decree № 1606/2002.
The period of voluntary use	2012-2014	The process of introducing IFRS by business entities has become widespread.
Period of formation of the institutional mechanism	2015-2017	Transition to the formation of financial statements under IFRS by the banking system of Ukraine. Gradual decrease in the number of economic entities that formed financial statements under IFRS due to the economic crisis and political events.
The period of global eurointegration processes	2018 till now	Formation of financial statements under IFRS by entities of public interest with the gradual transition of other enterprises (defined at the legislative level)

Source: Formed by authors.

It is worth mentioning that the transition period to the international standards of financial reporting in Ukraine has a long term.

At the current stage of international integration in the field of economy and management, one can distinguish such an important tendency of accounting and financial reporting development as convergence, harmonization, unification of rules and accounting procedures, requirements for financial statements, accounting standards and financial statements of economic entities at the level EU countries, convergence of economic, accounting and financial legislation of Ukraine taking into account the requirements of international standards and legislation of the European Union [18, p.128-131].

According to V.M. Zhuk, academic science recommends that the Ministry of Finance of Ukraine not implement, but adapt to the institutional conditions of Ukraine, international financial reporting provisions. Such adaptation should be carried out for additional compliance with a number of key principles: 1) from simple to complex; 2) historical heredity; 3) the priority of standardization; 4) generalization [4, p. 24].

In today's economic conditions, financial statements of economic entities of Ukraine are regulated in accordance with the National Accounting Standard (Standard) 1 "General Requirements for Financial Statements" and has the following composition (Table 3).

Table 3. Characteristics of the financial statements of the specified NAS and IFRS

Report title	Characteristic
1	2
Balance sheet (Statement of Financial Position)	The assets, liabilities and equity of economic entities are displayed. Comes to the end of the last day of the reporting period.
Financial Statement (Consolidated Income Statement)	Discloses information on income, expenses, profits and losses, other comprehensive income and total income of enterprises during the reporting period.
Statement of Cash Flows	The data on cash flow during the reporting period as a result of operational, investment and financial activity is presented.
Statement of Equity (Statement of Changes in Equity)	Information about changes in the equity of the enterprise during the reporting period is disclosed.
Notes to the financial statements	Information about the purpose and conditions for using each element of equity (except for registered capital) is given.

Source: Summarized by authors on a basis [13].

It is worthwhile to emphasize the fact that with the adoption of the National Accounting Standards (Standard) 1 "General Requirements for Financial Statements" and the formulation of financial statements, the revival of scientific polemics on the implementation of IFRS in Ukraine has been encouraged.

When designing financial statements, it must be remembered that each component of the financial statements has its own purpose and each component needs a clear identification.

No less important is the definition of requirements that it must meet. In today's conditions of the development of market relations in Ukraine, the regulation of the formation of information in financial reporting is carried out by means of the use of normative documents, which are divided into three levels (Figure 1), this is facilitated by the use of the legislative framework of Ukraine, as well as advanced world experience.

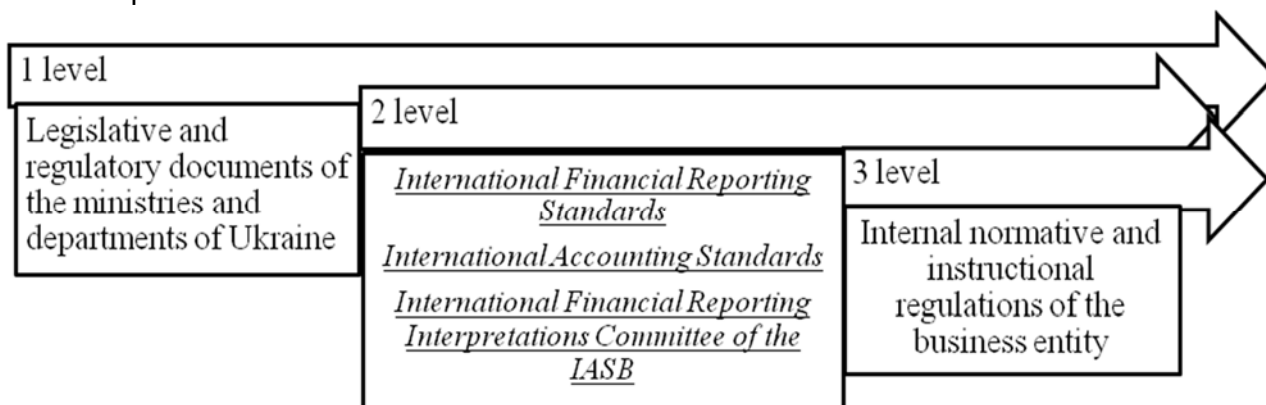

Figure 1. Levels of normative documents that regulate the procedure for the formation of financial statements of enterprises

Source: Formed by the authors.

In accordance with the Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine" On Accounting and Financial Reporting in Ukraine "regarding the improvement of certain provisions dated 10/5/2017, the financial statements of an enterprise are formed in compliance with the following principles (Figure 2).

International financial reporting standards foresee the division of financial reporting principles into two groups:

1) the main assumptions of financial statements, which are ensured by observance of the principles of accrual and continuity of activities;

2) qualitative characteristics of financial reporting, which are provided by principles clearness, comparability, relevance (materiality, timeliness), reliability (completeness, neutrality, prudence, prevalence of the essence over the form).

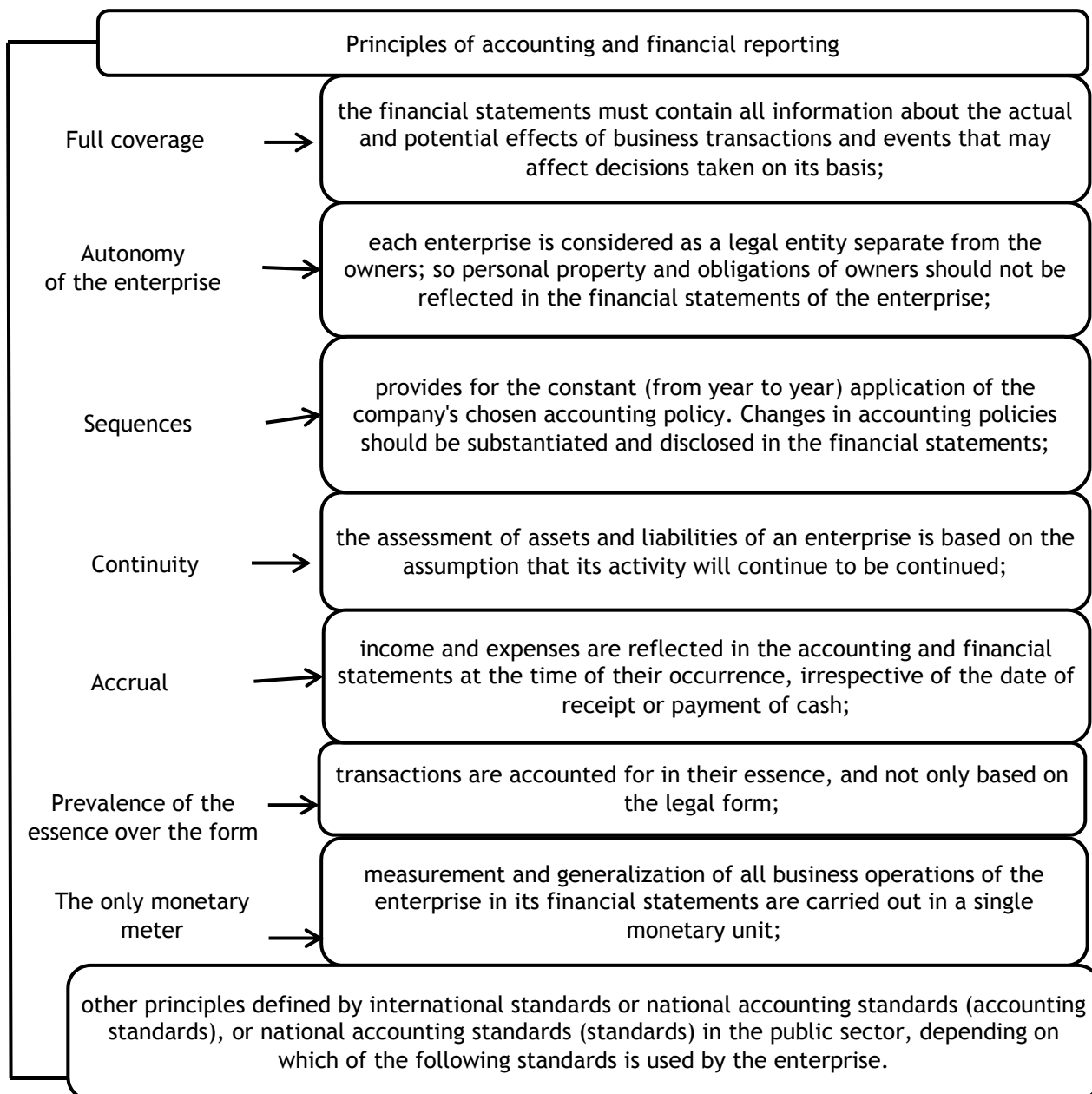

Figure 2. Principles on which the presentation of financial statements is based

Source: Summarized by authors on a basis [16].

The main objective of the legislative changes is to bring Ukrainian legislation in line with the legislation of the European Union and to update the procedure for the application of International Financial Reporting Standards (IFRS). The Committee on International Financial Reporting Standards is guided by the general principles of their preparation when drafting IFRS, the goals which the Committee seeks to achieve when developing and approving IFRS.

The principles disclose the general approaches of the IFRS Committee to international financial reporting standards, assist compilers and users of financial statements, and auditors to interpret the individual IFRSs

correctly and reflect transactions that are not yet covered by standardization. Internal normative and instructional regulations of the business entity determine the accounting policy of economic entities, which contributes to the formation of their strategic development and effective management decision-making.

The International Financial Reporting Standards have the mandatory composition of the financial statements, in particular: the statement of financial position at the end of the period; A statement of comprehensive income for the period (information on components of profit and loss, presented either as part of this report, or as a separate statement of comprehensive income before the state-

ment of comprehensive income); Statement of changes in equity for the period; Cash flow statement for the period; notes that contain a summary of accounting policies and other explanations. The notes are the most significant and integral part of the IFRS statement. Formation of financial statements in accordance with the requirements of international standards promotes the harmonization of accounting and reporting globally.

The analysis of the requirements that need to be put in the financial statements is carried out by many scholars. Thus, V.G. Shvets, analyzing the system of requirements for financial reporting, divides them into legal aspects and qualitative characteristics. Legal aspects of financial reporting are shown in Figure 3.

Regarding qualitative characteristics, according to the research VG Swedes are the following (Figure 4).

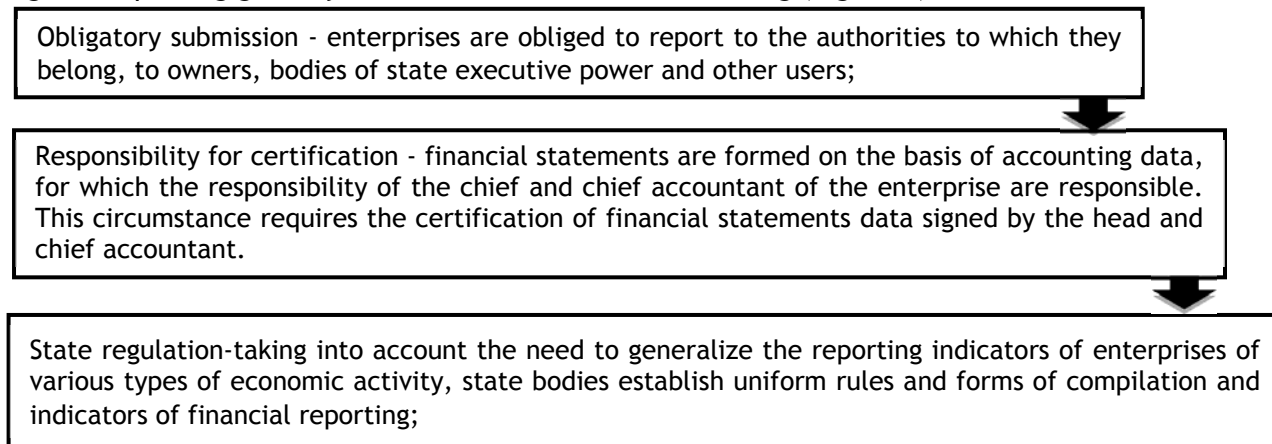

Figure 3. Legal aspects of financial reporting

Source: Generalized by authors R.V. Sidorenko [18, p. 129].

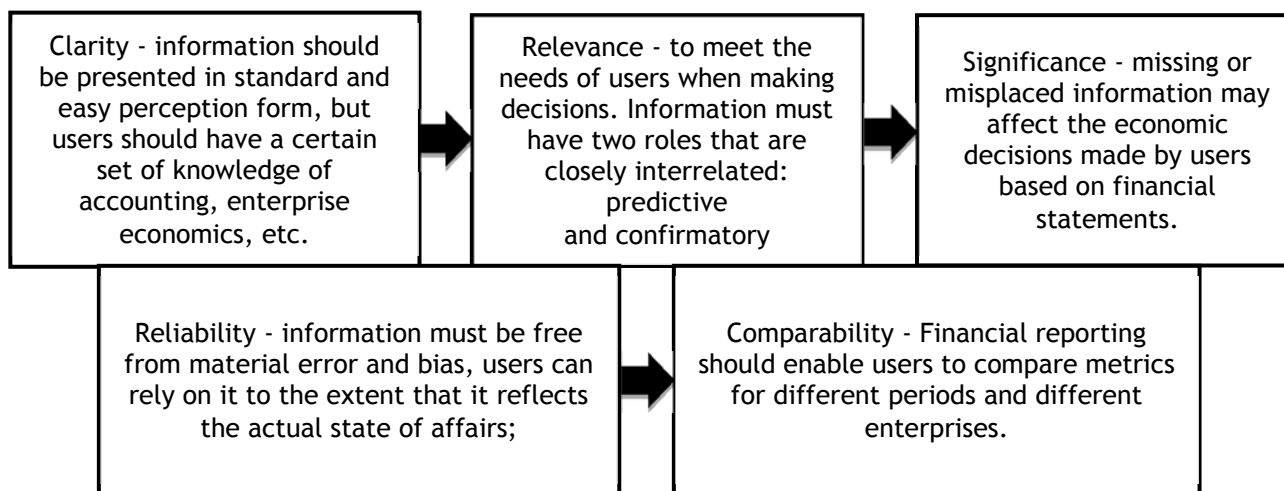

Figure 4. Qualitative characteristics of financial reporting

Source: Formed by the authors on the basis of research R.V. Sidorenko [18, p.129-130].

O.V. Levitskaya stresses that the reporting procedures, their forms, the list of indicators included in them are among the most varied elements of modern Ukrainian accounting.

Levina's share of the entities applying IFRS falls within the voluntary use period (voluntary IFRS adoption), namely, in 2012, their share is 90.49%, in 2013 - 91.66%, and in 2014 p 91.91% [19, p.180].

Thus, according to the Law on Amendments to the Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine" regarding the

improvement of some provisions, which entered into force on January 1, 2018, large enterprises that are not issuers of securities, and medium-sized enterprises are obliged not to later than by 1 June of the year following the reporting period, must publish the annual financial statements, together with the audit report, on its website (in full).

The first reporting period for which companies that are required to apply international standards file financial statements based on

taxonomy in accordance with international standards in electronic form is 2019.

Based on this, it's worth knowing that the taxonomy of financial statements is the composition of the articles and indicators of financial reporting and its elements that are subject to disclosure. The taxonomy of financial statements is approved by the central executive body, which ensures the formation and implementation of the state policy in the field of accounting [16].

In accordance with IFRS 1, "First-time Adoption of International Financial Reporting Standards", two approaches to transition to IFRS are singled out: retrospective (preparation of the first financial statements for past periods) and forward-looking (focused on planning and preparing IFRS financial statements for future periods).

Ukrainian business entities use other approaches, in particular:

- parallel accounting (conversion) - the formation and display of business operations in two systems of financial reporting - for NSA and IFRS;

- the method of transformation - uses the report generated by NSA and analytical decoding to it on the articles of the Report on the financial position and the Report on financial results.

The purpose of IFRS 1, "First-time Adoption of International Financial Reporting Standards", is to provide the first financial statements of business entities compiled according to IFRS with high-quality information that is:

- 1) transparent to users and contained comparison elements in all displayed periods;

- 2) provides an acceptable starting point for accounting in accordance with International Financial Reporting Standards (IFRS);

- 3) requires additional efforts that do not exceed the benefits for users [10].

The entity is required to make adjustments related to the difference in IFRS from the previous accounting policies, with their reflection in the input retained earnings (or other relevant capital accounts).

The use of international financial reporting standards will: reduce risks for lenders and investors; deepening of international cooperation in the field of accounting; unambiguous understanding of financial reporting and the growth of international confidence in its performance.

Summarizing the foregoing, it can be argued that International Financial Reporting Standards (IFRS) cover a range of issues of international importance in the context of the development of foreign trade, the activities of transnational corporations, the globalization of financial markets. They play a significant role in improving the national accounting standards and integration of the state into the world community.

Conclusions. The 18th century, as well as modern scientific developments and normative-legislative acts. The identified essence, the main components, principles, legal aspects and qualitative characteristics of the reporting, allow us to interpret financial reporting as a socially important information tool for representing the financial and property status and the result of the business entities of the market economy.

The stages of the introduction of the IFRS and the peculiarities of the formation of financial statements of economic entities according to the requirements of the international standards of financial reporting and certain difficulties that arise at the stage of formation of such reporting for the first time are determined.

Список бібліографічних посилань

1. Бакурова Г. В., Трохимець О. І. Значення фінансової звітності підприємств для прийняття рішень на її основі. *Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво*. - 2013. - № 1. - С. 92-95. -URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2013_1_20 (дата звернення: 03.03.2019).
2. Бухгалтерський облік і аудит: термінологічний українсько-російсько-англійський словник : навч. посіб. / Ю. А. Верига, В. Л. Іщенко, Т. В. Гладких, А. Ж. Пшенична, И. О. Кулявець. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 292 с.
3. Давиденко Н. М. Фінансовий менеджмент : підручник Київ : ТОВ «Задруга», 2012. 516 с.
4. Жук В. М. Інтегрована звітність: ретроспектива і перспектива в Україні. *Облік і фінанси*. 2019. № 1(83). С. 20-27. DOI: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-1\(83\)-20-27](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-1(83)-20-27).
5. Жук В. М. Розвиток теорії бухгалтерського обліку: інституціональний аспект : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2018. 408 с.
6. Кірейцев Г.Г. Фінансовий менеджмент. Житомир: ЖИТІ, 2001. 440 с.

References

1. Bakurova, H.V. & Trokhymets, O.I. (2013). Znachennia finansovoi zvitnosti pidpriemstv dlia pryiniattia rishen na yii osnovi [Value of financial statements of enterprises for decision making on its basis]. *Derzhava ta rehiony. Ser. Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, 1, pp. 92-95. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2013_1_20 [In Ukrainian].
2. Veriyha, Yu.A., Ishchenko, V.L., Hladkykh, T.V., Pshenychna, A.Zh., & Kuliavets, Y.O. (2012). *Bukhhalterskyi oblik i audyt: terminolohichniy ukraïnsko-rosiïsko-anhliïskyi slovnyk [Accounting and audit: terminological Ukrainian-Russian-English dictionary]*. Kyiv: Tsentru uchbovoi literatury [In Ukrainian].
3. Davydenko, N.M. (2012). *Finansovyi menedzhment: navchalnyi pidruchnyk. [Financial management: textbook]*. Kyiv: TOV "Zaduha" [In Ukrainian].
4. Zhuk, V.M. (2019). Intehrovana zvitnist: retrospektyva i perspektyva v Ukraini [Integrated reporting: retrospective and prospect in Ukraine]. *Oblik i finansy*, 1 (83), pp. 20-27. DOI: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-1\(83\)-20-27](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-1(83)-20-27) [In Ukrainian].

7. Лучко М. Р., Бенько І. Д. Облік і фінансова звітність за міжнародними стандартами. Тернопіль : Екон. думка/ТНЕУ, 2016. 360 с.
8. Мисака Г. В., Шарманська В. М. Бухгалтерський облік : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 400 с.
9. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 (МСБО 1) «Подання фінансової звітності». Виданий Радою з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку зі змінами станом на 1 січня 2012 року. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_013 (Дата звернення: 07.03.2019).
10. МСФЗ 1 «Перше застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності». URL : www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/ifrs1.pdf (Дата звернення: 06.03.2019).
11. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 07.02.13 р. № 73 (зі змінами та допов.). URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 07.03.2019).
12. Непочатенко О. О., Мельничук Н. Ю. Фінанси підприємств : навч. підруч. Київ : «Центр учбової літератури», 2013. 504 с.
13. Новодворська В., Бондарєва О. Фінансова звітність та її адаптація до міжнародних стандартів, 2015. URL : http://sophus.at.ua/publ/2015_03_27/ (Last accessed: 18.03.2019).
14. Пилипенко Л. М. Фінансова звітність: відповідність сучасним інформаційним потребам управління та регулювання ринковою економікою. *Вісник Національного університету „Львівська політехніка” „Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку”*. 2011. № 720. С. 230-233.
15. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV (зі змінами та доповненнями). URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show-w/996-14> (Дата звернення: 16.03.2019).
16. Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо удосконалення деяких положень : Закон України від 5.10.2017. № 44. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2164-19>.
17. Резнікова В. В., Орлова О. С. Перспективи гармонізації бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні. *Адміністративне право і процес*. 2015. С. 296-334.
18. Сидоренко Р. В. Вимоги до фінансової звітності в сучасних умовах господарювання. *Збірник наукових праць «Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер. Економіка / ред. кол. : І. Д. Пасічник, О. І. Дем'янчук. Острого : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія». 2013. Вип. 24. С. 128-131.
19. Яцунська О. С. Процес запровадження МСФЗ в Україні. *Бізнесінформ*. 2016. № 3. С. 173-182.
20. Zhuk V., Bezdushna Yu., Tyvonchuk S. Improvement of IFRS application policy in relation to land assets of agricultural enterprises. *Independent Journal of Management & Production. Special Edition PDATU-2019, May-2019*. 2019. Vol. 10, No 7. Pp. 702-724. DOI: <http://dx.doi.org/10.14807/ijmp.v10i7.889>.
5. Zhuk, V.M. (2018). *Rozvytok teorii bukhhalterskoho obliku: instytutsionalnyi aspekt: monografiia* [Development of the theory of accounting: the institutional aspect: monograph]. Kyiv: NTC "IAE" [In Ukrainian].
6. Kireitsev, H.H. (2001). *Finansovyi menedzhment* [Financial management]. Zhytomyr: ZhITI [In Ukrainian].
7. Luchko, M.R. & Benko, I.D. (2016). *Oblik i finansova zvitnist za mizhnarodnyimi standartamy* [Accounting and financial reporting according to international standards]. Ternopil: Ekon. dumka TNEU [In Ukrainian].
8. Mysaka, H.V. & Sharmanska, V.M. (2007). *Bukhhalterskyi oblik: navch. pos.* [Accounting: textbook]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [In Ukrainian].
9. Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 1 (MSBO 1) "Podannia finansovoi zvitnosti" [International accounting standard 1 (IAS 1) "Presentation of financial statements"]. (2012). *Zakonrada*. Retrieved from: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_013 [In Ukrainian].
10. MSFZ 1 "Pershe zastosuвання Mizhnarodnykh standartiv finansovoi zvitnosti" [IFRS 1 "First-time adoption of International financial reporting standards"]. *Minfin*. Retrieved from: www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/ifrs1.pdf [In Ukrainian].
11. Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 1 "Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti" [National accounting standard (standard) 1 "General requirements for financial statements"]. (2013). Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> [In Ukrainian].
12. Nepochatenko, O.O. & Melnychuk, N.Yu. (2013). *Finansy pidpriemstv: navchalnyi pidruchnyk* [Finance companies: training manual]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [In Ukrainian].
13. Novodvorska, V. & Bondareva, O. (2015). *Finansova zvitnist ta yii adaptatsiia do mizhnarodnykh standartiv* [Financial reporting and its adaptation to international standards]. Retrieved from: http://sophus.at.ua/publ/2015_03_27/ [In Ukrainian].
14. Pylypenko, L.M. (2011). *Finansova zvitnist:vidpovidnist suchasnym informatsiynym potrebam upravlinnia ta rehuliuвання rynkovoiu ekonomikoiu* [Financial reporting: compliance with modern information needs of management and market economy regulation]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu „Lvivska politekhnikha” „Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, 720, pp. 230-233 [In Ukrainian].
15. Pro bukhhalterskyi oblik i finansovu zvitnist v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 16.07.1999 № 996-XIV [On accounting and financial reporting in Ukraine: Law of Ukraine No. 996-XIV dated 16.07.1999]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show-w/996-14> [In Ukrainian].
16. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 5.10.2017 № 44 [On amending the Law of Ukraine On accounting and financial reporting in Ukraine on improvement of certain provisions of the Law of Ukraine No. 44 dated 10.05.2017]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2164-19> [In Ukrainian].
17. Reznikova, V.V. & Orlova, O.S. (2015). *Perspektyvy harmonizatsii bukhhalterskoho obliku ta finansovoi zvitnosti v Ukraini* [Prospects for harmonization of accounting and financial reporting in Ukraine]. *Administrativne pravo i protses*, pp. 296-334 [In Ukrainian].
18. Sydorenko, R.V. (2013). *Vymohy do finansovoi zvitnosti v suchasnykh umovakh hospodariuvannia* [Requirements for financial reporting in modern economic conditions]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriya "Ekonomika": zbirnyk naukovykh prats*, 24, pp. 128-131 [In Ukrainian].
19. Yatsunska, O.S. (2016). *Protse uprovadzhennia MSFZ v Ukraini* [The process of implementing IFRS in Ukraine]. *Biznesinform*, 3, pp. 173-182 [In Ukrainian].
20. Zhuk, V., Bezdushna, Yu., & Tyvonchuk, S. (2019). *Improvement of IFRS application policy in relation to land assets of agricultural enterprises. Independent Journal of Management & Production. Special Edition PDATU-2019, May-2019, Vol. 10, No. 7. pp. 702-724. DOI: http://dx.doi.org/10.14807/ijmp.v10i7.889.* [In English].

Гуцаленко Л.В., Марчук У.О. Фінансова звітність за міжнародними стандартами фінансової звітності: вимоги та реалії впровадження

Мета статті – дослідити особливості формування інформації у фінансовій звітності відповідно до вимог міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) та її вагомість для зовнішніх користувачів в умовах ринкового середовища.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано загальнофілософські та загальнонаукові методи пізнання явищ і процесів: абстрактно-логічний (при тлумаченні сутності фінансової звітності); порівняння, аналогії та систематизації (при оцінці законодавчих положень і передумов впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності); монографічний (аналіз еволюції наукових здобутків вітчизняних учених щодо проблем формування фінансової звітності господарюючими суб'єктами відповідно до вимог міжнародних стандартів), емпіричний (щодо комплексної оцінки сучасного стану об'єкта дослідження); еволюційний підхід та історичний метод (при формуванні етапів впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні).

Результати дослідження. У процесі вивчення питань щодо формування фінансової звітності відповідно до вимог міжнародних стандартів вказано на низку передумов, що передувала необхідності формування фінансової звітності за міжнародними стандартами. Визначено періоди впровадження МСФЗ в Україні, зокрема: ранній, перехідний, добровільного використання, формування інституціонального механізму, глобальних євроінтеграційних процесів.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку теоретичні положення щодо впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності, сформовано авторське бачення сутності фінансової звітності як суспільно важливого інформаційного інструментарію репрезентації фінансово-майнового стану і результату діяльності господарюючих суб'єктів ринкової економіки.

Практична значущість. Виокремлено підходи, що доцільно використовувати у двох системах фінансової звітності (за П(С)БО і МСФЗ) - методи трансформації та конверсії. Табл.: 3. Рис.: 4. Бібліогр.: 20.

Ключові слова: система; бухгалтерські теорії; фінансова звітність; міжнародні стандарти фінансової звітності; принципи; якісні характеристики.

Гуцаленко Любов Василівна - доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку та оподаткування, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 11)

E-mail: lyboffv@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5181-8652>

Марчук Ульяна Олександрівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування, Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (м. Київ, вул. Дегтярівська, 49/г)

E-mail: mar4ukuliana@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0971-1303>

Гуцаленко Л.В., Марчук У.А. Финансовая отчётность по международным стандартам финансовой отчётности: требования и реалии внедрения

Цель статьи - исследовать особенности формирования информации финансовой отчётности в соответствии с требованиями международных стандартов финансовой отчётности (МСФО) и её весомость для внешних пользователей в условиях рыночной среды.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общеполитические и общенаучные методы познания явлений и процессов: абстрактно-логический (при толковании сущности финансовой отчётности); сравнения, аналогии и систематизации (при оценке законодательных положений и предпосылок внедрения международных стандартов финансовой отчётности); монографический (анализ эволюции научных достижений отечественных ученых в изучении проблем формирования финансовой отчётности хозяйствующими субъектами относительно требований международных стандартов) эмпирический (относительно комплексной оценки современного состояния объекта исследования), эволюционный подход и исторический метод (при формировании этапов внедрения международных стандартов финансовой отчётности в Украине).

Результаты исследования. В процессе изучения вопросов формирования финансовой отчётности в соответствии с требованиями международных стандартов указано на ряд предпосылок, предшествующих необходимости формирования финансовой отчётности по международным стандартам. Определены периоды внедрения МСФЗ в Украине, в частности: ранний, переходный, добровольного использования, формирования институционального механизма, глобальных евроинтеграционных процессов.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие теоретические положения относительно внедрения международных стандартов финансовой отчётности, сформировано авторское видение сущности финансовой отчётности как общественно важного информационного инструментария репрезентации финансово-имущественного состояния и результата деятельности хозяйствующих субъектов рыночной экономики.

Практическая значимость. Определены подходы, которые целесообразно использовать в двух системах финансовой отчётности (по П(С)БО и МСФО) - методы трансформации и конверсии. Табл.: 3. Илл.: 4. Библиогр.: 20.

Ключевые слова: система; бухгалтерские теории; финансовая отчётность; международные стандарты финансовой отчётности; принципы; качественные характеристики.

Гуцаленко Любовь Васильевна - доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры учёта и налогообложения, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Оборони, 11)

E-mail: lyboffv@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5181-8652>

Марчук Ульяна Александровна - кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учёта и налогообложения, Государственное высшее учебное заведение «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана» (г. Киев, ул. Дегтярёвская, 49/г)

E-mail: mar4ukuliana@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0971-1303>

The article has been received 03.06.2019

Revision: 11.06.2019

Бібліографічний опис для цитування:

Hutsalenko L.V., Marchuk U.O. Financial statements according to the international financial reporting standards: requirements and realities of implementation. *Економіка АПК*. 2019. № 6. С. 36 – 44.

* * *

УДК 338.516.22

JEL Classification: Q1, Q11

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201906045>

О.О. НЕПОЧАТЕНКО, доктор економічних наук,
професор

С.А. ПТАШНИК, К.М. МЕЛЬНИК, кандидати економічних наук

Оцінка перспектив конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств

Мета статті - оцінити перспективи конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств на основі дослідження успішності їх функціонування в сучасних умовах.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано діалектичний метод пізнання для аналізу наукових праць відносно проблематики розвитку та перспектив конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств України; методи емпіричного дослідження для оцінки та опису сучасного стану й розвитку об'єкта дослідження.

Результати дослідження. Висвітлено залежність факторів впливу на оцінку перспектив конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств у межах існуючої ресурсної моделі аграрного комплексу. Допоки вітчизняне сільськогосподарське підприємництво базуватиметься на ресурсних засадах, забезпеченню результативності сприятимуть фактори землі, капіталу і праці, але без відчутної ролі інновацій. За цієї умови виключного значення набуває стратегія управління ресурсним потенціалом підприємств, бо, покладаючись зокрема на якість ресурсу землі, його необхідно зберігати у стані, достатньому для стабільної продуктивності. Таким чином, підприємства будуть змушені запроваджувати ефективні елементи стратегічного управління ресурсним потенціалом, що ефективно сприятиме перспективній конкурентоспроможності, тобто стане пріоритетною необхідністю. За ефективного поєднання усіх наведених елементів стратегічного управління ресурсним потенціалом переважна більшість сільськогосподарських підприємств залишатимуться перспективно конкурентоспроможними.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку теоретичні положення щодо визначення оцінки перспектив розвитку конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, а також окреслені елементи механізму стратегічного управління ресурсним потенціалом підприємства.

Практична значущість. Охарактеризовано основні ефективні елементи стратегічного управління ресурсним потенціалом, що в перспективі сприятиме розвитку конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Рис.: 2. Бібліогр.: 18.

Ключові слова: конкурентоспроможність; сільськогосподарські підприємства; земельна реформа; ресурсна модель розвитку сільськогосподарських підприємств; ресурсний потенціал, елементи стратегічного управління.

Непочатенко Олена Олександрівна - доктор економічних наук, професор, ректор Уманського національного університету садівництва (м. Умань, вул. Інститутська, 1)

E-mail: nepochatenko1@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1212-6335>

Пташник Світлана Андріївна - кандидат економічних наук, викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Уманський національний університет садівництва (м. Умань, вул. Інститутська, 1)

E-mail: ChekalykSvt@i.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1470-9753>

Мельник Катерина Миколаївна - кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Уманський національний університет садівництва (м. Умань, вул. Інститутська, 1)

E-mail: kate_melnyk@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-4638-4188>

Постановка проблеми. Необхідність адаптації до швидкозмінних зовнішніх викликів зумовлює обґрунтування системи стратегічних напрямів формування конкурентоспроможності, що має відповідати критеріям інноваційності, найменшої ризиковості та

максимальної ефективності. Лише у такий спосіб можливо наростити конкурентний потенціал сільськогосподарських підприємств, оновити їхню техніко-технологічну базу, мінімізувати ризики, забезпечити доступ до інвестиційних ресурсів і високу прибутковість діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовні дослідження у сфері форму-

© О.О. Непочатенко, С.А. Пташник,
К.М. Мельник, 2019

вання конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських підприємств проведено такими відомими вченими-економістами, як: В. Андрійчук [1], К. Андрющенко [2], Л. Забуранна [3], Ю. Лупенко [5], М. Малік [6], В. Месель-Веселяк [7], Ю. Нестерчук [9], І. Охріменко [10], П. Саблук [14], О Шпикуляк [15] та ін. Однак, з огляду на важливість і багатогранність згаданої проблеми, в роботах науковців відсутня єдина точка зору, спостерігається суперечливість в методологічних і методичних підходах до оцінки перспектив конкурентоспроможності підприємств, галузей, ресурсів, що використовуються; напрямів її підвищення.

Мета статті - оцінити перспективи конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств на основі дослідження успішності їх функціонування в сучасних умовах.

Виклад основних результатів дослідження. Формування і розвиток конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств як процес, який відбувається у механізмі їх функціонування, має відповідні перспективи, що визначають пріоритети на майбутнє. У межах існуючої ресурсної моделі аграрного комплексу, яка хоча й забезпечує результат, оцінка перспектив конкуренто-

спроможності сільськогосподарських підприємств залежить від багатьох факторів.

На сьогодні пріоритет сільськогосподарського підприємства зазвичай полягає у виробництві високомаржинальних сільськогосподарських культур із високим експортним потенціалом. Саме у такому підході до організації та здійснення сільськогосподарського виробництва переважна кількість підприємств вбачають перспективу. Вважаємо, що така модель збережеться, бо для зміни її на інноваційно спрямовану у більшості успішних виробників відсутня відповідна мотивація, а у тих, що бажають це зробити - відсутній достатній обсяг фінансових ресурсів для додаткових інвестицій.

Аналіз тенденцій розвитку виробництва продукції рослинництва і тваринництва сільськогосподарськими підприємствами України дозволив виокремити тенденції стосовно більшості показників. На основі тренду було виконано прогностичні розрахунки обсягів валової продукції рослинництва, виробленої сільськогосподарськими підприємствами України. Так, у 2022 р. прогностичний показник у рослинництві перевищить 214 млрд грн, у тваринництві - 81 млрд грн (рис. 1).

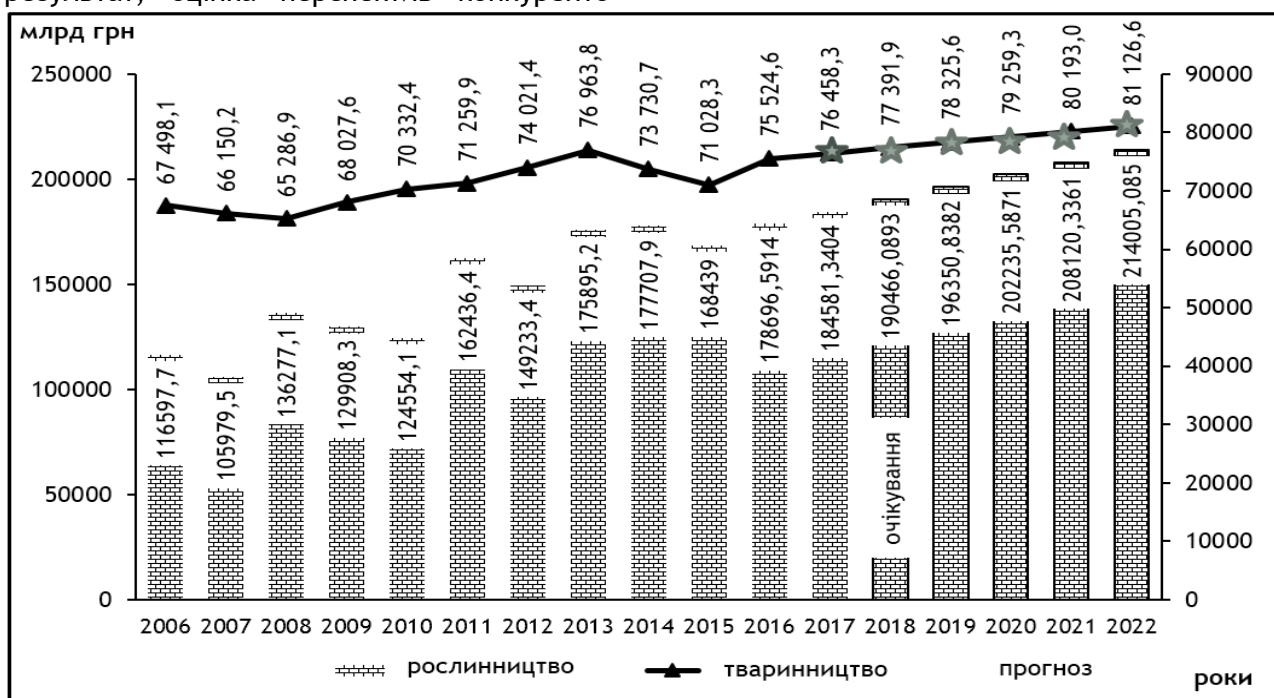

Рис. 1. Фактичні й прогностичні обсяги валової продукції галузей рослинництва і тваринництва сільськогосподарських підприємств України у постійних цінах 2010 року

Джерело: Сформовано за даними Державної служби статистики України та спрогнозовано авторами.

Прогностично оцінюючи майбутні перспективи сільськогосподарського підприємництва

в межах передбачень ефективності та конкурентоспроможності, а також врахову-

ючи факт організаційно-економічної невідзначеності, вважаємо, що в стратегічному плані усе може змінитися. Серед основних чинників, здатних кардинально вплинути на перспективи загальної конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, слід вказати такі:

1) завершення земельної реформи - за умови скасування мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення й запровадження ринку може змінитися структура виробництва продукції та цільові ринки її збуту;

2) утвердження структури підприємств за пріоритетами власності на землю і зміна балансу галузей сільського господарства - поступова переорієнтація з ресурсної моделі на інноваційну, зменшення ролі товарних господарств у забезпеченні зокрема внутрішнього попиту на сільгосппродукцію та продовольство;

3) підвищення рівня інвестиційної привабливості високозатратних виробництв - нарощування обсягів виробництва підприємствами продукції тваринництва, насамперед за умови зростання рівня купівельної спроможності населення;

4) поліпшення системи аграрної логістики та інфраструктури просування сільськогосподарської продукції від виробника до споживача - ліквідація численних «непродуктивних» посередників і збільшення частки в ціні безпосереднього виробника;

5) підвищення якості вітчизняної сільськогосподарської продукції з доведенням її до рівня європейських стандартів - розширення географії експорту продовольства, особливо тваринного походження;

6) зміна кліматичних умов - зміни в структурі вирощування сільськогосподарських культур, що вплине зокрема на вартісні оцінки сільськогосподарського виробництва.

Ці та ряд інших факторів потенційно можуть змінити в майбутньому структуру сільськогосподарського виробництва й вплинути на перспективи конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Разом із тим у проведених оцінках перспективи було враховано результати сьогодення. Зокрема найбільш вагомий організаційно-економічний вплив на зміну рівня конкурентоспроможності здатне справити завершення земельної реформи - запровадження ринку землі [2, 6, 14]. Згадане питання потрібно розкрити дещо предметніше, адже ракурс його вирішення

кардинально впливає на зміну структури сільгосппідприємств, їхню конкурентоспроможність, визначаючи можливості спеціалізації, інтеграції, кооперації виробників, засади концентрації виробництва.

Пріоритет перспективи конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств у запровадженні ринку землі очевидний, адже за умови сформованості конструктивного законодавства, яке забезпечуватиме рівність усіх учасників ринку, враховуватиме потреби сільських територій, безумовно, автоматично зростає інвестиційна привабливість галузі. Маючи можливість придбати землю у власність, включити її на ринкових засадах в економічний оборот, сільськогосподарський товаровиробник прагнути до інноваційно-інвестиційного розвитку. Значне мотиваційне підсилення отримають нееконімічні чинники формування та розвитку конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, такі як: екологізація виробництва, збереження ґрунтів тощо. Загалом питання ринку землі є ключовим в оцінці перспективи конкурентоспроможності, бо автоматично змінюється ставлення до землі як власності, а земля - основний засіб виробництва в сільському господарстві.

З авторської точки зору, спонукальним мотивом виробництва у процесі збільшення орендованих площ землі повинно бути прийняте державою рішення щодо купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення. Надання кредитів в іпотеку спростить вищевказані процеси, тим самим власник повною мірою отримає право розпоряджатися землею. На даний час в Україні не існує ринкової земельно-правової системи, земельний устрій країни спирається на правову базу, якої недостатньо у конкуруючому економічному середовищі.

Важливо звернути увагу на структурний аспект як сукупність співвідношень участі певної категорії підприємств у виробництві окремих видів сільськогосподарської продукції. Для вітчизняних сільськогосподарських підприємств характерною проблемою, що позначається і в подальшому позначатиметься на конкурентоспроможності, виступає галузева незбалансованість системи ведення господарства [10]. У виробництві окремих видів сільськогосподарської продукції переважають або великі, або дрібні господарства. По-іншому, перспективу конкурентоспроможності експортоорієнтованої

продукції формують великі та середні підприємства, а продукції тваринництва для споживання на внутрішньому ринку - переважно малі. Як приклад наведено аспекти прояву конкурентоспроможності:

- суб'єктів непідприємницького статусу - це господарства населення, які постали перед проблемою структурної позиції на ринку і неспроможні забезпечити високоякісним стандартизованим товаром;

- великих та середніх підприємств - спеціалізуються на вирощуванні експортоорієнтованих, високомаржинальних сільськогосподарських культур.

У процесі оцінки було враховано, що перспектива конкурентоспроможності завжди залежить від структурно-видових ознак виробництва, а також статусу сільськогосподарського виробника - підприємство чи непідприємницька структура (господарства населення). При цьому переважну частку трудомісткої сільськогосподарської продукції в Україні виробляють господарства населення: тваринницької - 54%, овочів - 86, плодів і ягід - 86% [6, 7, 12].

За ресурсної моделі формування та розвитку конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, для збереження логіки пропозицій забезпечення перспективи, за головний індикатор береться наявність ресурсу землі. Варто зазначити, що показник забезпеченості сільськогосподарськими угіддями населення в Україні один із

найвищих у світі. Проте рівень використання потенціалу країни недостатній. Як наслідок, низька ефективність сільськогосподарського землекористування, що за показником урожайності певних культур значно відрізняється від показників провідних світових виробників аналогічної продукції. Як причину слід вказати незадовільний стан матеріального і технічного забезпечення сільськогосподарських виробників.

Допоки вітчизняне сільськогосподарське підприємництво базуватиметься на ресурсних засадах, забезпеченню результативності сприятимуть фактори землі, капіталу і праці, але без відчутної ролі інновацій. Проте за цієї умови виключного значення набуває стратегія управління ресурсним потенціалом підприємств, бо, покладаючись зокрема на якість ресурсу землі, його необхідно зберігати у стані, достатньому для стабільної продуктивності. Для більшості сільськогосподарських підприємств України, в умовах сучасного періоду функціонування економіки сільського господарства, перспективи конкурентоспроможності пов'язані переважно з якістю землі, її збереженням та раціональним використанням. Таким чином, підприємства будуть змушені запроваджувати ефективні елементи стратегічного управління ресурсним потенціалом. Це проектно сприятиме перспективній конкурентоспроможності і стане пріоритетною необхідністю (рис. 2).

Рис. 2. Елементи стратегічного управління ресурсним потенціалом підприємства

Джерело: Авторська розробка.

Правильно обрана підприємством стратегія стосовно управління ресурсним потенціалом буде запорукою досягнення поставленої мети. Неможливе формування елементів стратегічного управління ресурсним потенціалом підприємства без розроблення стратегічних пріоритетів.

За ефективного поєднання усіх наведених елементів стратегічного управління ресурсним потенціалом переважна більшість сільськогосподарських підприємств залишатимуться перспективно конкурентоспроможними. Підставою для саме такої прогностичної оцінки слугує приклад Черкаської області, де якісна оцінка землі одна з найвищих в Україні. Тому фактор родючості забезпечить у свою чергу конкурентоспроможність виробленої продукції, що становить основу конкурентоспроможності підприємств, у тому числі й персоніфіковано проаналізовані. За незмінних організаційно-економічних умов цей прогноз перспективи відповідає діяльності підприємств із переважанням рослинництвом (експортоорієнтовані, високомаржинальні культури).

За інших передумов, зміни структури сільськогосподарського виробництва, введення в організовану систему ринку інноваційно спроможних виробників, підтримка державою високозатратних виробництв, формування й розвиток конкурентоспроможності вибудовуватимуться абсолютно за інших умов - на засадах інноваційної спрямованості. Такий сценарій цілком ймовірний, при цьому конкурентоспроможними будуть виключно підприємства, які переорієнтовуються на інновації, екологізацію та виробництво «здорової їжі».

У прогностичних оцінках перспектив конкурентоспроможності варто звернути увагу на таку важливу проблему, як дефіцит фінансових ресурсів. Це створює перешкоди для стабільного ведення господарської діяльності сільськогосподарських виробників, зокрема, через брак інвестиційних коштів, високу вартість кредитів, а також низький рівень державної підтримки сільського господарства. Проте, прогнозуючи розвиток і здійснюючи оцінку перспективи конкурентоспроможності, необхідно враховувати один важливий парадокс - інвестиції спрямовуються в ресурсну модель, тому конкурентоспроможними залишатимуться підприємства, що підтримують її на достатньому рівні.

За різними статистичними оцінками, у 2017 р. обсяг капітальних інвестицій в українську галузь сільського господарства досягнув рекордних 57,8 млрд грн, що на 30,7% більше від показників попереднього року [3, 18]. Це свідчить, що Україна досягла високого рівня інвестиційної привабливості. Прогнозується зростання інтересу іноземних інвесторів до галузі тваринництва, що було б доречним, адже у цій сфері господарювання лише збільшення обсягів вирощування птиці забезпечує рентабельність. Так, птахівничі підприємства демонструють швидкий оборот капіталу, тому конкурентоспроможні за витратами, на відміну від виробників молока, м'яса худоби і свиней.

Фінансовий аспект прогнозування розвитку та оцінки перспективи конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств особливий і важко передбачуваний. За різними аналітичними оцінками, фінансування сільськогосподарської галузі України з кожним роком збільшується, у 2018 р. передбачалося зростання на 16% порівняно з показниками 2017 р. Відповідно до проекту джерелами підтримки агросектору мали бути: кошти бюджету за загальним та спеціальним фондами, кошти кредиту Європейського банку розвитку, державні гарантії [1, 5, 10, 11].

За проведеними оцінками, перспективи конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств тут варто пов'язувати з такими складовими, як: гармонізація вітчизняного законодавства і стандартів з європейськими аналогами; узгодження системи контролю якості та безпечності продовольства; стимулювання сільськогосподарських підприємств до активного запровадження європейських стандартів у своїй господарській діяльності.

На наше переконання, на теперішньому етапі держава вживає певних заходів щодо вирішення поставлених проблем, адже усвідомлення подальшого негативного впливу очевидне. Прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на спрощення умов і формування прозорих правил ведення господарської діяльності в аграрному секторі, гармонізацію вітчизняного законодавства зі світовими та європейськими вимогами, підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, створення привабливого середовища для залучення в галузь інвестицій, дифузії інновацій та загалом посилення

конкурентоспроможності підприємств на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Висновки. У розвитку сільськогосподарських підприємств та в перспективі їх конкурентоспроможності важливого значення набуло вирішення таких проблем, як: недостатнє й несистемне забезпечення суб'єктів господарювання фінансовими ресурсами, що стримує відтворювальні процеси та інновацізацію; низький рівень соціально-

економічної ефективності й інноваційного розвитку підприємств, що поглиблює сировинну модель господарювання; невідповідність продукції міжнародним стандартам якості, зокрема це стосується продовольства на відміну від сировини; недостатність потужностей для ефективної переробки і подальшої реалізації на експорт не сировини, а головної до споживання продовольчої продукції та напівфабрикатів.

Список бібліографічних посилань

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підручник. Київ : КНЕУ, 2013. 774 с.
2. Андрющенко К. А. Формування організаційних факторів конкурентних переваг підприємства в ринковому середовищі. *Інноваційна економіка*. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. 2011. № 3. С. 93-95.
3. Забуранна Л. В. Економічна ефективність виробництва зерна та шляхи її підвищення в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*. 2014. № 3. С. 55-61.
4. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи : монографія / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2014. 516 с.
5. Лупенко Ю. О. Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості агропромислового виробництва на основі розвитку кластерних систем / за ред. Ю. О. Лупенка, М. Ф. Кропивка, М. Й. Маліка та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2013. 40 с.
6. Малік М. Й. Інституціональні чинники розвитку сільськогосподарської кооперації. Кооперативні читання: 2018 рік : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 1 черв. 2018 р. Житомир : ЖНАЕУ, 2018. С. 12-19.
7. Месель-Веселяк В. Я. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. *Економіка АПК*. 2005. № 6. С. 17-26.
8. Нepochatenko O. O., Ptashnyk S. A., Nepochatenko V. O. Аналіз конкурентного середовища сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2016. № 5. С. 43-51.
9. Нестерчук Ю. О. Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва*. 2010. № 6. С. 10-14.
10. Охрімченко І. В. Напрями підвищення конкурентоспроможності підприємств аграрної сфери. *Актуальні аспекти розвитку підприємств аграрної сфери: облік, аудит та фінансування* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції викладачів, молодих учених та студентів. Херсон, 2013. С. 77-85.
11. Пташник С. А. Організаційно-економічні критерії державної підтримки сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2017. № 2. С. 74-78.
12. Пташник С. А. Прогнозування конкурентоспроможного розвитку сільськогосподарських підприємств залежно від валової продукції рослинництва та тваринництва. *СХІД*. 2018. № 1. С. 18-22. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhid_2018_1_4.
13. Розвиток форм господарювання в сільському господарстві: проблеми і рішення : наукова доповідь / Ю. О. Лупенко, В. Я. Месель-Веселяк, О. Г. Шпикуляк та ін. ; за ред. Ю. О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2018. 54 с.
14. Саблук П. Т., Кропивко М. Ф. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки. *Економіка АПК*. 2010. № 1. С. 3-12.
15. Шпикуляк О. Г. Інституції та механізми регулювання аграрного ринку: теоретико-практична оцінка функціонування. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. № 2. С. 46-59. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efmapnp_2016_2_6.

References

1. Andriichuk, V.H. (2013). *Ekonomika ahrarnykh pidpriemstv: pidruchnyk [Economics of agrarian enterprises: textbook]*. Kyiv: KNEU [In Ukrainian].
2. Andriushchenko, K.A. (2011). Formuvannya orhanizatsiinykh faktoriv konkurentnykh perevah pidpriemstva v rynkovomu seredovyshchi [Formation of organizational factors of competitive advantages of the enterprise in a market environment]. *Innovatsiina ekonomika. Vseukrainskyi naukovovyrobnychiy zhurnal*, 3, pp. 93-95 [In Ukrainian].
3. Zaburanna, L.V. (2014). Ekonomichna efektyvnist vyrobnytstva zerna ta shliakhy yii pidvyshchennia v silskohospodarskykh pidpriemstvakh [Economic efficiency of grain production and ways of its increase in agricultural enterprises]. *Ekonomika APK*, 3, pp. 55-61 [In Ukrainian].
4. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H., et al. (2014). *Innovatsiine zabezpechennia rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy: problemy ta perspektyvy : monohrafiia [Innovative support for development of agriculture in Ukraine: problems and perspectives: monograph]*. Kyiv: NNTS "IAE" [In Ukrainian].
5. Lupenko, Yu.O., Kropyvko, M.F., Malik, M.Y., et al. (2013). *Pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ta sotsialnoi spriamovanosti ahropromyslovoho vyrobnytstva na osnovi rozvytku klasternykh system [Improving the competitiveness and social orientation of agro-industrial production on basis of cluster systems development]*. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv: NNTS "IAE" [In Ukrainian].
6. Malik, M.Y. (2018). Instytutsionalni chynnyky rozvytku silskohospodarskoi kooperatsii [Institutional factors of agricultural co-operation development]. *Kooperatyvni chytannia: 2018 rik: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. - Cooperative readings: 2018: materials of all-Ukrainian scientific and practical conference*. (pp. 12-19). Zhytomyr: ZhNAEU [In Ukrainian].
7. Mesel-Veseliak, V.Ya. (2005). *Pidvyshchennia efektyvnosti silskohospodarskoho vyrobnytstva [Improving the efficiency of agricultural production]*. *Ekonomika APK*, 6, pp. 17-26 [In Ukrainian].
8. Nepochatenko, O.O., Ptashnyk, S.A., & Nepochatenko, V.O. (2016). Analiz konkurentnoho seredovyshcha silskohospodarskykh pidpriemstv [Analysis of the competitive environment of agricultural enterprises]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 43-51 [In Ukrainian].
9. Nesterchuk, Yu.O. (2010). *Pidvyshchennia konkurentospromozhnosti silskohospodarskykh pidpriemstv [Increasing the competitiveness of agricultural enterprises]*. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu im. V.V. Dokuchaieva*, 6, pp. 10-14 [In Ukrainian].
10. Okhrimenko, I.V. (2013). Napriamy pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpriemstv ahrarnoi sfery [Areas of increasing competitiveness of enterprises in agrarian sphere]. *Aktualni aspekty rozvytku pidpriemstv ahrarnoi sfery: oblik, audit ta finansuvannia: materialy II Vseukrainskoi naukovopraktychnoi internet-konferentsii vykladachiv, molodykh uchenykh ta studentiv - Actual aspects of the development of agrarian enterprises: accounting, audit and financing: materials of the 2nd All-Ukrainian scientific and practical internet conference for teachers, young scientists, and students*. (pp. 77-85). Kherson [In Ukrainian].

16. Economic theory: political economy : textbook / Bazilevich V., V. Popov, KA Bazilevich, N. Grazhevska. K.: Knowledge-press, 2007. 719 p.s.

17. Filipenko A. International economic relations : [textbook] / A. Filipenko, S. Borinets, V. Brushwood et al. K.: Lybid, 1992. are 172 p.s

18. Prokopets L. Component increases of competitiveness of agricultural enterprises. *Collection of scientific works of Bukovyna University*. 2011. № 7. P. 37-47.

11. Ptashnyk, S.A. (2017). Orhanizatsiino-ekonomichni kryterii derzhavnoi pidtrymky silskohospodarskykh pidpryiemstv [Organizational and economic criteria of state support to agricultural enterprises]. *Ekonomika APK*, 2, pp. 74-78 [In Ukrainian].

12. Ptashnyk, S.A. (2018). Prohnozuvannia konkurentos-promozhnogo rozvytku silskohospodarskykh pidpryiemstv zalezno vid valovoi produktsii roslynnytstva ta tvarynnytstva [Prediction of competitive development of agricultural enterprises depending on gross crop and livestock production]. *SKhID*, 1, pp. 18-22. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhid_2018_1_4 [In Ukrainian].

13. Lupenko, Yu.O., Mesel-Veseliak, V.Ya., Shpykuliak, O.H., et al. (2018). *Rozvytok form hospodariuvannia v silskomu hospodarstvi: problemy i rishennia : naukova dopovid [Development of management forms in agriculture: problems and solutions: scientific report]*. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

14. Sabluk, P.T. & Kropyvko, M.F. (2010). Klasteryzatsiia yak mekhanizm pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ta sotsialnoi spriamovanosti ahrarnoi ekonomiky [Clusterization as a mechanism for increasing the competitiveness and social orientation of the agrarian economy]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 3-12 [In Ukrainian].

15. Shpykuliak, O.H. (2016). Instytutsii ta mekhanizmy rehuliuivannia ahrarnoho rynku: teoretyko-praktychna otsinka funktsionuvannia [Institutions and mechanisms for regulation of the agrarian market: theoretical and practical evaluation of functioning]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, 2, pp. 46-59. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efmapnp_2016_2_6 [In Ukrainian].

16. Bazilevich, V., Popov, V., Bazilevich, K., & Grazhevska, N. (2007). *Economic theory: political economy: textbook*. Kyiv: Knowledge-press [In English].

17. Filipenko, A., Borinets, S., Brushwood, V., et al. (1992). *International economic relations: textbook*. Kyiv: Lybid [In English].

18. Prokopets, L. (2011). Component increases of competitiveness of agricultural enterprises. *Collection of scientific works of Bukovyna University*, 7, pp. 37-47 [In English].

Nepochatenko O.O., Ptashnyk S.A., Melnyk K.M. Evaluation of prospects for agricultural enterprises' competitiveness

The purpose of the article is to carry out the evaluation of perspectives of rural enterprises' competitiveness on basis of research of their functioning success in modern conditions.

Research methods. *In the research process were used the following scientific methods: the dialectic method of knowledge for analyzing scientific works on perspectives and development problems of competitiveness of Ukrainian rural enterprises; methods of empirical research for evaluation and description of the state and development of the research object.*

Research results. *Dependence of influence factors on the evaluation of prospects of agricultural enterprises' competitiveness within a framework of the existing resource model of the agrarian complex was highlighted. As long as the domestic agricultural business is based on a resource basis, factors of land, capital and labor will contribute to result achievement, but without a tangible role of innovation. Under this condition, strategic management of resource potential of enterprises becomes of extreme importance, since relying on the quality of the land resource, it must be kept in a sufficient condition for stable productivity. Thus, enterprises will be forced to introduce effective elements of strategic management of resource potential as a priority, which will project a promising competitiveness. By effectively combining all of the abovementioned elements of strategic management of resource potential, the vast majority of agricultural enterprises will remain competitive.*

Elements of scientific novelty. *The novelty of the research lies in further developed theoretical positions on determining the evaluation of development prospects for agricultural enterprises' competitiveness, as well as outlined elements of the strategic management mechanism of resource potential of an enterprise.*

Practical significance. *Main effective elements of strategic management of resource potential were characterized, which will contribute to the development of competitiveness of agricultural enterprises in the future. Figs.: 2. Refs.: 18.*

Keywords: *competitiveness; agricultural enterprises; land reform; resource model for the development of agricultural enterprises; resource potential; elements of strategic management.*

Nepochatenko Olena Oleksandrivna - doctor of economic sciences, professor, rector of Uman National University of Horticulture (1, Instytutska str., Uman)

E-mail: nepochatenko1@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1212-6335>

Ptashnyk Svitlana Andriivna - candidate of economic sciences, lecturer of the department of finance, banking and insurance, Uman National University of Horticulture (1, Instytutska str., Uman)

E-mail: ChekalykSvt@i.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1470-9753>

Melnyk Kateryna Mykolaiivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent) of the department of finance, banking and insurance, Uman National University of Horticulture (1, Instytutska str., Uman)

E-mail: kate_melnyk@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-4638-4188>

Непочатенко Е.А., Пташник С.А., Мельник Е.Н. Оценка перспектив конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий

Цель статьи - оценить перспективы конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий на основе исследования успешности их функционирования в современных условиях.

Методика исследования. В процессе исследования использованы диалектический метод познания для анализа научных трудов относительно проблематики развития и перспектив конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий Украины; методы эмпирического исследования для оценки и описания современного состояния и развития объекта исследования.

Результаты исследования. Освещены зависимость факторов влияния на оценку перспектив конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий в рамках существующей ресурсной модели аграрного комплекса. Пока отечественное сельскохозяйственное предпринимательство будет базироваться на ресурсных началах, обеспечению результативности будут способствовать факторы земли, капитала и труда, но без осязаемой роли инноваций. При этом условия исключительное значение приобретает стратегия управления ресурсным потенциалом предприятий, поскольку, полагаясь в частности на качество ресурса земли - его необходимо сохранять в состоянии, достаточном для стабильной производительности. Таким образом, предприятия будут вынуждены вводить эффективные элементы стратегического управления ресурсным потенциалом, что проектно будет способствовать перспективной конкурентоспособности, то есть станет приоритетной необходимостью. При эффективном сочетании всех приведенных элементов стратегического управления ресурсным потенциалом подавляющее большинство сельскохозяйственных предприятий будут оставаться перспективно конкурентоспособными.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие теоретические положения по определению оценки перспектив развития конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий, а также очерчены элементы механизма стратегического управления ресурсным потенциалом предприятия.

Практическая значимость. Охарактеризованы основные эффективные элементы стратегического управления ресурсным потенциалом, что в перспективе будут способствовать развитию конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий. Илл.: 2. Библиогр.: 18.

Ключевые слова: конкурентоспособность; сельскохозяйственные предприятия; земельная реформа; ресурсная модель развития сельскохозяйственных предприятий; ресурсный потенциал, элементы стратегического управления.

Непочатенко Елена Александровна - доктор экономических наук, профессор, ректор Уманского национального университета садоводства (г. Умань, ул. Институтская, 1)

E-mail: nepochatenko1@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1212-6335>

Пташник Светлана Андреевна - кандидат экономических наук, преподаватель кафедры финансов, банковского дела и страхования, Уманский национальный университет садоводства (г. Умань, ул. Институтская, 1)

E-mail: ChekalykSvt@i.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1470-9753>

Мельник Екатерина Николаевна - кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Уманский национальный университет садоводства (г. Умань, ул. Институтская, 1)

E-mail: kate_melnyk@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-4638-4188>

Стаття надійшла до редакції 08.05.2019 р.

Фахове рецензування: 16.05.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Непочатенко О. О., Пташник С. А., Мельник К.М. Оцінка перспектив конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2019. № 6. С. 45 – 52.

*

В.В. ВІТВИЦЬКИЙ, доктор економічних наук, професор
А.А. ШВЕЦЬ, аспірант*

Індикатори продуктивності та конкурентоспроможності аграрних підприємств у системі інтегральної результативності

Мета статті - розкрити сутність і значення вимірювання продуктивності в системі результативності та методики оцінювання діяльності підприємств на основі інтегрованої сукупної продуктивності чинників виробництва конкурентоспроможної аграрної продукції.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано такі методи: системного підходу у визначенні сутності підсистем результативності; порівняння і гармонізації у проведенні експрес-аналізу діяльності підприємств; статистичний для визначення часток сукупності продуктивності; групування для виявлення взаємозалежності факторів продуктивності та конкурентоспроможності.

Результати дослідження. Розкрито сутність вимірювання продуктивності підсистем результативності й конкурентоспроможності в їх інтегральному вимірюванні, запропоновано методику експрес-аналізу та оцінювання продуктивності підприємства. Обґрунтовано вплив зовнішніх, внутрішніх і природних чинників на результативність виробництва продукції на прикладі аграрних підприємств.

Елементи наукової новизни. Полягають у системно-концептуальному інтегральному підході до формування складових і чинників вимірювання продуктивності в системі показників результативності та розкриття сутності оцінювання сукупної продуктивності й конкурентоспроможності на прикладі конкретних аграрних підприємств.

Практична значущість. Обґрунтовано сутність складових інтегрального вимірювання продуктивності в системі результативності та на основі статистичних даних запропоновано методику оцінювання чинників і послідовність визначення сукупної продуктивності. Табл.: 3. Рис.: 1. Бібліогр.: 18.

Ключові слова: система результативності; продуктивність; конкурентоспроможність; сукупна продуктивність; експрес-аналіз продуктивності.

Вітвицький Володимир Валентинович - доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: v.v.vitviskiy@gmail.com

Швець Андрій Андрійович - аспірант відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: malik_koop@iae.kiev.ua

Постановка проблеми. У період трансформаційних змін економіки країни, зокрема в її аграрному секторі, одними з ключових питань розвитку виступає інтегрована продуктивність і конкурентоспроможність аграрних підприємств. Розглядаючи продуктивність як необхідну умову подальшого ефективного функціонування за інноваційною конкурентною моделлю, слід відзначити, що вона відрізняється від традиційної діяльності підприємства раціональним використанням потенціалу та ресурсів у цілому. Саме тут визначну роль відіграють системи інтегрованого вимі-

рювання продуктивності і конкурентоспроможності, які показують повну та достовірну інформацію про діяльність підприємств, формують економічний, соціальний і екологічний ефект.

Підвищення продуктивності через виробничий процес створює продукцію кращої якості при оптимізації витрат на одиницю природних, трудових, матеріальних і фінансових ресурсів із дотриманням соціальних і екологічних стандартів.

Дослідження проблематики переходу аграрного виробництва до сталого розвитку спонукає до системного підходу взаємодії економічних, соціальних, екологічних чинників, формування ресурсного забезпечення

* Науковий керівник - О.Г. Шпикуляк, доктор економічних наук, професор.

© В.В. Вітвицький, А.А. Швець, 2019

підприємств. Вони складають інституційну основу процесу управління продуктивністю.

Проте проблема організаційно-методичного формування засад розвитку продуктивності в аграрному секторі економіки не набула належного фундаментального і прикладного вирішення, а ряд її положень залишається дискусійним.

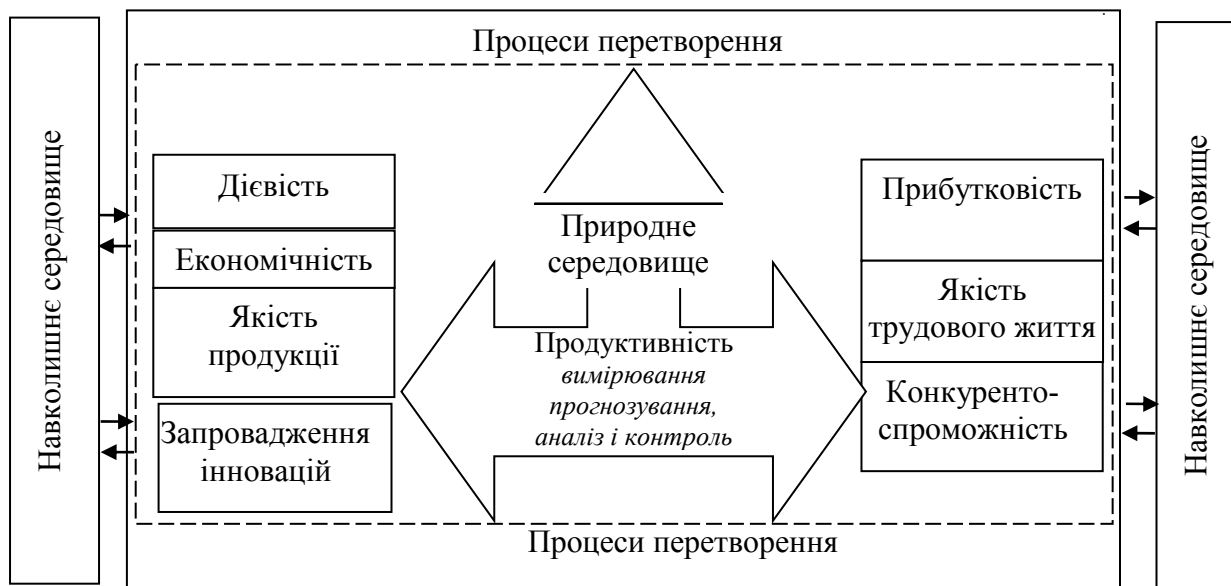
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні й прикладні дослідження з проблем управління і вимірювання продуктивності в сучасних умовах набувають пріоритетного значення, оскільки в інтегрованому виразі вона відображає результативність, а також виступає базою для оцінювання діяльності підприємств, виявлення їхніх резервів і потенційних можливостей.

Проблеми, пов'язані з управлінням і вимірюванням продуктивності висвітлювалися у наукових працях: Д.В. Бродської, І.Ю. Калининкої [1], В.С. Варналія, В.Є. Вороніна, В.М. Гейця [9], Ю.О. Лупенка, О.В. Скидана, М.Й. Маліка [15], а також у працях інозем-

них дослідників Б.М. Генкіна [3], О.Є. Германової [4], Г. Емерсона [16], А. Лісітси [7], Д.Скот Сінка [14] та ін.

Мета статті - розкрити сутність і значення вимірювання продуктивності в системі результативності та методики оцінювання діяльності підприємств на основі інтегрованої сукупної продуктивності чинників виробництва конкурентоспроможної аграрної продукції.

Виклад основних результатів дослідження. Перш ніж розглядати проблематику продуктивності та конкурентоспроможності, необхідно визначити їх місце в загальній системі кількісних та якісних індикаторів «параметрів стану» підприємства, фірми, галузі, держави. Систему індикаторів і характеристик, які сукупно відображають економічну категорію результативності організаційно-господарської системи, пропонується розділити на сім підсистем: дієвість, економічність, якість продукції, запровадження інновацій, прибутковість, якість продукції, запровадження інновацій, прибутковість, якість трудового життя, продуктивність (рис.).

Система індикаторів, які характеризують економічну категорію інтегрованої результативності

Джерело: Розроблено авторами у світлі досліджень Д. Скот Сінка [14].

Дієвість - це ступінь досягнення господарською системою мети. Для оцінки ступеня дієвості необхідно щонайменше три критерії: якість, кількість і своєчасність, які повинні підтвердити наступне: чи виробляємо потрібні товари відповідно до вимог; чи достатньо виробляємо потрібних товарів; чи виробляємо їх вчасно?

Разом із тим вітчизняні та зарубіжні автори цю економічну категорію пов'язують із вузьковиробничими витратами, які стосують-

ся одного фактора. Інші вважають, що ця категорія відображає не тільки згаданий аспект, а й сукупний результат функціонування системи, як систему результативності.

Деякі економісти характеризують дієвість підприємства результативністю - якістю і кінцевими результатами та економічністю самого процесу [6, с. 37].

В іншому випадку дієвість важко відрізнити від результативності. Наприклад, розглядаючи дієвість групового процесу,

Д.С. Сінк характеризує її «якістю і кількістю результатів та економічністю самого процесу» [14].

Економічність - це ступінь використання системою власного потенціалу, яку можна виразити таким чином:

$$\text{Економічність} = \frac{\text{Ресурси, необхідні для споживання}}{\text{Ресурси, що фактично спожиті}}$$

За цим виразом економічність визначають зіставленням ресурсів, використаних (спожитих) у процесі виробництва. Щоб визначити величину в чисельнику, звертаємося до кошторисів, нормативних матеріалів, оцінок, прогнозів, планів і т. д. Величина у знаменнику розраховується на основі даних бухгалтерського обліку, звітності, аналізу. Якщо знаменник менше чисельника й коефіцієнт менше одиниці, можна стверджувати про економічність, якщо ж коефіцієнт більше одиниці, констатують неекономічність.

Таким чином, економічність - це показник, що засвідчує результативність організаційної системи відносно витрат через відповідні індекси, що характеризують динаміку економічності в окремі періоди.

Якість - це ступінь відповідності господарської системи стандартам, специфікаціям та очікуванням. Традиційне визначення якості також включає в себе критерій своєчасності, який можливо розглядати як різновид специфікації. Головна особливість якості пов'язана з поняттям якості продукту.

Проблемами вимірювання якості займається спеціальна наука - кваліметрія. Проте її рекомендації не завжди переконливі й однозначні, про що згадують як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники. Якщо особливості оцінювання якості кожного окремого виду продукції вдалося з'ясувати (5-10 видів у рослинництві і 5 у тваринництві), то як оцінити якість виробленої продукції для сільськогосподарського підприємства в цілому. Принципова відсутність прийнятого алгоритму рішення задачі, звісно, не означає нерозв'язаності проблеми або неприйнятності для пошуку її розв'язання за допомогою наукових методів. За таких умов формальним методам можна відвести не більш як консультативну функцію.

Важливим структурним комплексним показником з-поміж підсистем результативності є *прибутковість* - співвідношення між валовими доходами і сукупними витратами.

Прибутковість можливо вимірювати по-різному. Очевидно, що як для чисельника,

так і для знаменника можна запропонувати не один десяток вимірників. Можливо сконструювати безліч показників, але реальне розмаїття відчутно менше, оскільки вимірюються ці показники однонаправлено.

Крім того, більшість зарубіжних економістів вважають не обов'язковим побудову синтетичних показників. Також вони попереджають «...не потрібно робити спроби все звести до єдиного показника. Більшість помилок виникає через спроби спростити досить складну проблему» [16, с. 123].

У будь-якому випадку якість та чітке розмежування показників - важливий аспект ефективності кількісного аналізу в його достатньо завершеній реалізації.

Якість трудового життя (умови праці) - це реагування господарської системи на соціальні й техніко-технологічні аспекти життя та розвитку працівників. Відомо, що психологічна реакція людей на умови праці в організації - це важливий фактор впливу на ефективність. Проте науковці й практики недостатньо мірою враховують його. Однак у певних ситуаціях він має вирішальне значення. Ці питання потребують глибокого вивчення, а результати дослідження слід доводити до практиків, оскільки характер реакції суспільства, господарської системи на соціально-технічні аспекти слугують важливим критерієм ефективності функціонування систем.

Так, В.С. Дієсперов до складових якості трудового життя відносить трудовий колектив, оплату праці, робоче місце, керівництво підприємством, службову кар'єру, соціальні гарантії й соціальні блага [6].

Б.М. Генкін пропонує якість трудового життя класифікувати системою показників із позицій працівника, підприємства і суспільства в цілому [3, с. 57].

Визначення рівня конкуренції і конкурентоспроможності підприємств. Підприємство (юридичні та фізичні особи) становить основу функціонування будь-якої економіки. Ключова суть перебудови управління економікою полягає в тому, щоб підприємницька діяльність стала вирішальним елементом у системі досягнення суспільно важливих результатів. Для оцінки підприємницької діяльності слід виділити окремі класи господарських ситуацій і запропонувати для кожного з них інструментарій, застосування якого допоможе зорієнтуватися в ситуації, передбачити можливі напрями її

розвитку і вибрати відповідне рішення щодо досягнення поставленої мети.

Суб'єкти економічної діяльності з порівнянними рівнем забезпечення ресурсами й обмеженнями «входу в галузь і виходу з неї» утворюють сегменти ринків, що співвідносяться з можливостями та формами конкуренції.

Вертикальна (міжсегментарна) конкуренція є результатом такої диференціації й набуття окремими економічними одиницями параметрів (ринкових та інституційних), що дозволяють долати інституційні бар'єри переходу в інший сектор¹.

За відсутності інституцій, що штучно стримують організацію та реорганізацію, суб'єкти підприємницької діяльності (СПД) зароджуються, розширюються й розпадаються (подрібнюються) відповідно до динаміки ринків і переваг, які підприємці надають тим чи іншим видам діяльності, комбінаціям факторів та організаційно-правовим формам їх здійснення.

Індикаторами, що визначають рівень конкуренції на галузевих ринках та можуть свідчити про необхідність зміни інституційних умов підприємницької діяльності, вважають індекси, наведені в навчальному посібнику В.М. Джухи, А.В. Куріцина, І.С. Штапової і розглянуті нижче [5].

Індекс концентрації - обчислюється як сума квадратів часток підприємств на ринку, що попередньо визначений як об'єкт регулювання:

$$C_n = \sum_{i=1}^n d_i^2,$$

де d_i - частка підприємства на ринку продукції (виробничих засобів);

n - кількість підприємств, для яких розраховується показник.

Індекс Герфіндаля-Гіршмана розраховується як сума квадратів часток усіх підприємств, які діють на ринку, що визначений як об'єкт регулювання:

$$HHI = \sum_{i=1}^n d_i^2.$$

Набуваючи значення від 0 (конкуренція) до 1 (монополія продавця чи покупця), індекс відображає концентрацію ринку і часто виступає головним індикатором при здійсненні політики, спрямованої на забезпечення економічної конкуренції. Він ефективно

¹ Це стосується як укрупнення, так і подрібнення економічних одиниць.

відображає перерозподіл часток між підприємствами, що діють на ринку, реагуючи як на зростання частки лідера, так і на зміну кількості гравців ринку.

Індекс ентропії - відображає середню частку підприємств, що діють на ринку, зважену за натуральним логарифмом зворотної до неї величини. Він є показником, оберненим до концентрації: чим вище його значення, тим нижча концентрація ринку та менші можливості окремих підприємств впливати на його кон'юнктуру. Для аналізу локальних сільськогосподарських ринків доцільно застосувати відносний показник ентропії:

$$E = \bar{d} \sum_{i=1}^n d_i \ln \frac{1}{d_i},$$

де d_i - частка господарства на ринку;

\bar{d} - середня для досліджуваного ринку частка;

n - кількість СПД на ринку.

Монопольна влада визначається здатністю фірми (або сегмента конкуруючих господарств) впливати на ціну залучення виробничого фактора. Такий вплив може бути визначений кількома показниками, серед яких *норма додаткового доходу користувача від виробничого фактора* (інтерпретований коефіцієнт Дж. Бейна), що відображає економічну ренту, розраховану на одиницю витрат, інвестованих в його залучення:

$$r_{pi} = \frac{R_{li} - R_{ln}}{C_i},$$

де R_{li} - умовний факторний дохід даного СПД від виробничого фактора, визначений на основі його індивідуальних виробничих показників;

R_{ln} - нормальний для конкуруючих на локальному ринку СПД факторний дохід;

C_i - власні витрати господарства на залучення даного виробничого фактора.

Якщо локальний ринок виробничого фактора конкурентний, то норма додаткового доходу від нього буде нульовою, оскільки його внесок для окремого господарства відповідатиме нормальному для оточення рівню. Згаданий показник відображає ринкову владу фірми (отримання нею додаткового доходу від виробничого фактора на локальному ринку, визначеному як об'єкт регулювання) в довгостроковій перспективі.

Якщо норма додаткового доходу від виробничого фактора перевищує конкурентний рівень, то для цього виробника привабливим капіталовкладенням є інвестиції в його залу-

чення на умовах оренди. Від'ємне значення показника свідчить про неефективне використання фактора цим виробником або про наявність стимулів до переукладання угоди та/чи купівлі права власності на нього.

Показник, що відповідає на ринках виробничих факторів *коефіцієнту Тобіна*, може бути розрахований як відношення споживчої вартості окремого з них (визначеної індивідуальними показниками дохідності його використання) до ринкової ціни його залучення:

$$q = \frac{V_{lu}}{C_f},$$

де V_{lu} - цінність фактора у використанні підприємства;

C_f - витрати на придбання прав на нього за поточними ринковими цінами.

Зміст цього коефіцієнта визначає рівень специфічності виробничого фактора у складі підприємства - його вартість для такого підприємства може перевищувати ринкову. Відтак він відображає ефективність управління підприємством об'єктами власності (своєї і залученої).

Зазначені показники універсальні в частині придатності як для мікро-, так і макроекономічної інтерпретації. Вони можуть використовуватися СПД для визначення рівня ефективності поведінки на ринках виробничих факторів, прийняття рішень щодо подальшого розширення (скорочення) їх застосування. Прийнятні вони і для вирішення проблем конкурентного регулювання локальних ринків відповідних виробничих факторів. За належної оцінки зазначених показників на макроекономічному рівні та коректної їх інтерпретації вони можуть бути дієвим чинником обґрунтування адекватних заходів економічної політики та інституційного регулювання підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки.

Виходячи з викладеного вище продуктивність як поняття характеризує результативність усієї сукупної і цілеспрямованої господарської діяльності суспільства. Загальним визначенням продуктивності є відношення створеної продукції і наданих послуг, здійснюваних сукупною системою виробництва та обслуговування, до здійснених на це витрат. Тому можна стверджувати, що продуктивність показує ефективність використання ресурсів підприємства при виготовленні продукції (товари, послуги). Вища продуктивність означає збільшення обсягу продук-

ції за тих самих витрат, при цьому необхідно враховувати потреби цієї чи іншої продукції на ринку, в суспільстві. Тому метою діяльності будь-якого підприємства є зростання або утримання на належному рівні його продуктивності як передумови стабільної конкурентної позиції на обраному сегменті ринку, ефективного використання задіяних ресурсів, розвитку та розширення обсягів діяльності. Досягнення цієї мети вимагає свідомого і досконалого управління продуктивністю підприємства.

Управління продуктивністю - це комплекс стратегічних й оперативних заходів і практичних дій з оптимізації співвідношення виробленої продукції та витрачених на це ресурсів [4, с. 66].

Питання продуктивності можна розглядати як на макрорівні, мезорівні (регіональному) і на мікроекономічному (на рівні окремих підприємств певних галузей виробництва). Варто також зазначити, що рівень продуктивності країни, її регіонів і галузей визначається рівнем продуктивності підприємств.

Запропоновані в цій статті інструменти оцінки продуктивності підприємства базуються на показникові доданої вартості, що характеризує новостворену вартість у процесі виробничої діяльності підприємства, а також на детальному аналізі ефективності використання ресурсів підприємства [1].

Оцінку продуктивності підприємства пропонується здійснювати в два етапи [2]. На першому етапі розраховуються показники загальної продуктивності підприємства, які характеризують ефективність використання ресурсів, витрачених на здійснення виробничих процесів підприємства, та визначаються зіставленням новоствореної вартості та сукупних витрат ресурсів. Після розрахунку показників перевіряється дотримання системи нерівностей, що формують умови збільшення загальної продуктивності підприємства та порівнюються темпи зростання кожного показника:

1) $K_{дв} \geq B$ - підвищення продуктивності підприємства спостерігається, якщо темпи зростання виручки від реалізації забезпечуються підвищенням доданої вартості в її складі, тобто темпи зростання частки доданої вартості у виручці ($K_{дв}$) більші або дорівнюють темпам зростання виробітку на одного працівника (B);

2) $Поф \geq Фо$ - з метою забезпечення зростання ефективності діяльності підприємства, збільшення показника фондоозброєності має супроводжуватися підвищенням продуктивності капіталу. Причому найбільший економічний ефект досягається, коли темпи зростання продуктивності капіталу (Поф) перевищують темпи зростання показника фондоозброєності (Фо);

3) $Фо \leq Фв \leq Кдв$ - темпи зростання коефіцієнта частки доданої вартості у виручці повинні бути вищими або дорівнювати темпу зростання фондівддачі (тобто виручка має збільшуватися не за рахунок підвищення вартості ресурсів, а за рахунок збільшення доданої вартості). Водночас темпи зростання коефіцієнта фондівддачі (Фв) повинні перевищувати темпи зростання фондоозброєності;

4) $Поб.кап. \geq Лоб.кап$ - продуктивність підприємства підвищуватиметься в тому випадку, якщо темпи зростання продуктивності оборотного капіталу (Поб.кап) випереджатимуть темпи зростання інтенсивності оборотного капіталу (Лоб.кап);

5) $Лоб.кап. \leq Коб \leq Кдв$ - підвищення продуктивності підприємства забезпечується, коли темпи зростання частки доданої вартості в обсязі реалізованої продукції вищі або дорівнюють темпам зростання коефіцієнта оборотності оборотного капіталу (Коб). Водночас темп зростання коефіцієнта оборотності повинен бути вищим від темпів зростання інтенсивності оборотного капіталу.

Якщо всі умови виконуються, можна стверджувати про досягнення потенційного рівня загальної продуктивності підприємства. Це ідеальна ситуація, до якої мають прагнути керівники. В такому випадку проводиться моніторинг показників продуктивності підприємства через певні проміжки часу (місяць, квартал, півріччя, рік).

Якщо хоча б одна з нерівностей порушується, то зростання продуктивності підприємства не може бути забезпечено повною мірою, що свідчить про існування резерву підвищення продуктивності підприємства. Тому в разі виявлення порушень зазначених умов необхідно перейти до другого етапу оцінки продуктивності підприємства.

На другому етапі розраховується інтегральний показник продуктивності ресурсів, що враховує рівень використання чотирьох факторів виробництва: техніко-технологічних умов виробництва, матеріальних ресурсів,

трудових ресурсів та інформації. Оцінку інтегрального показника продуктивності факторів виробництва пропонується здійснювати на основі показників індивідуальної ефективності їх використання. Визначення кількості та складу цих показників може здійснюватися як на основі методу експертних оцінок, так і економетричних методів, які, на нашу думку, найбільш переважаючі, адже дозволяють усунути фактор суб'єктивізму в оцінках [2].

Інтегральну кількісну оцінку сукупної продуктивності факторів виробництва пропонується здійснювати за методом суми добутків нормалізованих показників індивідуальної їх продуктивності за наступними формулами:

$$П_{\text{інтерг}} = \sum_{j=1}^4 П_j, \quad (1)$$

$$П_j = \left(\frac{K1_{jф}}{K1_{jn}}\right)^{b1_j} \times \left(\frac{K2_{jф}}{K2_{jn}}\right)^{b2_j} \times \dots \times \left(\frac{Kn_{jф}}{Kn_{jn}}\right)^{bn_j}, \quad (2)$$

де $П_j$ - змінна, що характеризує рівень індивідуальної ефективності аналізованої групи факторів виробництва; при оптимальній ефективності використання факторів виробництва $П_j \rightarrow 1$, якщо ж $П_j \rightarrow 0$, то можна стверджувати про наявність резерву підвищення сукупної продуктивності фактора виробництва;

$Kn_{jф}$ і Kn_{jn} - вектор (додатних чи від'ємних) відповідно фактичних і нормативних значень індивідуальних показників ефективності j -ї аналізованої групи факторів виробництва;

b_i - ступінь показника, який дорівнює 1, якщо значення показника максимізується, і -1, якщо значення аналізованого показника мінімізується;

n - кількість аналізованих показників у j -й групі факторів виробництва.

Для ідентифікації рівня продуктивності факторів виробництва, що використовуються на підприємстві, виділяються зони продуктивності. У випадку, коли підприємство перебуває в зоні низької продуктивності ($П_{\text{інтерг}} \leq 4-\delta$), необхідно виявити проблемні зони продуктивності з метою їх ліквідації та досягнення вищих рівнів продуктивності ($П_{\text{інтерг}} \geq 4+\delta$ або $4-\delta \leq П_{\text{інтерг}} < 4+\delta$).

Для експрес-виявлення проблемних зон продуктивності складається матриця індивідуальної продуктивності ресурсів, яка містить показники, що використовуються у внутрішньому обліку українських підприємств і

є індикаторами використання ресурсів підприємства (табл. 1). Дані матриці дозволяють виявити економію або перевитрати того чи іншого ресурсу підприємства на основі ана-

лізу його динаміки за певний проміжок часу та швидко відстежити негативну динаміку витрат факторів виробництва і виявити резерви її зміни (табл. 2).

1. Матриця аналізу інтегрованої продуктивності підприємства СТОВ МАЯК (с. Велика Бурімка, Чернобаївський р-н, Черкаська обл.)

Показник	Позначення	Формула розрахунку	Період часу			
			2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
1. Дохід, тис. грн	A1n	-	40315	65329	91405	81178
2. Прямі затрати праці на продукцію, тис. люд.-год	A2n	-	298.298	320.64	312.468	310.546
3. Площа сільськогосподарських угідь, га	A3n	-	3100	3100	3200	3200
4. Доходи на 1 га сільськогосподарських угідь, тис. грн/га	A4n	$A1n/A3n$	13.0	21.1	28.6	25.4
5. Середня вартість ОВФ, тис. грн	A5n	-	25119	25975	34170	55043
6. Фондовіддача	A6n	$A1n/A5n$	1.60	2.52	2.67	1.47
7. Фондоємність	A7n	$A5n/A1n$	0.62	0.40	0.37	0.68
8. Середньорічна чисельність працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, осіб	A8n	-	149	160	156	157
9. Виріток одного працівника за робочу зміну, грн/люд.-год	A9n	$A1n/A2n$	1081.20	1629.97	2340.21	2091.23
10. Фонд заробітної плати працівника, тис. грн	A10n	-	2639	3179	2609	3440.8
11. Зарплатовіддача	A11n	$A1n/A10n$	15.28	20.55	35.03	23.59
12. Зарплатоємність	A12n	$A10n/A1n$	0.07	0.05	0.03	0.04
13. Собівартість продукції та послуг, тис. грн	A13n	-	35065.00	46223.00	48891.00	83255.70
14. Матеріальні витрати, грн	A14n	-	17972	25570	31327.8	42560.2
15. Матеріаловіддача	A15n	$A1n/A14n$	2.24	2.55	2.92	1.91
16. Матеріалоємність	A16n	$A14n/A1n$	0.45	0.39	0.34	0.52

Джерело: Складено авторами на підставі матеріалів Державної служби статистики України.

2. Розрахунок індивідуальних показників ефективності факторів виробництва СТОВ МАЯК (с. Велика Бурімка, Чернобаївський р-н, Черкаська обл.)

Показник	Одиниця виміру	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
1. Показники ефективності використання основних виробничих фондів (ОВФ)					
1.1. Коефіцієнт фондовіддачі	-	1.60	2.52	2.67	1.47
1.2. Коефіцієнт фондоємності	-	0.62	0.40	0.37	0.68
1.3. Площа сільськогосподарських угідь	га	3100.00	3100.00	3200.00	3200.00
1.4. Доходи на 1 га сільськогосподарських угідь, тис. грн/га	тис. грн/люд.-год	13.00	21.07	28.56	25.37
1.5. Коефіцієнт фізичного зносу ОВФ	%	41.28	44.74	39.46	39.26
1.6. Коефіцієнт придатності основних засобів (Кприд)	%	58.72	55.26	60.54	60.74
2. Показники ефективності використання трудових ресурсів					
2.1. Виріток працівника за зміну	грн/люд.-год	1081.20	1629.97	2340.21	2091.23
2.2. Коефіцієнт зарплатовіддачі	-	15.28	20.55	35.03	23.59
2.3. Коефіцієнт зарплатоємності	-	0.07	0.05	0.03	0.04
2.4. Продуктивність праці працівника за місяць	тис. грн/особа	22.55	34.03	48.83	43.09

3. Показники ефективності використання матеріальних ресурсів					
3.1. Коефіцієнт матеріаловіддачі	-	2.24	2.55	2.92	1.91
3.2. Коефіцієнт матеріалоємності	-	0.45	0.39	0.34	0.52
3.3. Частка матеріальних витрат у собівартості продукції	%	56.59	54.87	52.85	77.80
Показники доданої вартості					
Додана вартість	тис. грн	13783.60	21030.70	27949.60	12147.80
Коефіцієнт частки доданої вартості в обсязі реалізованої продукції	-	0.34	0.32	0.31	0.15

Джерело: Складено авторами на підставі матеріалів Державної служби статистики України.

Як показують дані табл. 3, що розраховані за формулою (2), у 2015 р. спостерігається порушення трьох із п'яти нерівностей, у 2015-2016 рр. та у 2017 р. було порушено всі п'ять нерівностей, тому можна стверджувати про наявність резервів підвищення загальної продуктивності й конкурентоспромож-

ності підприємства. З метою їх виявлення, відповідно до алгоритму оцінки продуктивності підприємства, було проведено розрахунок інтегральної продуктивності ресурсів на основі показників індивідуальної ефективності факторів виробництва.

3. Результати перевірки дотримання системи нерівностей, що формують умови зростання загальної продуктивності підприємства СТОВ МАЯК (с. Велика Бурімка, Чернобаївський р-н, Черкаська обл.)

Показник	2015 р.	Перевірка дотримання системи нерівностей	2016 р.	Перевірка дотримання системи нерівностей	2017 р.	Перевірка дотримання системи нерівностей
1. Темп зростання коефіцієнта частки доданої вартості в обсязі реалізованої продукції (Кдв)	0.9	Порушення нерівності 1	0.9	Порушення нерівності 1	0.5	Порушення нерівності 1
2. Темп зростання виробітку на одного середньоспискового працівника (В)	1.5		1.4		0.9	
3. Темп зростання продуктивності основних фондів підприємства (Поф)	1.6	Дотримання нерівності 2	1.1	Дотримання нерівності 2	0.6	Порушення нерівності 2
4. Темп зростання коефіцієнта фондоозброєності (Фо)	0.6		0.9		1.8	
5. Темп зростання коефіцієнта фондівіддачі (Фв)	1.6	Порушення нерівності 3	1.1	Порушення нерівності 3	0.6	Порушення нерівності 3
6. Темп зростання продуктивності оборотного капіталу (Поб.кап.)	1.1	Дотримання нерівності 4	1.1	Дотримання нерівності 4	0.7	Порушення нерівності 4
7. Темп зростання інтенсивності оборотного капіталу (Іоб.кап.)	0.9		0.9		1.5	
8. Темп зростання коефіцієнта оборотності оборотного капіталу (Коб)	1.1	Порушення нерівності 5	1.1	Порушення нерівності 5	0.7	Порушення нерівності 5

Джерело: Складено авторами на підставі матеріалів Державної служби статистики України.

На підставі отриманих показників та формули (1) була розрахована інтегральна

продуктивність факторів виробництва, рівень якої становив 2,5, що відповідає зоні

низької продуктивності підприємства і свідчить про наявність проблемних зон продуктивності й конкурентоспроможності наприклад, таких як використання обладнання, трудових і матеріальних ресурсів.

Отже, практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в можливості використання запропонованої методики оцінки рівня інтегрованої продуктивності та конкурентоспроможності підприємства для оцінювання динаміки, складання обґрунтованих рейтингів сучасних підприємств, виявлення зон неефективного використання ресурсів та обґрунтування управлінських рішень щодо пріоритетності заходів із підвищення продуктивності підприємства.

Висновки. Стратегія розвитку економіки України у формуванні й удосконаленні ринкових відносин посилює значення пошуку індикаторів та механізмів, що забезпечують зростання інтегрованої продуктивності підприємств. Ця проблема з теоретико-методичної та практичної позицій є багатовекторною і перспективною. З одного боку, це питання теоретичних основ інтегрованої продуктивності й на її основі підвищення конкурентоспроможності як складової теорії

ринкових відносин, а з іншого -практичного підвищення продуктивності, яка має прикладне значення чотирьох індикаторів, що виступають визначальними щодо ефективності підприємств.

Основне завдання управління продуктивністю і конкурентоспроможністю полягає в тому, щоб виробити комплекс інтегрованих індикаторів впливу, при якому в процесі здійснення виробничих процесів досягався б оптимальний рівень витрачання ресурсів для отримання очікуваного результату підприємством. Фактичний обсяг продукції відповідав рівню ринкового попиту на продукцію, внутрішнім можливостям підприємства та перевищував сукупні витрати факторів виробництва. Отже, у сучасному розумінні процес управління інтегрованою продуктивністю і конкурентоспроможністю підприємства має бути процесом забезпечення його високої адаптивності до зовнішнього середовища.

Результати дослідження, викладені вище, можуть бути використані на вітчизняних промислових підприємствах для поліпшення процесу управління як продуктивністю, так і підприємством у цілому.

Список бібліографічних посилань

1. Бродська Д. В., Калинкова І. Ю. Концептуальні основи управління продуктивністю підприємництва в сучасних умовах. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 2. С. 10-13.
2. Вітвіцький В. В. Аспекти теорії вимірювання продуктивності живої та минулої праці у сільському господарстві. *Україна: аспекти праці*. 2013. № 8. С. 18-24.
3. Генкин Б. М. Экономика и социология труда. Москва : Норма-Информ, 1999. 412 с.
4. Германова О. Е. Производительность: экономическое содержание и проблемы измерения. Москва : Наука, 1996. 188 с.
5. Джуха В. М., Курицын А. В., Штапова И. С. Экономика отраслевых рынков : учеб. пособие. 3-е изд. Москва : ООО «Кино Рус», 2014. 338 с.
6. Дієсперов В. С. Продуктивність сільськогосподарської праці : монографія. Київ : ІАЕ, 2006. 274 с.
7. Лісітса А. Теоретичні основи аналізу продуктивності та ефективності сільськогосподарських підприємств. *Дискусійні матеріали № 5*. Київ : Українська аграрна конфедерація, 2007. 30 с.
8. Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Вітвіцький В. В. Теоретико-методологічні аспекти управління продуктивністю аграрного виробництва. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 90 с.
9. Про стан і перспективи розвитку підприємництва в Україні. Національна доповідь / К. О. Ващенко, В. С. Варналій, В. Є. Воронін, В. М. Геєць, О. В. Кужель та ін. Київ : Держкомпідприємство, 2008. 226 с.
10. Развитие экономики сельского хозяйства Украины в 2011-2015 гг. : науч. доп. / Гадзало Я. М., Лупенко Ю. О., Пугачов М. І. та ін. ; за ред. Ю. О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 546 с.
11. Развитие малых аграрных предприятий у рыночному інституційному середовищі: індикатори та ефективність / Лупенко Ю. О., Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. та ін. ; за ред. О. Г. Шпикуляка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 204 с.

References

1. Brodska, D.V. & Kalynkova, I.Yu. (2011). Kontseptualni osnovy upravlinnia produktyvnosti pidpriemnytstva v suchasnykh umovakh [Conceptual bases of productivity management for entrepreneurship in modern conditions]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, 2, pp. 10-13 [In Ukrainian].
2. Vitvitskyi, V.V. (2013). Aspekty teorii vymiryuvannia produktyvnosti zhyvoi mynuloi pratsi u silskomu hospodarstvi [Aspects of a theory of measuring the productivity of living past work in the agriculture]. *Ukraina: aspekty pratsi*, 8, pp. 18-24 [In Ukrainian].
3. Genkin, B.M. (1999). *Jekonomika i sociologija truda [Economics and sociology of labour]*. Moscow: Norma-Inform [In Russian].
4. Germanova, O.E. (1996). *Proizvoditelnost: jekonomycheskoe sodержanie i problemy izmerenija [Performance: economical content and problems of measurement]*. Moscow: Nauka [In Russian].
5. Dzhuha, V.M., Kuricyn, A.V., & Shtapova, I.S. (2014). *Jekonomika otraslevykh rynkov: uchebnoe posobie. 3-e izd [Economics of sectoral markets: manual. 3rd ed.]*. Moscow: ООО "Kino Rus" [In Russian].
6. Diiesperov, V.S. (2006). *Produktyvnist silskohospodarskoi pratsi: monohrafiia [Productivity of agricultural work: monograph]*. Kyiv: IAE [In Ukrainian].
7. Lisitsa, A. (2007). Teoretychni osnovy analizu produktyvnosti ta efektyvnosti silskohospodarskykh pidpriemstv [Theoretical basis of the analysis of productivity and efficiency of agricultural enterprises]. *Dyskusiini materialy*, 5. Kyiv: Ukrain-ska ahrarna konfederatsiia [In Ukrainian].
8. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., & Vitvitskyi, V.V. (2017). *Teoretyko-metodolohichni aspekty upravlinnia produktyvnosti ahrarnoho vyrobnytstva [Theoretical and methodological aspects of productivity management of agrarian production]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

12. Розвиток підприємництва і кооперації: інституціональний аспект : монографія / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Заяць В. М., Шпикуляк О. Г. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 430 с.

13. Розвиток форм господарювання в сільському господарстві: проблеми і рішення : наук. доп. / Ю. О. Лупенко, В. Я. Месель-Веселяк, О. Г. Шпикуляк та ін. ; за ред. Ю. О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2018. 54 с.

14. Скот Синк Д. Управление производительностью. Планирование, измерение и оценка, контроль и повышение. Москва : Прогресс, 1989. 502 с.

15. Формування інституційного середовища управління продуктивністю аграрних підприємств / Лупенко Ю. О., Скидан О. В., Вітвіцький В. В., Малік М. Й. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 56 с.

16. Эмерсон Г. Двенадцать принципов производительности. Москва : Экономика, 1992. 160 с.

17. Tom Peters, Thomas J. Peters, Robert H. Waterman Jr. In Search of Excellence: Lessons From America's Best-run Companies. URL : https://www.goodreads.com/book/show/4076.In_Search_Of_Excellence.

18. William G. Ouchi Theory Z: How American Business Can Meet the Japanese Challenge. Avon Books (P), 1993. P. 255.

9. Vashchenko, K.O., Varnalii, V.S., Voronin, V.Ye., Heiets, V.M., Kuzhel, O.V., et al. (2008). *Pro stan i perspektyvy rozvytku pidpryemnytstva v Ukraini: natsionalna dopovid [On the state and prospects of entrepreneurship development in Ukraine: national report]*. Kyiv: Derzhkompidpryemnytstvo [In Ukrainian].

10. Hadzalo, Ya.M., Lupenko, Yu.O., Puhachov, M.I., et al. (2016). *Rozvytok ekonomiky silskoho hospodarstva Ukrainy v 2011-2015 rr. : naukova dopovid [Development of the economy of agriculture of Ukraine in 2011-2015: scientific report]*. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

11. Lupenko, Yu.O., Shpykuliak, O.H., Malik, M.Y., et al. (2017). *Rozvytok malykh ahrarnykh pidpryemstv u rynkovomu instytutsiinomu seredovyschi: indykatory ta efektyvnist [Development of small agrarian enterprises in the market institutional environment: indicators and effectiveness]*. O.H. Shpykuliak (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

12. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Zaiats, V.M., & Shpykuliak, O.H. (2016). *Rozvytok pidpryemnytstva i kooperatsii: instytutsionalnyi aspekt : monohrafiia [Development of entrepreneurship and cooperation: institutional aspect: monograph]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

13. Lupenko, Yu.O., Mesel-Veseliak, V.Ya., Shpykuliak, O.H., et al. (2018). *Rozvytok form hospodariuvannia v silskomu hospodarstvi: problemy i rishennia : naukova dopovid [Development of management forms in agriculture: problems and solutions: scientific report]*. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

14. Sink, S.D. (1989). *Upravlenie proizvoditel'nostyu planirovaniya izmerenie ocenka kontrolja povyshenie [Management performance of planning measurement evaluation control increase]*. Moscow: Progres [In Russian].

15. Lupenko, Yu.O., Skydan, O.V., Vitvitskyi, V.V., & Malik, M.Y. (2019). *Formuvannia instytutsiinoho seredovyscha upravlinnia produktyvnosti ahrarnykh pidpryemstv [Formation of the institutional environment for management of the productivity of agrarian enterprises]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

16. Jemerson, G. (1992). *Dvenadcat principov proizvoditelnosti [Twelve principles of performance]*. Moscow: Jekonomika [In Russian].

17. Peters, T., Peters, T.J., & Waterman, R.H.Jr. (n.d.). *In search of excellence: lessons from America's best-run companies*. Retrieved from: https://www.goodreads.com/book/show/4076.In_Search_Of_Excellence [In English].

18. William, G. (1993). *Ouchi theory Z: how American business can meet the Japanese challenge*. Avon Books (P) [In English].

Vitvitskyi V.V., Shvets A.A. *Indicators of productivity and competitiveness of agrarian enterprises in a system of integral effectiveness*

The purpose of the article is to reveal the essence and value of measuring productivity in a system of effectiveness and a methodology of enterprise activity evaluation on basis of the integrated total productivity of production factors of competitive agrarian products.

Research methods. In the research process the following methods were used: the system approach for determining an essence of performance subsystems; the comparison and harmonization for rapid analysis of enterprises; the statistical method for determining productivity share; the grouping for identifying the interdependence of productivity and competitiveness factors.

Research results. Essence of measuring productivity of subsystems of efficiency and competitiveness in their integral measurement was revealed, and a method of express analysis and estimation of enterprise productivity was proposed. Influence of external, internal, and natural factors on the production effectiveness on an example of agrarian enterprises was substantiated.

Elements of scientific novelty. Scientific novelty of the research lies in a system-conceptual integral approach to the formation of components and factors for measurement of productivity in a system of performance indicators and the disclosure of an essence of the assessment of aggregate productivity and competitiveness on an example of specific agrarian enterprises.

Practical significance. Essence of components of the integral measurement of productivity in an effectiveness system was substantiated and on basis of statistical data a method of estimation of factors and sequence of determination of aggregate productivity was proposed. Tabl.: 3. Figs.: 1. Refs.: 18.

Keywords: effectiveness system; productivity; competitiveness; total productivity; express productivity analysis.

Vitvitskyi Volodymyr Valentynovych - doctor of economic sciences, professor, chief research fellow of the department of entrepreneurship, cooperation, and agro-industrial integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: v.v.vitviskiy@gmail.com

Shvets Andrii Andriiovych - post-graduate student of the department of entrepreneurship, cooperation and agro-industrial integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: malik_koop@iae.kiev.ua

Витвицкий В.В., Швец А.А. Индикаторы производительности и конкурентоспособности аграрных предприятий в системе интегральной результативности

Цель статьи - раскрыть сущность и значение измерения производительности в системе результативности и методики оценивания деятельности предприятий на основе интегрированной совокупной производительности факторов производства конкурентоспособной аграрной продукции.

Методика исследования. В процессе исследования использованы следующие методы: системного подхода в определении сущности подсистем результативности; сравнения и гармонизации в проведении экспресс-анализа деятельности предприятий; статистический для определения долей совокупности производительности; группировки для выявления взаимозависимости факторов производительности и конкурентоспособности.

Результаты исследования. Раскрыта сущность измерения производительности подсистем результативности и конкурентоспособности в их интегральном измерении, предложена методика экспресс-анализа и оценивания производительности предприятия. Обосновано влияние внешних, внутренних и природных факторов на результативность производства продукции на примере аграрных предприятий.

Элементы научной новизны. Заключаются в системно-концептуальном интегральном подходе к формированию составляющих и факторов измерения производительности в системе показателей результативности и раскрытию сущности оценивания совокупной производительности и конкурентоспособности на примере конкретных аграрных предприятий.

Практическая значимость. Обоснована сущность составляющих интегрального измерения производительности в системе результативности и на основе статистических данных предложена методика оценивания факторов и последовательность определения совокупной производительности. Табл.: 3. Илл.: 1. Библиогр.: 18.

Ключевые слова: система результативности; производительность; конкурентоспособность; совокупная производительность; экспресс-анализ производительности.

Витвицкий Владимир Валентинович - доктор экономических наук, профессор, главный научный сотрудник отдела предпринимательства, кооперации и агропромышленной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: v.v.vitviskiy@gmail.com

Швец Андрей Андреевич - аспирант отдела предпринимательства, кооперации и агропромышленной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: malik_koor@iae.kiev.ua

Стаття надійшла до редакції 06.05.2019 р.

Фахове рецензування: 22.05.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Вітвіцький В. В., Швець А. А. Індикатори продуктивності та конкурентоспроможності аграрних підприємств у системі інтегральної результативності. *Економіка АПК*. 2019. № 6. С. 53 – 63.

* * *

Новини АПК

Аграрно-промисловий комплекс сьогодні практично тримає економіку держави

Успіхи в реалізації державної аграрної політики безпосередньо залежать від ефективності роботи регіональних структурних підрозділів з питань АПК. Адже, сільське господарство - це безпосередньо робота в регіонах, а не тільки у столиці. Тому дуже важливо комунікувати на міжрегіональному рівні й обмінюватися досвідом.

На цьому наголосила в. о. Міністра аграрної політики та продовольства України Ольга Трофімцева під час першої регіональної наради з керівниками структурних підрозділів з питань агропромислового розвитку облдержадміністрацій щодо ефективності їхньої роботи, яка пройшла в м. Вінниця.

«Мінагрополітики приділяє особливу увагу управлінням АПК в областях, оскільки важливим завданням Міністерства є допомога з реалізацією аграрної політики в регіонах. Серед таких завдань - збереження функціоналу департаментів під час реорганізації, визначення стратегії при реалізації державної політики на місцях, оперативність та ефективність прийняття управлінських рішень», - зазначила Ольга Трофімцева.

За її словами, коли у державі будуть відбуватись адміністративно-політичні зміни, варто звертати більше уваги на дорадницько-просвітницьку роботу, яку можуть ефективно вести управління АПК в областях. Зокрема, в Україні створено мобільні інформаційні центри з підтримки розвитку фермерства. Центри подають детальну інформацію щодо державної підтримки і консультують щодо механізму надання фінансових ресурсів.

Ольга Трофімцева також привернула увагу до того, що управління агропромислового розвитку в областях мають стати координаційними центрами реалізації аграрної політики: від підтримки малих виробників до питань прикладної науки в регіонах та координації аграрно-екологічних питань.

Прес-служба Мінагрополітики

УДК 331.522.4:338.1(477)

JEL Classification: J01; O15

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201906064>

О.Ю. САМБОРСЬКА, кандидат економічних наук

Людський капітал як фактор економічного зростання

Мета статті - оцінити тенденції та визначити перспективи розвитку людського капіталу в ринковій економіці країни та посилення позиції України на світовому ринку.

Методика дослідження. У процесі дослідження тенденцій розвитку людського капіталу застосовано системний підхід та економіко-статистичні методи (графічний, порівняння, середніх величин) для структуризації і виділення окремих груп країн, які різняться за обсягами й частками економічного зростання та умовами господарювання.

Результати дослідження. Запропоновано нові шляхи вдосконалення та розвитку людського капіталу в ринковій економіці з урахуванням світових тенденцій. Доведено, що з цією метою необхідне ефективне використання людського розвитку та інвестицій у людський капітал, що ґрунтуються на важливості для країни в аспекті суспільно-економічного розвитку.

Елементи наукової новизни. Набуло подальшого розвитку регулювання міграційних процесів у країні, зростання ролі індексу людського капіталу через механізм інвестицій в людину та її освіту, здоров'я. Запропоновано шляхи поліпшення ситуації щодо міграційних процесів у країні та зростання інвестиційної, інноваційної та економічної привабливості України у світовому просторі.

Практична значущість. Удосконалено заходи регулювання людського капіталу на основі розроблених автором рекомендацій, що дасть можливість поліпшити ситуацію довкола міграційних процесів, зростання ролі України в інноваційній, економічній та соціальній сферах на світовому ринку. Проведений аналіз дозволив простежити Індекс людського росту в тенденції обраних років та виокремити позицію України на світовій арені. Табл.: 2. Рис.: 3. Бібліогр.: 17.

Ключові слова: міграція; національний дохід; капітал; індекс людського розвитку; спроможність.

Самборська Оксана Юрївна - кандидат економічних наук, доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії, Вінницький національний аграрний університет (м. Вінниця, вул. Сонячна, 3)

E-mail: super_oksana30@ukr.net

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-1911-9138>

Постановка проблеми. Економічне зростання або економічний спад країни спостерігається з року в рік. Економічне зростання та добробут населення становить центральну проблему, що постає перед всіма розвинутими країнами світу. При цьому витрачаються величезні кошти на розробку програм різного рівня управління для економічного піднесення. За допомогою дослідження динаміки економічного зростання України можна простежити показники зростання країни: життєвого рівня населення, кількості мігрантів, індексу людського капіталу, показники обмеженості ресурсів і т.ін. Особливості цих показників свідчать про розвиток будь-якої країни, де одна з основних макроекономічних цілей зумовлена необхідністю випереджаючого зростання націо-

нального доходу країни порівняно зі зростанням чисельності населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення людського капіталу має давню історію, що висвітлювалося у працях багатьох науковців і постійно перебуває у полі зору вітчизняних дослідників, серед яких: О. А. Грішнова [2], Л. І. Курило [4], О. Г. Шпикуляк, М. Й. Малік [11], О. М. Яцунь [12]. Питання сутності й значення людського капіталу, оцінки інвестицій у людський капітал відображено у працях таких науковців, як: К.Маркс [6], У. Петті [8], Д. Рікардо [9], А. Сміт [10]. Дослідженням людини як засобу накопичення та реалізації знань, вмінь займалися такі вчені: Ф. Ліст [5], А. Маршалл [7], Дж. Мілль [13], В. Рошер. Модель вдосконалення використання людського капіталу залишається актуальною та потребує поглиблених досліджень.

© О.Ю. Самборська, 2019

Мета статті - оцінити тенденції та визначити перспективи розвитку людського капіталу в ринковій економіці країни та посилення позиції України на світовому ринку.

Виклад основних результатів дослідження. Ще у XVII ст. У. Петті першим висунув ідею про те, що люди з їхніми виробничими здібностями являють собою багатство і включив корисні властивості та здібності людини в їх грошовій оцінці до поняття капітал: «Вбачається розумним, щоб те, що ми називаємо багатством, майном або запасом країни і що є результатом колишньої або минулої праці, не вважалося б чимось відмінним від живих діючих сил, а оцінювалося б однаково» [8, с. 168]. Ідеї залежності доходів працівників, підприємства і суспільства від знань, навичок та здібностей людей висловив ще А. Сміт: «Зростання продуктивності корисної праці залежить передусім від підвищення вправності та вміння працівника, а потім від покращення машин та інструментів, за допомогою яких він працює»; «...набуття таких здібностей, а також утримання їх власника протягом його виховання, навчання або учнівства завжди вимагає дійсних витрат, які є основним капіталом, який мов би реалізується в його особистості. Ці здібності... разом з тим стають частиною багатства всього суспільства...» [10, с. 490].

Значну роль у суспільному розвитку надавав освіті Д. Рікардо. Однією з причин економічного відставання деяких країн Д. Рікардо вважав «нестачу освіти у всіх верствах народу» [9, с. 89]. Певного розвитку теорія людського капіталу набула у працях К. Маркса. Він визначав робочу силу як форму товару, що належить вільній особі найманого працівника і відчужується від працівника через продаж її на ринку праці. Не вважаючи робочу силу капіталом, для характеристики витрат на неї він використовував поняття змінного капіталу: «...робоча сила в руках робітника є товаром, а не капіталом... Як капітал вона функціонує після продажу, в руках капіталіста, під час самого процесу виробництва» [6, с. 428].

Прихильники теорії трьох факторів виробництва (А. Маршалл, Ф. Ліст, Дж. Мілль, В. Рошер та ін.) не відносили людину до категорії капіталу, але при цьому неї він не заперечували, що соціальні якості людини - людські знання та здатність до праці - можуть вважатися складовою капіталу. При

цьому А. Маршалл вважав, що власне людина не є ринковим товаром.

«Виробництво багатства - це лише засіб підтримки життя людини, задоволення її потреб і розвитку її сил - фізичних, розумових, але сама людина - головний засіб виробництва цього багатства, і саме вона слугує кінцевою метою цього багатства... » [7, с. 246]. За Дж. Міллем, «сама людська особа... не є капіталом. Людина є метою, заради якої існує багатство. Але її набуті здібності, що виступають тільки як засіб і реалізуються тільки через працю, на всіх підставах можна віднести до категорії капіталу» [13, с. 47].

У праці «Національна система політичної економії» Ф. Ліст відніс до капіталу, крім матеріального багатства, й природні та набуті здібності людей. Важливого значення він надавав результатам соціального розвитку населення, моральному духу нації. Як зазначав Ф. Ліст, нація повинна продукувати духовні знання, бо вони виробляють продуктивні сили, тоді як інші блага - лише обмінні вартості. Звідси багатство нації значною мірою залежить від рівня розвитку «розумового капіталу», бо «сучасний стан народів є результатом нагромадженої маси різноманітних відкриттів, винаходів, покращень, удосконалень і зусиль усіх поколінь, які жили до нас; все це складає розумовий капітал існуючого людства, і кожна окрема нація є продуктивною настільки, наскільки вона зуміла засвоїти цей спадок від попередніх поколінь і поповнити його власними надбаннями...» [5, с. 190-191].

Зміст «людського капіталу» включає в себе «природні здібності, загальну культуру, знання (загальні і спеціальні), набуті здібності, навички, досвід, уміння їх застосовувати в потрібний момент у потрібному місці», - зазначає Р.М. Нуреев. Також це той запас здоров'я, мотивації, умінь, які сприяють продуктивності праці людини. Відтак, у структурі людського капіталу виокремлюють: капітал здоров'я і здорового способу життя, капітал освіти (знання загальні і спеціальні), капітал підготовки на виробництві (кваліфікація, навички, професійність, виробничий досвід), науковий капітал (винаходи, інновації, ідеї, теорії, дослідження), капітал культури (виховання, мораль, самовиховання, саморозвиток) володіння економічно значимою інформацією (інформованість про ціни, збитки і прибутки); капітал міграції (мобільність працівників); мотивація і

стимули економічної діяльності [11]. Людський капітал - це сформований або розвинений у результаті інвестицій і накопичений людиною певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, який цілеспрямовано використовується в тій чи іншій сфері суспільного виробництва, сприяє підвищенню продуктивності праці й завдяки цьому впливає на зростання доходів його власника. Слід звернути увагу на кілька принципових моментів, що впливають з цього визначення:

- по-перше, людський капітал - це не просто сукупність зазначених характеристик, а сформований або розвинений в результаті інвестицій і накопичений певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій;

- по-друге, це такий запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, який доцільно використовувати для одержання корисного результату та зростання продуктивності праці;

- по-третє, використання людського капіталу закономірно веде до зростання доходів його власника;

- по-четверте, зростання доходів стимулює подальші інвестиції в людський капітал, що приводить до збільшення доходів. Слід підкреслити, що не всі інвестиції і не всі доходи можна виразити в грошовій формі. Крім грошових витрат, навчання, зміцнення здоров'я та інших дій, спрямованих на нарощення людського капіталу, вимагають, щонайменше, ще й нелегкої праці самої людини. Крім грошових винагород (збільшення доходів), людина, що володіє більшим людським капіталом, одержує моральне задоволення, економію власного часу, соціальний статус. Слід також пам'ятати, що в результаті накопичення людського капіталу отримується соціальний ефект, від якого вирає не лише конкретна людина, а й підприємство, на якому вона працює, та суспільство в цілому.

Виникнення поняття «людський капітал» та інвестування у людський капітал викликало створення численних методів оцінки його обсягу, економічної ефективності тощо. Трагування витрат на освіту, охорону здоров'я та інші аналогічні цілі як витрат інвестиційного типу відкрило перед економічним аналізом нові перспективи. Капітальні блага можуть продуктивно використовуватися протягом тривалого періоду часу.

Слід одразу ж зауважити: більшість методів економічно-статистичного та технічно-економічного аналізу вкладень у людський капітал стосується виміру ефективності освіти та підготовки кадрів. Основа досліджень припадає на сферу економіки освіти, що виникла в процесі розвитку концепції людського капіталу. З економічної точки зору додаткові капіталовкладення обґрунтовані лише у тому випадку, коли вони характеризуються достатньо високим рівнем окупності. Інакше кошти доцільніше спрямувати на здійснення інших, більш прибуткових інвестиційних проектів, або ж витратити на цілі поточного споживання. Аналіз ефективності інвестицій починається з оцінки витрат на освіту та очікуваних зисків від її отримання на майбутнє [1, 2].

Інтелектуальний капітал, як і людський, формується під дією певних інститутів, які визначають ефективність цього капіталу в майбутньому процесі використання. Таким чином, функціонування інститутів у формуванні інтелектуального капіталу забезпечує оптимізацію організації поведінки задіяних суб'єктів, координацію соціально-економічних взаємодій, оптимізацію трансакційних витрат, балансування інтересів у межах певного інституціонального середовища їх розвитку. У свою чергу інституціональне середовище формування інтелектуального капіталу постійно змінюється під впливом процесів, що відбуваються в державі та суспільстві [4].

Зміна показника чисельності населення є одним із вагомих показників, що визначає рівень людського та інтелектуального капіталу. Протягом 2018 р. чисельність населення України мала негативну тенденцію до зниження (темп зміни 166450 осіб) (табл. 1). Найсуттєвіші зміни спостерігаємо у Вінницькій (-11049 осіб), Дніпропетровській (-18081), Харківській (-12662) та Житомирській (-7742) областях.

Приріст чисельності населення відбувся лише у м. Києві (+13001 осіб) та Київській області (+10861). За даними Державної служби статистики України, станом на 01.11.2018 р., на території країни проживає близько 42 млн осіб. У місті Києві це 2 млн 906 тис. осіб, що сягає 14,4 % від загальної кількості.

1. Чисельність населення України (за оцінкою)*, осіб

Республіка, область	На 1 лютого 2018 р.	Середня чисельність у січні-жовтні 2018 р.	На 1 листопада 2018 р.	Відхилення, +,-
Україна	42195296	42122806	42028846	-166450
Вінницька	1567298	1562486	1556249	-11049
Житомирська	1231120	1227693	1223378	-7742
Тернопільська	1048520	1046350	1043639	-4881
Київська	1749133	1754249	1759994	10861
м. Київ	2893094	2899655	2906095	13001
Хмельницька	1270383	1267470	1263693	-6690
Львівська	2510158	2508279	2505321	-4837
Дніпропетровська	3226564	3218157	3208483	-18081
Харківська	2676632	2671171	2663970	-12662
Одеська	2372052	2370669	2369324	-2728
Рівненська	1159366	1158402	1157218	-2148
Волинська	1035578	1034651	1033573	-2005

*Розрахунки (оцінки) чисельності населення здійснено на основі наявних адміністративних даних щодо державної реєстрації народження і смерті та зміни реєстрації місця проживання.

Джерело: Дані Державної служби статистики України.

Досить значними були зміни чисельності населення в Україні протягом 1990-2018 рр. (рис. 1). За 1990-2000 рр. зменшення склало 2,4 млн осіб, або 4,6% від базового 1990 року. За 2001-2018 рр. населення скоротилося

на 7,3 млн осіб, що становило 14,1% від рівня 1990 року. Чисельність населення України за роки незалежності зменшилася на 18,7%, тобто з 51,8 до 42,1 млн осіб.

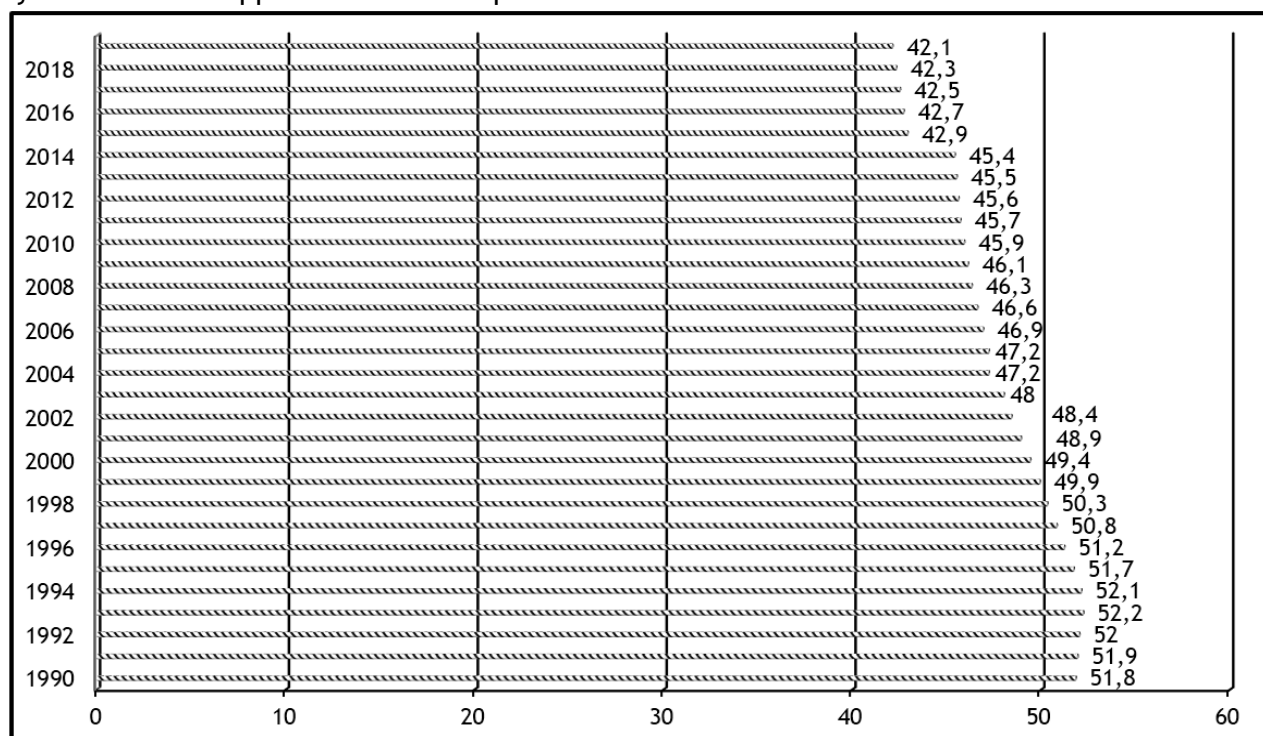

Рис. 1. Динаміка зміни чисельності населення України в 1990-2019 рр., млн осіб

Джерело: [16].

Тенденція зміни чисельності населення супроводжується міграцією. Міграційні процеси населення в цілому по Україні за минулий період мають також негативну тенденцію. За даними Державної служби статистики України, на кінець 2018 р. міграційний

приріст сягав 10 497 осіб (табл. 2). По областях України варто зазначити, що найвищий рівень міграційного проросту показують м. Київ і Київська область - 32 473 особи, Харківська - 3665 осіб та Одеська - 5244 особи.

2. Міграційний рух населення у січні-жовтні 2018 р., осіб

Республіка, область	Кількість прибулих	Кількість вибулих	Міграційний приріст, скорочення, -, +
Україна	525747	515250	10497
Вінницька	19017	22238	-3221
Житомирська	18289	19409	-1120
Тернопільська	19694	19973	-279
м. Київ	45010	34749	10261
Хмельницька	22738	23227	-489
Львівська	31704	30413	1291
Київська	48201	25989	22212
Харківська	44576	40911	3665
Одеська	30850	25606	5244
Рівненська	18665	20519	-1854
Дніпропетровська	34449	32237	2212
Волинська	14348	14818	-470

Джерело: Дані Державної служби статистики України.

Близько одного мільйона українців залишають країну в пошуках кращого життя та більш оплачуваної роботи за кордоном. Мігранти перераховують в Україну приблизно 10 млрд дол. США, що становить 9 % від ВВП України. У 2015 р. 1 млн трудових мігрантів залишили Україну назавжди (це сталося лише у 2015 р., що пов'язано з військовими діями на сході країни). За останні 2-3 роки покидають Україну назавжди близько 300-350 тис. людей. Причиною є низька вартість людського капіталу [14].

За даними президента Союзу підприємців і роботодавців Польщі Ц. Казьмерчак, у цій країні працює майже мільйон українців, тому постала необхідність легалізації трудових мігрантів та захисту їхніх прав. Такі наміри польської сторони зумовлені ще й тим, що українці, як і громадяни Білорусі та В'єтнаму, найзатребуваніші працівники. За інформацією Національного банку Польщі, щорічно на польський ринок праці приїжджає 200-300 тис. українців [17].

Як правило, людський капітал країни має бути у 10 разів більшим від ВВП за паритетом купівельної спроможності (ПКС). У 2019 р. ВВП на душу населення за ПКС в Україні становить близько 8000 дол. США. Звідси, середня ціна людського капіталу одного українця 80 тис. дол. США. Для порівняння, середня ціна одного американця сягає 700 тис. дол. США. Варто зазначити, що середня вартість людського капіталу молодих українців віком 15-24 років дорівнює 160 тис. дол. США, людей пенсійного віку 55-59 років - 40 тис. дол. США.

Українець працездатного віку створює в країні за рік близько 8 тис. дол. ВВП. За його

міграції втрати України становитимуть відповідно 8 тис. дол. США. Зараз мігрують 300 тис. українців у рік, отже, економічні втрати України досягають 2,4 млрд доларів, або понад 2% ВВП країни. Один український працівник створює у Польщі 26 тис. дол. ВВП країни на рік. За наявних мігрантів приблизно 1 млн осіб вони щорічно формують 5% ВВП країни, або майже 26 млрд дол. США на рік.

Наразі спостерігається економічне зростання України. Темп зміни сягає 3%, а це фактично показник відставання, оскільки для економічного росту потрібен показник на рівні 10%. На основі швидкого зростання ВВП країни збільшуватиметься середня заробітна плата, створюватимуться високопродуктивні робочі місця, зросте добробут та доходи кожного громадянина. За таких умов українська міграція буде суттєво зменшуватися і в 2023 р. на ринку праці можлива рівновага. Економічну рівновагу можна відновити на рівні 1990 р. за рахунок розвитку переробної промисловості та збільшення експорту готової продукції [16].

Не менш важливий і вагомий розвиток людини в країнах і регіонах світу характеризує показник, який визначено Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) та використовується в рамках спеціальної серії доповідей ООН - це Індекс людського розвитку. Він прогнозує, що люди, які проживають у країнах високого рівня розвитку, житимуть на 19 років довше та навчатимуться на 7 років більше, ніж ті, хто живе у країнах з низьким рівнем.

У статистиці ПРООН представлено Індекс людського розвитку за 2017 р. (ІЛР - значення та позиції) для 189 країн і територій, визнаних

ООН. Між Україною та іншими країнами світу залишаються значні відмінності, коли йдеться про добробут населення. Дитина, народжена зараз у Норвегії - країні з найвищим ІЛР - ймовірно проживе понад 82 роки і навчатиметься майже 18 років. Водночас хлопчик, народжений в Україні, найімовірніше проживе 63 роки і витратить на навчання 12 років. Хоча значна нерівність виникає у багатьох країнах, включаючи деякі країни з високим рівнем економічного зростання, в середньому такі країни як Україна, де фіксується нижчий рівень людського розвитку, зазнають великих втрат. Україна перебуває на 88 місці у рейтингу з 189 країн, для яких вираховується Індекс людського розвитку. Такий показник все ж дозволив країні потрапити у вищу категорію людського розвитку.

Індекс людського розвитку (ІЛР) - це підсумковий показник для оцінювання довгострокового прогресу людського розвитку у трьох основних площинах:

- 1) довготривале та здорове життя;
- 2) доступ до знань;
- 3) гідний рівень життя.

Довге і здорове життя вимірюється середньою тривалістю життя. Рівень знань вимірюється середньою кількістю років, витрачених на освіту дорослим населенням, тобто середньою кількістю років навчання протягом життя у людей віком від 25 років; а доступ до навчання та знань очікуваними роками навчання для дітей-першокласників, тобто загальною кількістю років навчання, на які дитина, що досягає шкільного віку, може розраховувати, якщо моделі вікових показників зарахування до школи залишаються незмінними протягом життя дитини. Рівень життя вимірюється валовим національним доходом (ВНД) на душу населення в доларах постійної купівельної спроможності рівня 2011 р., конвертованих за коефіцієнтами переходу на паритет купівельної спроможності [12] (рис. 2).

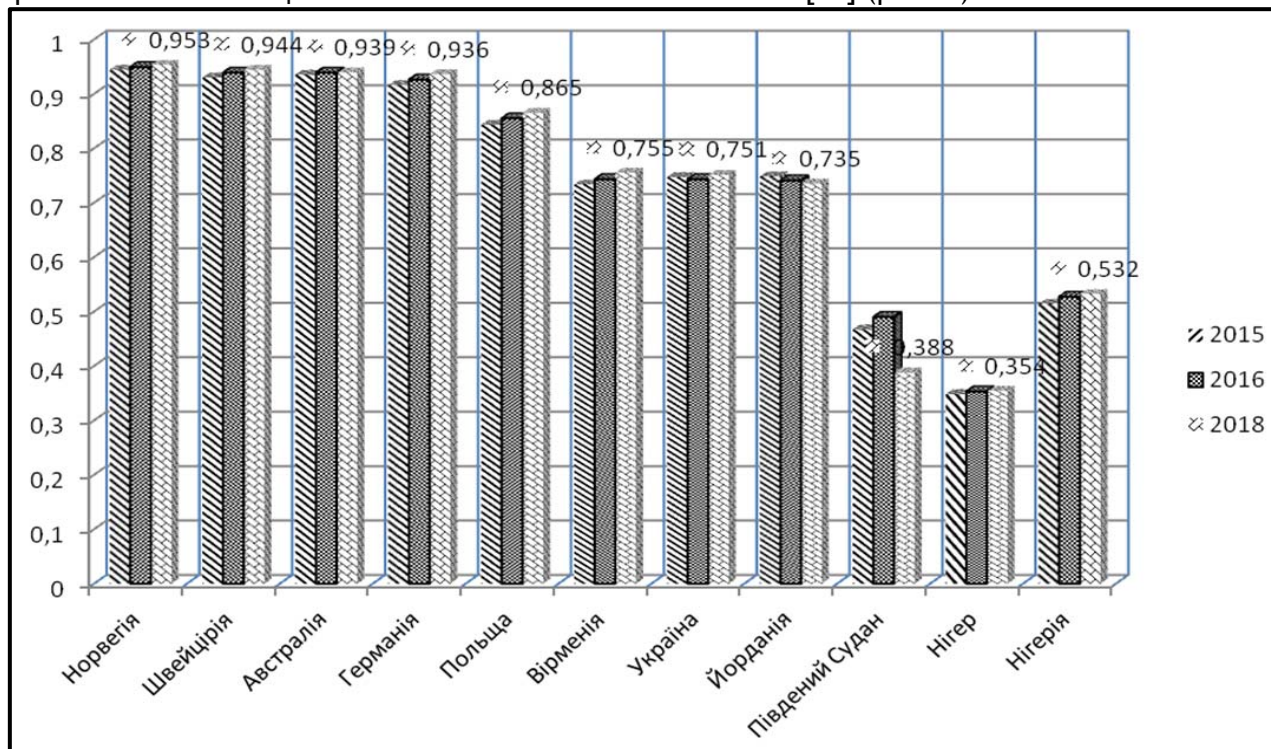

Рис. 2. Індекс людського розвитку (ІЛР) у країнах світу, 2015-2018 рр.

Джерело: Складено автором на основі [12].

За результатами проведеного дослідження виявлено наступне: Норвегія є однією з країн, що утримує свої позиції Індексу людського розвитку в межах від 0,94 - у 2015 р. до 0,953 - у 2018 р. Серед країн нестабільного розвитку можна спостерігати Південний Судан - 0,467 у 2015 р., незначне зростання у 2016 р. - 0,49, та різкий спад у

2018 р. - 0,388. Україна утримує стабільні позиції Індексу людського розвитку - 0,747 у 2015 р. та 0,751 - у 2018 р. Найбільш наближені за показником до України: Вірменія (0,743 - 2015 р.) та Йорданія (2015 р.). Динаміку зростання Індексу людського розвитку України протягом 2014-2018 рр. показано на рис. 3.

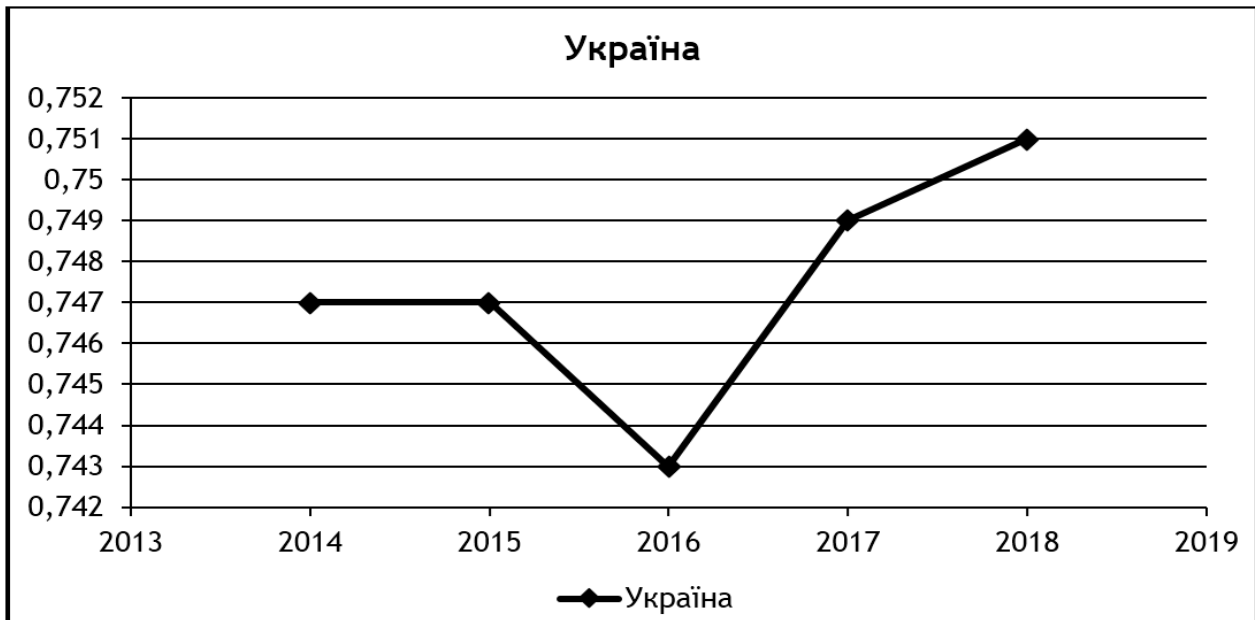

Рис. 3. Індекс людського розвитку України за 2014-2018 рр.

Джерело: Складено автором на основі [14].

Позитивним фактором є те, що Україна залишається серед країн з високим рівнем людського розвитку: Китай - 0,752, Алжир - 0,754, Еквадор - 0,752 у 2018 р. та поліпшила показники тривалості часу навчання.

Так, індекс людського розвитку в Україні становив 0,743 у 2016 р. За цим показником країна у 2016 р. знаходилася на 84 місці, у 2018 р. - на 89-му серед 189 країн і територій. У 2015 р. Україна була на 81 місці. Варто зазначити, що для покращення її позицій необхідна розробка й реалізація державних програм освіти та навчання молоді, зменшення суттєвої різниці між паритетом купівельної спроможності і т.ін.

Висновки. Під час дослідження розвитку людського капіталу в Україні виявлені положення, що потребують доопрацювання. Розширення кола інвестицій у людський капітал, розвиток особистості відкриває можливості економічного зростання країни в цілому, розбудови нової, соціально орієнтованої, інноваційної, інвестиційної країни.

Саме людський капітал покладений в основу структурних зрушень економіки, сталого рівня конкурентоспроможності, соціально-економічного розвитку країни. Насамперед має бути здійснено контроль міграційних процесів молоді та працездатного населення, повне фінансування освіти і закладів охорони здоров'я на всіх рівнях управління, стимулювання громадян до набуття нових знань та розвитку професійних компетентностей.

На сьогодні видається нагальною потреба у збільшенні мінімальної заробітної плати, аби не втратити великої кількості працездатного населення. Має бути посилена державна політика стосовно незахищених верств населення, стати пріоритетним відновлення сільської інфраструктури через програми децентралізації влади, розроблені програми соціально-економічного розвитку та добробуту України, прикладені зусилля для зміцнення позицій країни на світовій арені.

Список бібліографічних посилань

1. Богиня Д. П., Грішнова О. А. Основи економіки праці. Київ : Знання-Прес, 2000. 313 с. Гл. 1. С. 29-44. Гл. IV. С. 94-117.
2. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудова відносин : підручник. Київ : Знання, 2004. 535 с. Гл. III, IV. С. 68-121.
3. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи : монографія / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Шпикуняк О. Г. та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2014. 516 с.

References

1. Bohynia, D.P. & Hrishnova, O.A. (2000). *Osnovy ekonomiky pratsi [Fundamentals of labour economics]*. (pp. 29-44, 94-117). Kyiv: Znannia-Pres [In Ukrainian].
2. Hrishnova, O.A. (2004). *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyn: pidruchnyk [Economics of labour and social-labour relations: textbook]*. (pp. 68-121). Kyiv: Znannia [In Ukrainian].
3. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H., et al. (2014). *Innovatsiine zabezpechennia rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy: problemy ta perspektyvy: monohrafiia [Innovative support for the development of agriculture in Ukraine: problems and perspectives: monograph]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

4. Курило Л. І. Інституційне забезпечення формування інтелектуального капіталу. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Сер. Економічні науки*. 2014. № 1. С. 158-165. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpdau_2014_1_32.
5. Лист Ф. Национальная система политической экономии. Киев : СПб.: А.Э. Мартенс, 1891. С. 452.
6. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. 2-е изд. Москва : Государственное издательство политической литературы, 1960. Т. 24. С. 428.
7. Маршалл А. Принципы экономической науки. Москва : Прогрес, 1993. С. 594.
8. Петти У. Экономические и статистические работы. Москва : Соцэкгиздат, 1940. 324 с.
9. Риккардо Д. Сочинения. Москва : Соцэкгиз, 1995. Т.1. 365 с.
10. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Москва : Соцэкгиз, 1962. 684 с.
11. Шпикуняк О. Г., Малік М. Й. Кадровий потенціал аграрних підприємств: управлінський аспект : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2005. 368 с.
12. Яцунь О. М. Людський капітал як чинник економічного зростання. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2014. № 2. С. 95-100. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2014_2_18.
13. Mill J. Principles of Political Economy. London., Longmans green and co. 39 Paternoster Row, 1920. P.330.
14. URL:<http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2018/human-development-indices--where-does-ukraine-rank-.html>.
15. URL:<https://savchenko.co.ua/>.
16. URL:https://biz.nv.ua/ukr/economics/zminiti-tendenciyu-yak-mozhna-vplnuti-na-zmshennya-pracezdatnogo-naselennya-v-ukrajini-50004944.html?prefer_lang=ukr.
17. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/>.
4. Kurylo, L.I. (2014). Instytutsiine zabezpechennia formuvannia intelektualnogo kapitalu [Institutional support for the formation of intellectual capital]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu. Ser. Ekonomichni nauky*, 1, pp. 158-165. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpdau_2014_1_32 [In Ukrainian].
5. List, F. (1891). Nacionalnaja sistema politicheskoi jekonomii [National system of political economy]. Kyiv: SPb.: A.Je. Martens [In Russian].
6. Marks, K. & Engels, F. (1960). *Sochinenija. 2-e izd. [Compositions. 2nd ed.]*. Moscow: Gosudarstvennoe izdatelstvo politicheskoi literatury [In Russian].
7. Marshall, A. (1993). *Principy jekonomicheskoi nauki [Principles of economic science]*. Moscow: Progres [In Russian].
8. Petti, U. (1940). *Jekonomicheskie i statisticheskie raboty [Economic and statistical works]*. Moscow: Socjektivizdat [In Russian].
9. Rikcardo, D. (1995). *Sochinenija [Compositions]*. Moscow: Socjektivizdat [In Russian].
10. Smit, A. (1962). *Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov [The study of the nature and causes of wealth of peoples]*. Moscow: Socjektivizdat [In Russian].
11. Shpykuliak, O.H. & Malik, M.Y. (2005). *Kadrovyyi potential ahrarnykh pidpryemstv: upravlinskyi aspekt: monohrafiia [Personnel potential of agrarian enterprises: managerial aspect: monograph]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
12. Yatsun, O.M. (2014). Liudskyyi kapital yak chynnyk ekonomichnoho zrostannia [Human capital as a factor of economic growth]. *Visnyk Akademii pratsi i sotsialnykh vidnosyn Federatsii profspilok Ukrainy*, 2, pp. 95-100. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2014_2_18 [In Ukrainian].
13. Mill, J. (1920). *Principles of political economy*. London: Longmans Green and Co. 39 Paternoster Row [In English].
14. United Nations Development Programme. Retrieved from: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2018/human-development-indices--where-does-ukraine-rank-.html> [In English].
15. Oleksandr Savchenko & Co. Retrieved from: <https://savchenko.co.ua> [In Ukrainian].
16. Zminyty tendentsiiu. Yak mozhna vplynuty na zmshennia pratsezdannogo naselennia v Ukraini [Change the trend. How can we reduce the working-age population in Ukraine]. (2019). Retrieved from: https://biz.nv.ua/ukr/economics/zminiti-tendenciyu-yak-mozhna-vplnuti-na-zmshennya-pracezdatnogo-naselennya-v-ukrajini-50004944.html?prefer_lang=ukr [In Ukrainian].
17. Naselennia Ukrainy [Population of Ukraine]. (2019). Retrieved from: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/> [In Ukrainian].

Samborska O.Yu. Human capital as a factor for economic growth

The purpose of the article is to assess trends and develop perspectives for human capital development in the market economy and to strengthen Ukraine's position on the world market.

Research methods. In the research process were used the systematic approach and economic and statistical methods (graphical, comparative, averages) for structuring and allocating separate groups of countries that differ in terms of volumes and shares of economic growth and economic conditions.

Research results. There were proposed new ways for improvement and development of human capital in the market economy taking into account world tendencies. It is necessary to use human development effectively and invest in human capital, based on the importance for the country and socio-economic development.

Elements of scientific novelty. Scientific novelty lies in the further developed regulations of migration processes in the country, and growth of the role of an index of human capital through a mechanism of investment in people, their education and health. New ways for improving the situation around migration processes in the country and growth of Ukraine's investment, innovation and economic attractiveness on the world stage were proposed.

Practical significance. There were improved measures for government control of human capital in a country. Recommendations worked out by the author will give an opportunity to improve a situation around migratory processes, increase a role of Ukraine in innovative, economic, new and social spheres in the world market. The conducted analysis gave an opportunity to monitor an index of human growth taking into account tendencies of selected years and to distinguish Ukraine's position on the world stage. Tabl.: 2. Figs.: 3. Refs.: 17.

Keywords: migration; national income; capital; index of human development; ability.

Samborska Oksana Yuriivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent) of the department of administrative management and alternative energy sources, Vinnytsia National Agrarian University (3, Soniachna st., Vinnytsya)

E-mail: super_oksana30@ukr.net

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-1911-9138>

Цель статьи - оценить тенденции и определить перспективы развития человеческого капитала в рыночной экономике страны и усилить позиции Украины на мировом рынке.

Методика исследования. В процессе исследования тенденций развития человеческого капитала использованы системный подход и экономико-статистические методы (графический, сравнения, средних величин) для структурирования и выделения отдельных групп стран, отличающихся по объемам и долям экономического роста, а также условиями хозяйствования.

Результаты исследования. Предложены новые пути совершенствования и развития человеческого капитала в рыночной экономике с учетом мировых тенденций. Показано, что с этой целью необходимо эффективное использование человеческого развития и инвестиций в человеческий капитал, что основывается на важности для страны в аспекте общественно-экономического развития.

Элементы научной новизны. Получило дальнейшее развитие регулирование миграционных процессов в стране, возрастание роли индекса человеческого капитала через механизм инвестиций в человека и его образование, здоровье. Предложены пути улучшения ситуации относительно миграционных процессов в стране и роста инвестиционной, инновационной и экономической привлекательности Украины в мировом сообществе.

Практическая значимость. Усовершенствованы меры регулирования человеческого капитала на основе разработанных автором рекомендаций, что даст возможность улучшить ситуацию с миграционными процессами, рост роли Украины в инновационной, экономической и социальной сферах на мировом рынке. Проведенный анализ позволил проследить Индекс человеческого роста в тенденции избранных лет и выделить позицию Украины на мировой арене. Табл.: 2. Илл.: 3. Библиогр.: 17.

Ключевые слова: миграция; национальный доход; капитал; индекс человеческого развития; способность.

Самборская Оксана Юрьевна - кандидат экономических наук, доцент кафедры административного менеджмента и альтернативных источников энергии, Винницкий национальный аграрный университет (г. Винница, ул. Солнечная, 3)

E-mail: super_oksana30@ukr.net

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-1911-9138>

Стаття надійшла до редакції 10.04.2019 р.

Фахове рецензування: 07.06.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Самборська О. Ю. Людський капітал як фактор економічного зростання. *Економіка АПК*. 2019. № 6. С. 64 – 72.

* * *

Новини АПК

Кредит від Світового банку буде направлено на збільшення обсягу та підвищення якості інвестицій у сільське господарство України

Рада виконавчих директорів Світового банку 24 травня 2019 року схвалила рішення про надання Україні позики в розмірі 200 млн доларів США на реалізацію Програми «Прискорення приватних інвестицій у сільське господарство України». Загальним виконавцем проекту є Міністерство фінансів України. Враховуючи багатогалузевий характер програми, до її реалізації залучені Мінагрополітики, Держгеокадастр, Мінрегіон, Держпродспоживслужба і Мінюст.

Метою Програми є пом'якшення окремих обмежень на шляху до збільшення участі приватного сектору на ринку сільськогосподарських ресурсів виробництва та ринку сільськогосподарської продукції.

Програма складається з таких напрямів діяльності:

1. Підвищення ефективності та адресності державної підтримки у сільськогосподарському секторі.
2. Покращення функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення.
3. Покращення доступу сільськогосподарських підприємств до ринків експорту.

Виконання програми сприятиме активізації приватних інвестицій та підприємницької діяльності в аграрній галузі, підвищенню продуктивності та збільшенню обсягу валової продукції сільського господарства всіма категоріями суб'єктів господарювання, розширення доступу малого та середнього агробізнесу до експортних ринків, збільшенню обсягів та підвищенню вартості сільськогосподарського експорту, підвищенню зайнятості та доходів населення в сільській місцевості та загальному економічному розвитку країни.

Очікується, що пропоновану Програму буде реалізовано протягом п'яти років.

Прес-служба Мінагрополітики

УДК 338.432

JEL Classification: Q12, Q13

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201906073>

О.Г. ШПИКУЛЯК, доктор економічних наук, професор
М.Й. МАЛІК, доктор економічних наук, професор,
академік НААН

Інституціональний аналіз розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки: методичний аспект

Мета статті - удосконалити методичні положення оцінки структури і розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки, розглянувши можливості та доцільність використання методології інституціоналізму.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано методи інституціонального й економічного аналізу, а також синтезовані міждисциплінарні підходи до відпрацювання методології індикативних критеріїв характеристики значень ефектів розвитку підприємств за результативними чинниками структуризації динаміки господарювання; системний підхід для визначення критеріїв індикативного позиціонування інституційної структури господарських формувань за пріоритетами оцінок економічної, соціальної результативності та прогнозу можливих інституційних ефектів; абстрактно-логічний метод для структуризації і класифікації індикаторів інституційної структури господарських (підприємницьких) формувань та окреслення напрямів індикативного аналізу.

Результати дослідження. Представлено обґрунтування доцільності застосування методології інституціоналізму для аналізу структури і розробки комплексних та специфічних індикаторів оцінки стану розвитку підприємництва в аграрному секторі, засад формування й визначення перспективи функціонування підприємств за інституційною структурою їх позиціонування зважаючи на інституційний статус, розміри, соціально-економічні результати тощо. Для цього позиціоновано індикатори організаційно-інституційної структури формувань, індикатори розвитку та ефективності тощо.

Елементи наукової новизни. Запропоновано методичний підхід до здійснення аналізу інституційної структури, соціально-економічного стану, ефективності розвитку й окреслення модельної перспективи розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки - за допомогою індикаторів оцінювання діяльності господарств за рівнями та ефектами їх діяльності.

Практична значущість. Методичний підхід доцільно застосовувати як базу аналізу інституційної структури та динаміки ефектів господарювання в аграрному секторі, відповідно до наявних практичних пріоритетів статистичної звітності підприємств. Табл.: 3. Бібліогр.: 35.

Ключові слова: інституціоналізм; інституціональна методологія; індикатори; інституції; аграрні підприємства; аграрний сектор; методичні положення.

Шпикуляк Олександр Григорович - доктор економічних наук, професор, учений секретар, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: shpykuliak@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5257-5517>

Малік Микола Йосипович - доктор економічних наук, професор, академік НААН, головний науковий співробітник відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: malik_coop@iae.kiev.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9198-4460>

Постановка проблеми. Багатоаспектність і складність прогностичних можливостей щодо розвитку та інші особливості аграрного сектору економіки і його складових зумовлюють необхідність пізнання закономірностей їх взаємодії з метою забезпечення ефективності функціонування господарюючих суб'єктів.

Сучасні проблеми розвитку підприємницьких структур мають інституціональне походження. У зв'язку з цим актуалізується необхідність застосування інституціонального підходу для оцінок засад, результатів і пріоритетів їх діяльності, вивчення інституційної специфіки конституції внутрішнього та зовнішнього середовища втілення транзакцій обміну. Використання методології інституціоналізму в

© О.Г. Шпикуляк, М.Й. Малік, 2019

економічних дослідженнях дає можливість широкого вивчення процесів формування і розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях. Мета і завдання інституціонального аналізу - це визначення ступеня впливу зовнішніх (політичних, економічних, соціальних, правових та ін.) і внутрішніх (рівень кваліфікації персоналу, менеджмент та ін.) чинників на ефективність економічної діяльності суб'єктів підприємництва. Серед завдань інституціонального аналізу: вивчення і опис інституційних умов - законів, нормативних актів, організацій та політики уряду, які здатні впливати на розвиток підприємницької діяльності; оцінка матеріальних і людських ресурсів організаційної структури, фінансового стану та управлінських можливостей.

Ключовим моментом актуалізації постановки проблеми оцінки розвитку підприємництва є позиціонована сукупність концептуальних суджень про інституціональну теорію в системному функціонуванні підприємницьких структур і визначення їх ролі в аграрній економіці. Також розвиток аграрного підприємництва характеризується показниками індикаторів, як методологічної бази ідентифікації складових інституційної структури суб'єктів господарювання. Тому на додачу до аспектів інституціонального аналізу представляємо індикатори підприємницької діяльності, які розглядаються як цифрові показники зміни економічних величин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дискусії і безпосередньо напруження з проблематики розвитку підприємництва є широкоаспектними й багатогранними за своєю методологічною спрямованістю, на що ствердно вказує досить широке коло публікацій. Дифузія наукових ідей та практики підприємницької діяльності функціонально підпорядкована реаліям соціально-економічного розвитку сільських територій.

Економічна наука зокрема, починаючи від філософських витоків свого становлення, прямо чи опосередковано вивчала феномен підприємництва, що включає предметну область оцінки структури суб'єктів та результатів їх діяльності.

Концептуючи бачення підходу до засад представлення до обговорення піднятої наукової проблеми зазначимо, що в методичному плані характеристики ідеологічного базису її слід розділити на два взаємодопо-

внюючих сегменти - підприємництва й інституціональної методології. Обидва ці проблемні контексти наукового дискурсу підпорядковані еволюції господарських, ринкових, соціальних взаємодій, які актуалізовані фундаментальними і прикладними розробками вчених.

Підприємництво в ролі явища, процесу, концепції взаємодії акторів задля пошуку найбільш соціально-економічно конструктивних способів задоволення потреб людини, змодеровано у працях Р. Кантільона [32], Ф. Кене [13], Д. Рікардо [24], А. Сміта [29], Й. Шумпетера [35], Ю. Лупенка [16, 17, 19, 21, 25, 30, 31], Р. Капелюшнікова [12], В. Андрійчука [1], П. Друкера [10], Р. Коуза [14], Ю. Лопатинського [15] та багатьох інших представників економічної думки минулого й сучасності, до когорта яких долучилися зокрема в контурах проблематики аграрного підприємництва науковці Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», а також автори цієї статті [4, 18, 20, 22, 23, 27, 28].

Теорія підприємництва у системному різноманітті аспектів досліджень представлена різними напрямками: класичний, неокласичний, інституціональний, еволюційний, інноваційний, соціальний. Проте тут цікавість викликає особливий контекст цієї предметної області - інституціональний, зокрема інституціональна теорія економічних взаємодій та питання індикативної оцінки наслідків «поведінки» підприємницьких суб'єктів у ринковому середовищі, що емпірично пропонується до аналізу на прикладі аграрного сектору.

Підприємницька діяльність в аграрному секторі економіки спрямована на створення умов для забезпечення розвитку економіки, реалізації прав і свобод громадян, узгодження інтересів груп у суспільстві і забезпечення соціального розвитку сільських територій.

Підприємництво, що базується на приватній власності, органічно поєднує у своїй структурі суб'єкт і об'єкт управління, а також усю сукупність різноманітних зв'язків. Теоретичні засади методології інституціонального впливу на підприємницьку діяльність закладені Т. Вебленом [2, 3] у його теоріях, а також продовжені багатьма іншими дослідниками [5 - 9, 33, 34]. Ці засади забезпечили нарощування методологічного потенціалу наукових досліджень розвитку бізнесу,

формування ієрархічного, нормативного та системного підходів. Незважаючи на цілий ряд наукових досліджень зарубіжних і вітчизняних вчених у сфері розвитку підприємництва, методологія досліджень підприємницької діяльності в аграрній сфері має певні проблеми, що вимагає особливого підходу до розвитку форм і видів підприємницької діяльності, оцінки її ролі в розвитку сільських територій.

Мета статті - удосконалити методичні положення оцінки структури і розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки, розглянувши можливості та доцільність використання методології інституціоналізму.

Виклад основних результатів дослідження. Методологічний аспект інституціонального аналізу ґрунтується на основі поняття «методологія», яке інтерпретується як система принципів, способів організації побудови теоретичних і практичних засад, а також сутності підприємницької діяльності.

Визначення методології підприємництва побудовано на загальнонаукових принципах. Методологія підприємницької діяльності включає три аспекти: методологію практики підприємництва; методологію наукових досліджень галузі науки «підприємницька діяльність» (бізнес) та методологію розвитку економіки на макрорівні. В узагальненому вигляді роль методології полягає в тому, що вона забезпечує здійснення пізнавальної, практичної діяльності та показує кінцевий результат.

В основу методичного підходу до оцінки організаційно-інституційної структури суб'єктів господарювання було покладено методологію інституціонального аналізу. Увагу зосереджено переважно на економічних індикаторах, за допомогою яких оцінювали зміни в організаційно-інституційному механізмі підприємницької діяльності. При цьому, дещо виходячи за рамки предмета статті, залишаємося у «полі зору» пропонованої концепції індикативних оцінок, яку вже загалом комплексно апробували на прикладі малих аграрних підприємств [26]. Крім суто економічних, прийнятними до застосування вважаємо соціальні, соціологічні (соціальний капітал) і психологічні та політичні індикатори.

Реальний сектор агрогосподарської системи України представлений широкою гаммою суб'єктів, які здійснюють підприємницьку діяльність. Ареал дослідницької ува-

ги сконсолідовано за сукупністю господарюючих суб'єктів, що займаються аграрними видами бізнесу.

Із практики можна обґрунтовано стверджувати, що в аграрному секторі економіки України сформувалася специфічна система господарювання, характеристики якої слід ідентифікувати за відповідними структурізаційними індикаторами. Організаційно-інституційна структура суб'єктів господарювання - це сукупність ринкових агентів, структурована й ідентифікована за ознаками ринкового статусу, власності на засоби виробництва і предмети праці, організаційно-правової форми, розміру підприємства, спеціалізації. Виходячи зі змісту такого теоретичного узагальнення пропонується концептуально-методичний підхід до здійснення науково-методичних оцінок динаміки стану суб'єктів підприємництва. Зокрема - це стосується розробки індикаторів, які дозволяють ідентифікувати структурні зміни в господарському механізмі. Створення підприємств різних організаційних форм, розмірів та спеціалізації і є виразником інституціональних трансформацій. Загалом розвиток підприємництва відбувається під впливом кардинальних інституціональних трансформацій. До того ж останніми роками галузь постала у статусі локомотива для всієї економіки.

Інституційна структура господарюючих суб'єктів, зокрема аграрних підприємств, представлених на ринку, у формальному плані сформувалася в межах законодавства України, а у функціональному - під дією ринкового механізму господарювання. Ідентифікація господарських утворень у визначенні інституційної структури здійснюється за такими інституційними ознаками:

1. форма власності на засоби виробництва і предмети праці - державна, приватна, комунальна;
2. форма організації підприємницької діяльності - організаційно-правова форма господарювання (підприємства);
3. за характером здійснення підприємницької діяльності - фізична особа-підприємець без створення юридичної особи і підприємець зі створенням юридичної особи;
4. розмір підприємства - мікропідприємства, малі, середні, великі;
5. форма господарювання - сільськогосподарські підприємства усіх організаційно-правових форм, фермерські господарства,

господарства населення, а також їх об'єднання.

Як методичну базу ідентифікації складових організаційно-інституційної структури суб'єктів господарювання пропонується застосувати індикатори. В економічній енциклопедії індикатор визначено як «цифровий показник зміни економічної величини, що використовується для обґрунтування економічної політики, спрямованості розвитку економічних процесів та оцінки їх результатів» [11].

Визначені індикатори сформовані на базі аспектів організаційно-інституційного, зокрема правового забезпечення розвитку підприємницької діяльності, а також інформації державного статистичного спостереження за результатами діяльності суб'єктів господарювання. У методологічному плані розробка й практичне представлення індикаторів дає можливість кваліфіковано означити організаційні форми підприємств на відповідному етапі їх розвитку.

1. Ознаки ідентифікації організаційно-інституційної структури суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки України

<i>Ознаки ідентифікації</i>	
<i>За формою власності на засоби і предмети праці - недержавні та державні</i>	<i>За організаційною формою створення - колективні й індивідуальні (приватні)</i>
<i>За ознаками групи товаровиробників - сільськогосподарські підприємства усіх організаційних форм і розмірів, фермерські господарства, особисті селянські господарства (господарства населення)</i>	<i>За організаційно-правовою формою господарювання - господарські товариства, кооперативи, приватні підприємства, фермерські господарства, державні підприємства, інші форми</i>
<i>За ознаками розміру - мікропідприємства, малі підприємства, середні, великі</i>	<i>За ознаками спеціалізації і статусу входження в ринок: споживчі і напівспоживчі (мікро- й малі); товарні (малі, середні, великі); зорієнтовані на внутрішній і (чи) зовнішній ринок</i>
<i>Інституційно-правові норми практичної імплементації ознак суб'єктів господарювання</i>	
<i>Законодавчі акти: Господарський кодекс України, Податковий кодекс України, Закони України</i>	<i>Форми статистичної звітності</i>

Джерело: Розроблено на основі досліджень і методологічних узагальнень авторів.

Відповідно до ознак ідентифікації суб'єктів господарювання (підприємницької діяльності), пропонуємо індикатори організаційно-інституційної структури, які впливають з методичних аспектів, зазначених вище (див. табл. 1):

1) *укладу господарювання* - за представленням у товарообмінній системі ринку - сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, особисті селянські господарства (господарства населення) - емпіричне значення зводиться до показника кількості й частки в загальній сукупності суб'єктів;

2) *статусу за формою залучення засобів виробництва і предметів праці* - приватні й державні підприємства - емпіричне значення - кількість і частка в структурі суб'єктів (її

Як вже зазначалося вище, в економічній системі аграрного господарського обміну представлені суб'єкти сільськогосподарської діяльності, що інституційно структуровані за ознаками розміру, форми, спеціалізації тощо. Одним із важливих орієнтирів розробки індикаторів організаційно-інституційної структури виступає нормативно-правова база унормування характеристик підприємств за критеріями розміру, що визначено у вимірі вартості активів, обсягу отриманого доходу, чисельності працюючих тощо.

В аграрному секторі економіки України сформувалася специфічна для країни система господарського порядку, характеристики якої слід ідентифікувати в контексті організаційно-інституційної структури суб'єктів господарювання¹. Виходячи з цієї позиції запропоновано систематизовані на базі аналізу складових інституційного середовища ознаки ідентифікації суб'єктів у моделі господарського порядку (табл. 1).

зміна вказує на динаміку характеру інституціоналізації власності);

3) *організаційно-правового й організаційно-управлінського статусу* - господарські товариства (товариства з обмеженою відповідальністю, командитні товариства, товариства з додатковою відповідальністю; кооперативи; приватні підприємства; фермерські господарства);

¹ Організаційно-інституційна структура суб'єктів господарювання - це сукупність ринкових агентів, структурована й ідентифікована за ознаками ринкового статусу, власності на засоби виробництва і предмети праці, організаційно-правової форми, розміру підприємства, спеціалізації.

4) розміру суб'єкта господарювання - мікропідприємства, малі, середні та великі;

5) спеціалізації й статусу входження в ринок - споживчі й напівспоживчі, товарні, зорієнтовані на внутрішній і (чи) зовнішній ринок.

Запропоновані індикатори оцінки організаційно-інституційної структури наявних господарюючих суб'єктів аграрного підприємства дають можливість оцінити організаційно-інституційний конструкт, конституцію сформованої в галузі моделі господарського порядку за динамікою представлення суб'єктів господарювання. Базисним ідентифікатором розробки індикаторів є визначені інституційні ознаки. Аналіз організацій-

но-інституційної структури суб'єктів господарювання дозволяє оцінити ефекти їх представлення на ринку за інституційними секторами².

До індикаторів результуючої складової (оцінки розвитку та ефективності суб'єктів господарювання), що прийнятні для розрахунку з орієнтацією на індикатори інституційної структури, які в цьому випадку виступатимуть узагальнюючими, відносимо: індикатори кількості суб'єктів господарювання; зайнятості і продуктивності праці; ресурсного забезпечення; стимулювання і мотивації праці; дохідності та прибутковості діяльності; структури і спеціалізації виробництва (табл. 2).

2. Методичні положення розробки індикаторів оцінки інституційної структури і розвитку суб'єктів підприємництва в аграрному секторі економіки

Групи індикаторів	Показники оцінювання
<i>Індикатори організаційно-інституційної структури</i> (характеризують ознаки інституційної моделі господарського порядку в галузі за оцінками статусів виробничих структур)	
<i>Індикатори укладу господарювання</i>	Показники кількості й частки в загальній сукупності суб'єктів (сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, особисті селянські господарства (господарства населення))
<i>Індикатори статусу за формою залучення засобів виробництва і предметів праці</i>	Показники кількості й частки в загальній сукупності суб'єктів (приватні й державні підприємства)
<i>Індикатори організаційно-правового й організаційно-управлінського статусу</i>	Показники кількості й частки в загальній сукупності суб'єктів (господарські товариства (товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю тощо; кооперативи; приватні підприємства; фермерські господарства))
<i>Індикатори розміру суб'єкта господарювання</i>	Показники кількості й частки в загальній сукупності суб'єктів (мікропідприємства, малі, середні і великі)
<i>Індикатори спеціалізації і статусу входження в ринок</i>	Показники кількості й частки в загальній сукупності суб'єктів (споживчі й напівспоживчі, товарні, зорієнтовані на внутрішній і (чи) зовнішній ринок)
<i>Індикатори оцінки розвитку та ефективності суб'єктів господарювання</i> (розраховуються за індикаторами організаційно-інституційної структури)	
<i>Індикатори кількості суб'єктів господарювання</i>	Показники загальної кількості суб'єктів господарювання відповідно до індикатора групи організаційно-інституційної структури
<i>Індикатори зайнятості і продуктивності праці</i>	Показники чисельності працівників і продуктивності праці
<i>Індикатори ресурсного забезпечення</i>	Показники рівня ресурсного забезпечення
<i>Індикатори стимулювання і мотивації праці</i>	Показники оцінки рівня заробітної плати, витрат на соціальне забезпечення тощо
<i>Індикатори дохідності й прибутковості діяльності</i>	Показники рівня, структури доходів і витрат, зміни прибутковості
<i>Індикатори структури і спеціалізації виробництва</i>	Показники оцінки видів і структури виробництва продукції

Джерело: Розроблено на основі досліджень і методологічних узагальнень авторів.

² Інституційний сектор ідентифіковано нами в галузевому вимірі за структурою статусного представлення (уклад господарювання, форма власності, організаційно-правова і організаційно-управлінська форма тощо).

Запропонована методика розроблена із застосуванням теорії та методології інституціонального аналізу, методичну базу розробки й обрахунку індикаторів становлять дос-

лідження, які емпірично апробовані³, проте з цього приводу здійснимо відповідні розрахунки індикаторів організаційно-інституційної структури підприємств (табл. 3).

3. Значення індикаторів оцінки інституційної структури і розвитку суб'єктів підприємництва в аграрному секторі економіки

Групи індикаторів	Значення й зміни
<i>Індикатори організаційно-інституційної структури</i>	
Індикатори укладу господарювання	Показники кількості й частки в загальній сукупності суб'єктів (сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, особисті селянські господарства (господарства населення))
Індикатори статусу за формою залучення засобів виробництва і предметів праці	Показники кількості і частки в загальній сукупності суб'єктів (приватні й державні підприємства)
Індикатори організаційно-правового й організаційно-управлінського статусу	Показники кількості і частки в загальній сукупності суб'єктів (господарські товариства (товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю тощо; кооперативи; приватні підприємства; фермерські господарства))
Індикатори розміру суб'єкта господарювання	Показники кількості і частки в загальній сукупності суб'єктів (мікропідприємства, малі, середні і великі)
Індикатори спеціалізації і статусу входження в ринок	Показники кількості і частки в загальній сукупності суб'єктів (споживчі й напівспоживчі, товарні, зорієнтовані на внутрішній і (чи) зовнішній ринок)
<i>Індикатори оцінки розвитку та ефективності суб'єктів господарювання (розраховуються у розрізі індикаторів організаційно-інституційної структури)</i>	
Індикатори кількості суб'єктів господарювання	Показники загальної кількості суб'єктів господарювання відповідно до індикатора групи організаційно-інституційної структури
Індикатори зайнятості і продуктивності праці	Показники чисельності працівників і продуктивності праці
Індикатори ресурсного забезпечення	Показники рівня ресурсного забезпечення
Індикатори стимулювання і мотивації праці	Показники оцінки рівня заробітної плати, витрат на соціальне забезпечення тощо
Індикатори дохідності й прибутковості діяльності	Показники рівня, структури доходів і витрат, зміни прибутковості
Індикатори структури і спеціалізації виробництва	Показники оцінки видів і структури виробництва продукції

Джерело: Розроблено на основі досліджень і методологічних узагальнень авторів.

Наведений методичний підхід до розрахунків дає можливість для комплексного дослідження інституційної структури й економічної результативності, а також цілеспрямованого моніторингу структурних інституційних змін складу господарюючих суб'єктів, виробничих та інших ефектів господарювання. Його також можна перенести у функціональну площину індикативного аналізу будь-яких доступних за емпіричним наповненням функціональних й секторальних досліджень, у модерації організаційно-інституційної структури господарюючих суб'єктів (інвестиційна та інноваційна діяльність; індикатори формування соціального та інтелектуального капіталу; індикатори сталого розвитку тощо).

У загальному контексті оцінок процесу інституціоналізації суб'єктів господарювання в ринкову економічну систему зазначимо, що індикативно оцінювані підприємницькі утворення створені й діють на засадах, визначених формальними інститутами, які вміщують (кодифікують) інституційні норми регулювання підприємницької діяльності (за формою і змістом).

Щодо узагальненої емпіричної оцінки ефективності діяльності суб'єктів господарювання за ідентифікаторами характеристик сегментів організаційно-інституційної структури, в галузі наявні певні проблеми щодо

³ Методичні підходи до розробки й розрахунку індикаторів за означеною схемою апробовані на прикладі малих аграрних підприємств, що викладено у науковому виданні [26].

зіставності, кореляції інформаційних джерел, зокрема із системи Державних статистичних спостережень. Мається на увазі, що різні за розмірами суб'єкти господарювання звітують або ж обстежуються статистичними органами по-різному (форми звітності, якщо навіть однакові за спрямованістю, різні за наповнюваністю).

Статистична звітність, визначена для здійснення статистичного спостереження за сукупністю суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки, досить обширна. На сьогодні в кількісному вираженні це близько 22 документів, затверджених Державною службою статистики України. В сільському господарстві, як уже зазначалося, функціонують мікропідприємства, малі, середні, великі, які у визначеному порядку, окремі групи не систематично, у вибірково-му плані звітують про свою діяльність. Проте статистичні вибірки постійно звужують ареал представлення інформації і дослідницька увага переорієнтовується на використання неформальних джерел інформації.

Незіставність форм статистичної звітності не являє собою глобальну проблему, але за таких умов індикативна оцінка організаційно-інституційної структури більш-менш прийнятна для дослідника, а індикатори економічних параметрів її складових, сконкретизовані за статусом господарських суб'єктів – значно різняться між собою за наповнюваністю необхідними показниками. Навіть проблема інституційно-правової ідентифікації суб'єкта господарювання за статусом щодо розміру важлива для набуття індикативною оцінкою ефекту комплексності й зіставності.

Висновки. Доходимо висновків, що інституційний підхід має високу спроможність до дослідження та аналізу підприємницької діяльності як основи розвитку аграрного сектору економіки.

Інституціоналізм як методологічна основа дослідження створює умови для активізації різноманітних міждисциплінарних аспектів:

економічних, соціальних, екологічних, політичних, психологічних. Крім того, інституціональний аналіз забезпечує відстеження кількісно-якісних змін та трансформації різних організаційно-правових структур підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки, що продемонстровано у розробках Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», що здійснені й оприлюднені за безпосередньої участі авторів статті [23, 26 - 28].

Вважаємо, що формування підприємств різних організаційних форм, розмірів та спеціалізації і є виразником ефекту інституціональних трансформацій. Індикатори стану й особливостей інституційного середовища розвитку аграрних суб'єктів господарювання, зокрема підприємств, сформовані на базі показників оцінки двох сегментів: внутрігосподарського (ефекти сформовані виробничою системою) і зовнішнього (ефекти сформовані впливом ринкових і державно-регуляторних чинників). У методичному плані розробка індикаторів дозволяє значною мірою означити інституційну ефективність організаційних форм підприємств на певному етапі їх розвитку, а також інституційну ефективність регуляторних актів стосовно проблематики підприємництва.

Наведений методичний підхід і розрахунок дає можливість для комплексного дослідження інституційної структури й економічної результативності, а також цілеспрямованого моніторингу структурних інституційних змін складу господарюючих суб'єктів, виробничих та інших ефектів господарювання. Його також можна перенести у функціональну площину індикативного аналізу будь-яких доступних за емпіричним наповненням функціональних і секторальних досліджень, у модерації організаційно-інституційної структури господарюючих суб'єктів (інвестиційна й інноваційна діяльність; індикатори формування соціального та інтелектуального капіталу; індикатори сталого розвитку тощо).

Список бібліографічних посилань

1. Андрійчук В. Г. Агропромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільського господарства. *Економіка АПК*. 2013. № 1. С. 3-15.
2. Веблен Т. Теория праздного класса / пер. с англ.; вступ ст. С. Г. Сорокиной. Москва: Прогресс, 1984. 367 с.
3. Веблен Торстейн. Теория делового предприятия / пер. с англ. Москва: Дело, 2007. 288 с.
4. Витрати та ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах (моніторинг) / [Лупенко Ю. О., Шпичак О. М., Боднар О. В. та ін.]; за ред. О. М. Шпичака. Київ: ННЦ ІАЕ, 2016. 340 с.

References

1. Andriichuk, V.H. (2013). Ahropromyslovi formuvannia novoho typu v konteksti stratehii rozvytku vitchyznianoho silskoho hospodarstva [Agroindustrial formation of a new type in the context of the strategy of development of domestic agriculture]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 3-15 [In Ukrainian].
2. Veblen, T. (1984). *Teoriya prazdnogo klassa [Theory of the idle class]*. Sorokina S.G. (Trans.). Moscow: Progress [In Russian].
3. Veblen, T. (2007). *Teoriya delovogo predpriyatija [Theory of business enterprise]*. (Trans.). Moscow: Delo [In Russian].

5. Вольчик В. В. Эволюционная парадигма и институциональная трансформация экономики. Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовск. ун-та, 2004. 320 с.
6. Гайдай Т. В. Парадигма інституціоналізму: методологічний аспект : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2008. 296 с.
7. Грейф А. Институты и путь к современной экономике. Уроки современной торговли [текст] / пер. с англ. И. Кушнаревой; вступит. ст. М. Юдкевич. Москва : Нац. иссл. ун-т «Высшая школа экономики», 2013. 536 с.
8. Дементьев В. В. О некоторых особенностях предмета институциональной теории. *Экономический вестник Ростовского государственного университета*. 2013. № 3. С. 5-13. Т. 5.
9. Дементьев В. В. Що ми досліджуємо, коли досліджуємо інститути? *Економічна теорія*. 2009. № 3. С. 75-92.
10. Друкер П. Ф. Бизнес и инновации / пер. с англ. Москва : Вильямс, 2007. 432 с.
11. Економічна енциклопедія [у 3-х т.] / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : ВЦ «Академія», 2000. Т. 1. 864 с.
12. Капелюшников Р. И. Новая институциональная теория. *Институт свободы «Московский либертариум»*. 2004. 24 января. URL : <http://www.libertarium.ru/libertarium/10625/>.
13. Кенз Ф., Тюрго А.Р.Ж., Дюпон П.С. де Немур. Физиократы. Избранные экономические произведения. Москва : Эксмо, 2008. 1200 с.
14. Коуз Р. Фирма, рынок и право / пер. с англ. Москва : Новое издательство, 2007. 224 с.
15. Лопатинський Ю. М. Трансформація аграрного сектора: інституціональні засади : монографія. Чернівці : Рута, 2006. 344 с.
16. Лупенко Ю. О., Кропивко М. Ф. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності. *Економіка АПК*. 2013. № 7. С. 5-21.
17. Лупенко Ю. О. Формування перспективної моделі сільського господарства України. *Економіка АПК*. 2012. № 11. С. 10-14.
18. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. Розвиток аграрного підприємництва в умовах інституціональних трансформацій. *Економіка АПК*. 2017. № 2. С. 5-16.
19. Методичні підходи до оцінки підприємницької діяльності в аграрній сфері економіки / Ю. О. Лупенко та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 57 с.
20. Мороз О. О. Институциональная система аграрної економіки України : монографія. Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2006. 438 с.
21. Організаційно-економічне забезпечення розвитку сімейних фермерських господарств : монографія / [Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. та ін.]. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 212 с.
22. Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери : наук. доп. / за заг. ред. акад. НААН П. Т. Саблука. Київ : ННЦ ІАЕ, 2011. 342 с.
23. Перспективні форми організації господарської діяльності на селі: наук. доп. / Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» / кол. авторів: Ю. О. Лупенко, О. Г. Шпикуляк, В. Я. Месель-Веселяк, та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 114 с.
24. Рикардо Давид. Начала политической экономии и налогового обложения / пер. с англ.; предисл. П. Ключкина. Москва : Эксмо, 2016. 1040 с. (Великие экономисты).
25. Розвиток економіки сільського господарства України в 2011-2015 рр. : наук. доп. / Гадзало Я. М., Лупенко Ю. О., Пугачов М. І. та ін. ; за ред. Ю.О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 546 с.
26. Розвиток малих аграрних підприємств у ринковому інституційному середовищі: індикатори та ефективність / Лупенко Ю. О., Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. та ін. ; за ред. О. Г. Шпикуляка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 204 с.
27. Розвиток підприємництва і кооперації: інституціональний аспект : монографія / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Заяць В. М. та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 430 с.
4. Lupenko, Yu.O., Shpychak, O.M., Bodnar, O.V., et al. (2016). *Vytraty ta efektyvnist vyrobnyctva produktiv v silskohospodarskykh pidpryemstvakh (monitorynh) [Costs and efficiency of production at agricultural enterprises (monitoring)]*. Shpychak O.M. (Ed.). Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
5. Volchik, V.V. (2004). *Jevoljucionnaja paradigma i instytucionalnaja transformacija jekonomiki [Evolutionary paradigm and institutional transformation of the economy]*. Rostov on Don: Izd-vo Rostovsk. un-ta [In Russian].
6. Haidai, T.V. (2008). *Paradyhma instytutsionalizmu: metodolohichni aspekt: monohrafiia [Paradigm of institutionalism: methodological aspect: monograph]*. Kyiv: VPTs "Kyivskiy universytet" [In Ukrainian].
7. Grejf, A. (2013). *Instituty i put k sovremennoj jekonomike. Uroki sovremennoj torgovli [Institutes and the way to modern economics. Lessons in modern trade]*. Kushnareva I. (Trans.). Nac. issled. un-t "Vysshaja shkola jekonomiki" [In Russian].
8. Dementev, V.V. (2013). *O nekotoryh osobennostjah predmeta instytucionalnoj teorii [On some features of the subject of the institutional theory]*. *Jekonomicheskij vestnik Rostovskogo gosudarstvennogo universiteta*, 3, pp. 5-13 [In Russian].
9. Dementiev, V.V. (2009). *Shcho my doslidzhuemo, koly doslidzhuemo instytuty? [What do we investigate when investigating institutions?]*. *Ekonomichna teoriia*, 3, pp. 75-92 [In Ukrainian].
10. Druker, P.F. (2007). *Biznes i innovacii [Business and innovation]*. (Trans.). Moscow: Viljams [In Russian].
11. Mochernyi, S.V., et al. (Eds.) (2000). *Ekonomichna entsyklopediia: u trokh tomakh. T. 1 [Economic encyclopedia: in three volumes. Vol. 1]*. Kyiv: Vydavnychiy tsentr "Akademiia" [In Ukrainian].
12. Kapeljushnikov, R.I. (2004). *Novaja instytucionalnaja teoriia [New institutional theory]*. Institut svobody "Moskovskij libertarium". Retrieved from: <http://www.libertarium.ru/libertarium/10625/> [In Russian].
13. Kenje, F., Tjurgo, A.R.Zh., & Djupon de Nemur, P.S. (2008). *Fiziokraty. Izbrannye jekonomicheskie proizvedeniia [Physiocrats. Selected economic works]*. Moscow: Jeksmo [In Russian].
14. Kouz, R. (2007). *Firma, rynek i pravo [Firm, market, and law]*. (Trans.). Moscow: Novoe izdatelstvo [In Russian].
15. Lopatynskiy, Yu.M. (2006). *Transformatsiia ahrarnoho sektora: instytutsionalni zasady: monohrafiia [Transformation of the agrarian sector: institutional foundations: monograph]*. Chernivtsi: Ruta [In Ukrainian].
16. Lupenko, Yu.O. & Krovykko, M.F. (2013). *Ahrokholdynhy v Ukraini ta posylennia sotsialnoi spriamovanosti yikh diialnosti [Agroholdings in Ukraine and strengthening the social orientation of their activities]*. *Ekonomika APK*, 7, pp. 5-21 [In Ukrainian].
17. Lupenko, Yu.O. (2012). *Formuvannia perspektyvnoi modeli silskoho hospodarstva Ukrainy [Formation of a promising model of agriculture in Ukraine]*. *Ekonomika APK*, 11, pp. 10-14 [In Ukrainian].
18. Malik, M.Y. & Shpykuliak, O.H. (2017). *Rozvytok ahrarnoho pidpryemnytstva v umovakh instytutsionalnykh transformatsii [Development of agrarian entrepreneurship in conditions of institutional transformations]*. *Ekonomika APK*, 2, pp. 5-16 [In Ukrainian].
19. Lupenko, Yu.O., et al. (2016). *Metodychni pidkhody do otsinky pidpryemnytskoi diialnosti v ahrarnii sferi ekonomiky [Methodological approaches to the assessment of entrepreneurial activity in the agrarian sector of economics]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
20. Moroz, O.O. (2006). *Instytutsionalna sistema ahrarnoi ekonomiky Ukrainy: monohrafiia [Institutional system of agrarian economy of Ukraine: monograph]*. Vinnytsia: UNIVERSUM - Vinnytsia [In Ukrainian].
21. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H., et al. (2019). *Orhanizatsiino ekonomichne zabezpechennia rozvytku simeinykh fermerskykh hospodarstv: monohrafiia [Organizational and economic support for the development of family farms: monograph]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

28. Розвиток форм господарювання в сільському господарстві: проблеми і рішення : наук. доп. / за ред. Ю. О. Лупенка / кол. авторів: Ю. О. Лупенко, В. Я. Месель-Веселяк, О. Г. Шпикуняк та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2018. 54 с.

29. Смит Адам. Исследование о природе и причинах богатства народов / пер. с англ. П. Ключкина. Москва : Эксмо, 2016. 1056 с. (Великие экономисты).

30. Стратегічні напрями розвитку підприємництва і кооперації в сільському господарстві на період до 2020 року / Ю. О. Лупенко, М. Й. Малік, В. М. Заяць та ін. ; за ред. М. Й. Маліка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2013. 50 с.

31. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ : ННЦ ІАЕ, 2012. 182 с.

32. Струве П. Б., Кантільон Ричард. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : [в 86 т]. Санкт-Петербург, 1890-1907 (82 т. и 4 доп.).

33. Уильямсон О. Экономические институты капитализма. Фирмы, рынки и отношенческая контрактация. Санкт-Петербург : Лениздат; SEV Press, 1996. 702 с.

34. Ходжсон Дж. Что такое институты? *Вопросы экономики*. 2007. № 8. С. 28-48.

35. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу ; пер. з англ. В. Старка. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2011. 242 с.

22. Sabluk, P.T. (Ed.) (2011). *Orhanizatsiino-ekonomichna modernizatsiia ahrarnoi sfery: naukova dopovid [Organizational and economic modernization of the agrarian sphere: a scientific report]*. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].

23. Lupenko, Yu.O., Shpykuliak, O.H., Mesel-Veseliak, V.Ya., et al. (2019). *Perspektyvni formy orhanizatsii hospodarskoj diialnosti na seli: naukova dopovid [Perspective forms of organization of economic activity in the countryside: scientific report]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

24. Rikardo, D. (2016). *Nachala politicheskoy jekonomii i nalogovogo oblozhenija [Beginning of political economy and tax taxation]*. Kljukina P. (Trans.). Moscow: Jeksmo [In Russian].

25. Hadzalo, Ya.M., Lupenko, Yu.O., Puhachov, M.I., et al. (2016). *Rozvytok ekonomiky silskoho hospodarstva Ukrainy v 2011-2015 rr.: naukova dopovid [Development of the economy of agriculture of Ukraine in 2011-2015: scientific report]*. Lupenko Yu.O. (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

26. Lupenko, Yu.O., Shpykuliak, O.H., Malik, M.Y., et al. (2017). *Rozvytok malykh ahrarnykh pidpriemstv u rynkovomu instytutsiinomu seredovyshchi: indykatory ta efektyvnist [Development of small agrarian enterprises in a market institutional environment: indicators and effectiveness]*. Shpykuliak O.H. (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

27. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Zaiats, V.M., et al. (2016). *Rozvytok pidpriemnytstva i kooperatsii: instytutsionalnyi aspekt: monohrafiia [Development of entrepreneurship and cooperation: institutional aspect: monograph]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

28. Lupenko, Yu.O., Mesel-Veseliak, V.Ya., Shpykuliak, O.H., et al. (2018). *Rozvytok form hospodariuvannia v silskomu hospodarstvi: problemy i rishennia: naukova dopovid [Development of forms of management in agriculture: problems and solutions: scientific report]*. Lupenko Yu.O. (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

29. Smit, A. (2016). *Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov [Study on the nature and causes of wealth of peoples]*. Kljukina P. (Trans.). Moscow: Jeksmo [In Russian].

30. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Zaiats, V.M., et al. (2013). *Stratehichni napriamy rozvytku pidpriemnytstva i kooperatsii v silskomu hospodarstvi na period do 2020 roku [Strategic directions of development of entrepreneurship and cooperation in agriculture till 2020]*. Malik M.Y. (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

31. Lupenko, Yu.O. & Mesel-Veseliak, V.Ya. (Eds.) (2012). *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku [Strategic directions of development of agriculture of Ukraine for the period up to 2020]*. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].

32. Struve, P.B. & Kantilon, R. (1890-1907). *Jenciklopedicheskij slovar Brokgauza i Efrona: v 86 t. (82 t. i 4 dop.) [Encyclopaedic dictionary of Brockhaus and Efron: 86 volumes (82 volumes and 4 add.)]*. Sankt-Peterburg [In Russian].

33. Uiljamson, O. (1996). *Jekonomicheskie instituty kapitalizma. Firmy, rynki i otnoshencheskaja kontraktacija [Economic institutes of capitalism. Firms, markets and relative contracting]*. Saint-Petersburg: Lenizdat; SEV Press [In Russian].

34. Hodzhson, Dzh. (2007). *Chto takoe instituty? [What are institutes?]*. *Voprosy jekonomiki*, 8, pp. 28-48 [In Russian].

35. Shumpeter, Y. (2011). *Teoriia ekonomichnoho rozvytku: doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnoho tsykladu [Economic development theory: research on profit, capital, credit, percentage, and economic cycle]*. Stark V. (Trans.). Kyiv: Vydavnychiy dim "Kyievo-Mohylianska akademiia" [In Ukrainian].

Shpykuliak O.H., Malik M.Y. Institutional analysis of entrepreneurship development in the agrarian sector of economy: methodical aspect

The purpose of the article is to improve methodical provisions for evaluating structure and development of entrepreneurship in the agrarian sector of economy, considering possibilities and feasibility of using in institutionalism methodology.

Research methods. In the research process were used methods of institutional and economic analysis, as well as synthesized interdisciplinary approaches to the development of a methodology of indicative criteria for characteristics of enterprise development effects on factors influencing structuring of management dynamics. There were also used: the systematic approach for determining criteria of indicative positioning of the institutional structure of economic entities by priorities of assessments of economic and social performance and forecast of possible institutional effects; the abstract-logical method for structuring and classification of indicators of the institutional structure of economic (business) formations and outlining directions for indicative analysis.

Research results. Substantiation of expediency of institutionalism methodology for analysis of the structure and development of complex and specific indicators for assessing the state of entrepreneurship development in the agrarian sector, principles for formation and definition of the prospects of enterprise functioning according to the institutional structure of their positioning in terms of institutional status, size, socio-economic results, etc. For this, indicators of the organizational-institutional structure of formations, indicators of development and efficiency were positioned.

Elements of scientific novelty. Scientific novelty lies in proposed methodical approach to analysis of the institutional structure, socio-economic status, efficiency of development and outline of model perspective for entrepreneurship development in the agrarian sector of economy. It must use assessment indicators of entities' activity by levels and effects of their activities.

Practical significance. The methodical approach is expedient and creative to use as a basis for analysing the institutional structure and structural dynamics of agri-business effects in accordance with the existing practical priorities of statistical reporting of enterprises. Tabl.: 3. Refs.: 35.

Keywords: institutionalism; institutional methodology; indicators; institutions; agrarian enterprises; agricultural sector; methodical provisions.

Shpykuliak Oleksandr Hryhorovych - doctor of economic sciences, professor, academic secretary, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony str., Kyiv)

E-mail: shpykuliak@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5257-5517>

Malik Mykola Yosypovych - doctor of economic sciences, professor, academician of NAAS, chief research fellow of the department of entrepreneurship, cooperation, and agro-industrial integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony str., Kyiv)

E-mail: malik_coop@iae.kiev.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9198-4460>

Шпикуляк А.Г., Малик Н.И. Институциональный анализ развития предпринимательства в аграрном секторе экономики: методический аспект

Цель статьи - усовершенствовать методические положения оценки структуры и развития предпринимательства в аграрном секторе экономики, рассмотрев возможности и целесообразность использования методологии институционализма.

Методика исследования. В процессе исследования использованы методы институционального и экономического анализа, а также синтезированные междисциплинарные подходы к отработке методологии индикативных критериев характеристики значений эффектов развития предприятий по результативным факторам структуризации динамики хозяйствования; системный подход для определения критериев индикативного позиционирования институциональной структуры хозяйственных формирований по приоритетам оценок экономической, социальной результативности и прогноза возможных институциональных эффектов; абстрактно-логический метод для структурирования и классификации индикаторов институциональной структуры хозяйственных (предпринимательских) формирований и определение направлений индикативного анализа.

Результаты исследования. Представлены обоснования целесообразности применения методологии институционализма для анализа структуры и разработки комплексных и специфических индикаторов оценки состояния развития предпринимательства в аграрном секторе, основ формирования и определения перспективы функционирования предприятий по институциональной структуре их позиционирования с учётом институционального статуса, размеров, социально-экономических результатов и т.д. Для этого позиционированы индикаторы организационно-институциональной структуры формирований, индикаторы развития и эффективности и т.д.

Элементы научной новизны. Предложен методический подход к осуществлению анализа институциональной структуры, социально-экономического состояния, эффективности развития и определения модельной перспективы развития предпринимательства в аграрном секторе экономики с помощью индикаторов оценки деятельности хозяйств по уровням и эффектами их деятельности.

Практическая значимость. Методический подход целесообразно применять в качестве базы анализа институциональной структуры и структурной динамики эффектов хозяйствования в аграрном секторе, в соответствии с имеющимися практическими приоритетами статистической отчетности предприятий. Tabl.: 3. Библиогр.: 35.

Ключевые слова: институционализм; институциональная методология; индикаторы; институции; аграрные предприятия; аграрный сектор; методические положения.

Шпикуляк Александр Григорьевич - доктор экономических наук, профессор, учёный секретарь, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: shpykuliak@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5257-5517>

Малик Николай Иосифович - доктор экономических наук, профессор, академик НААН, главный научный сотрудник отдела предпринимательства, кооперации и агропромышленной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: malik_coop@iae.kiev.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9198-4460>

Стаття надійшла до редакції 07.06.2019 р.

Фахове рецензування: 09.06.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Шпикуляк О. Г., Малик М. Й. Институциональный анализ розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки: методичний аспект. *Економіка АПК*. 2019. № 6. С. 73 – 82.

* * *

УДК 631.147

JEL Classification: O13, Q10, Q16

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201906083>

Є.В. МИЛОВАНОВ, кандидат економічних наук

Становлення основної термінології в органічному секторі аграрної галузі

Мета статті - проаналізувати сучасні підходи до визначення та надати теоретичне обґрунтування основним дефініціям для формування повноцінного понятійного апарату в органічному секторі аграрної галузі України.

Методика дослідження. Ґрунтується на таких наукових методах: ретроспективного аналізу (еволюція становлення і розвитку понять «органік» та «органічне сільське господарство» у світовій і вітчизняній науці); порівняння та логічний (для формалізації й розмежування понять «органік» та «органіка» у сучасній науковій літературі); логічних узагальнень (подання пропозицій щодо подальшого використання основної термінології в органічному секторі для уникнення різного тлумачення та формування єдиного понятійного апарату у сфері органічного агропродукування).

Результати дослідження. Визначено, що для повноцінного використання переваг органіки для національної економіки України необхідно чітко визначити та розуміти понятійний апарат, який використовується у сферах науково-методичного обґрунтування, формування нормативно-правового базису, освітньо-кваліфікаційного забезпечення та громадського просвітництва в органічній сфері. Вказано, що значення основного поняття «органік» поки що не має однозначного трактування та сутності у процесі вживання в науковій та іншій літературі, що пов'язано, з одного боку, з іншомовним походженням цього слова, з іншого - відсутністю його загальноприйнятого визначення в Україні. Розглянуто поняття «органічний», яке світова наука використовує у двох пов'язаних, але все ж таки різних сферах - у хімії та сільському господарстві. Аргументовано, що термін «органічний» більш чіткий і формалізований у сільському господарстві та підпорядковується однозначним нормам і правилам вживання. Підкреслено, що поняття «органічна продукція» нерозривно пов'язано з поняттям «органічне сільське господарство» у сенсі причинно-наслідкових зв'язків, оскільки органічна продукція прямо чи опосередковано є результатом органічних практик у сільському господарстві. Аналіз дефініції «органічне сільське господарство» дав можливість зробити висновок про складність формулювання універсального і всеохоплюючого визначення вказаного поняття, а повноцінне розуміння зазначеного явища залежить від значної кількості факторів, як-то умови господарювання, географічне положення країни, рівень розвитку аграрної галузі та національної економіки загалом тощо. Проаналізовано використання сучасними науковцями понять «органік» та «органіка», яким у свою чергу притаманні свої особливості вживання у вітчизняній науковій та освітній літературі. Визначено, що єдиного загальноприйнятого бачення різниці між термінами «органік» та «органіка» у вітчизняній науковій літературі немає, і багато вчених використовують ці терміни як синоніми, вживаючи навіть в одній роботі обидві дефініції в однаковому значенні.

Елементи наукової новизни. Запропоновано чітко розмежовувати поняття «органік» та «органіка» для виключення плутанини і різнотлумачень у процесі теоретико-методологічного обґрунтування та наукового забезпечення розбудови органічного сектору вітчизняної сільськогосподарської галузі. Спираючись на лінгвістичний, змістовний, нормативно-правовий, науково-теоретичний аналіз попередніх досліджень, запропоновано розширене авторське визначення органічного сільського господарства.

Практична значущість. Рекомендовано відокремлювати поняття «органік» та «органіка», не використовуючи останнє при визначенні органічної продукції. Лише поняття «органік», з погляду походження та світової практики використання, безпосередньо стосується органічної сфери і його доречно використовувати в дослідженнях органічного сільського господарств в Україні. *Бібліогр.:* 27.

Ключові слова: органічне сільське господарство; термінологія; поняття «органік»; науковий підхід; аграрна галузь.

Милованов Євген Володимирович - кандидат економічних наук, президент Федерації органічного руху України (м. Київ, вул. Оболонська, 4, оф. 1)
E-mail: ofu@organic.com.ua

Постановка проблеми. Світове органічне сільське господарство продовжує розвиватися швидкими темпами, підтвердженням чому слугують й останні статистичні дані. Органічний рух набирає обертів як у розви-

нених державах, так і у країнах з економікою, що розвивається. Не виняток і Україна, де з 2000 р. всі основні показники розвитку органічного сектору мали лише позитивну динаміку.

За оцінками Федерації органічного руху України, ринок органічної продукції в нашій

© Є.В. Милованов, 2019

державі у 2018 р. досягнув показника 33 млн євро, що у 55 разів більше, ніж 10 років раніше. Площі, зайняті під органічним виробництвом, збільшилися на 75% (від 240 тис. га у 2004 р. до 420 тис. га у 2017 р.), при цьому кількість сертифікованих органічних господарств - у 5,4 раза (від 70 у 2004 р. до 375 у 2017 р.). Експорт вітчизняної сертифікованої органічної сільськогосподарської та харчової продукції у 2018 р. досяг 104 млн євро (порівняно з 65 млн євро у 2016 р.) [15].

Розбудова органічного сектору аграрної галузі країни залежить від численних факторів, і об'єктивна необхідність цього сталого напрямку господарської діяльності зумовлена насамперед перспективними перевагами органіку для національної економіки України. Але для повноцінного використання наявних переваг необхідно чітко визначити та розуміти понятійний апарат, який застосовується у сферах науково-методичного обґрунтування, формування нормативно-правового базису, освітньо-кваліфікаційного забезпечення та громадського просвітництва в органічній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку термінології і формування понятійного апарату у сфері розвитку органічного сектору аграрної галузі перебувала у фокусі наукових досліджень як вітчизняних, так зарубіжних учених, а саме В. І. Артиша [1], Н. А. Берлач [3], О. Т. Дудар [8], М. І. Кобця [11], В. М. Писаренка [16], Т. О. Чайки [21] та ін. Однак варто зазначити, що різні наукові підходи до визначення основних понять в органічному секторі аграрної галузі є розрізненими, потребують певного упорядкування та більш високого рівня конкретизації.

Мета статті - проаналізувати сучасні підходи до визначення та надати теоретичне обґрунтування основним дефініціям для формування повноцінного понятійного апарату в органічному секторі аграрної галузі України.

Виклад основних результатів дослідження. Для формування повноцінного й зрозумілого понятійного апарату в органічному секторі необхідно розібратися з етимологією та значенням основного поняття «органік». Згадане поняття не має поки що однозначного трактування і сутності у процесі вживання в науковій та іншій літературі. Це пов'язано, з одного боку, з іншомов-

ним походженням цього слова, з іншого - відсутністю загальноприйнятого значення поняття у країні, у тому числі на законодавчому рівні.

Дискусія щодо поняття «органік» повинна починатися з визначення того, що саме маєтись на увазі під цим терміном.

Термін «органік» разом з «органічним сільським господарством» був запропонований лордом Нортборном у його книзі «Погляд на землю» («Look to the Land», написаній у 1939 р. та опублікованій у 1940 р.) [25]. З його концепції «ферми як організму», він описав цілісний, екологічно збалансований підхід до фермерства.

Лорд Нортборн, разом з іншими видатними постатями органічного сільськогосподарського руху, - сером Альбертом Говардом, леді Євою Белфор, Еренфрідом Пфайффером, Джеромом Ірвінгом Родейлом та іншими органічними й біодинамічними практиками, визнаються не лише засновниками міжнародного органічного руху, а й першими, хто почав формувати понятійний апарат для прибічників, учасників органічного руху в усьому світі.

Починаючи із 40-х років ХХ ст. органічний рух активно розвивали переважно вищезгадані піонери та їх активні послідовники, які у 70-х почали активніше та масовіше об'єднуватися у міжнародні спілки й асоціації і залучати до руху урядові організації та активну громадськість. Так, у 1972 р. було засновано Міжнародну Федерацію органічного сільськогосподарського руху (IFOAM), яка нині є однією з найбільш авторитетних міжнародних органічних спілок. Оскільки термін «органік» використовувався у кількох значеннях, визначення IFOAM чітко й конкретно і відображає його міжнародну перспективу, для підвищення довіри до організації та її сертифікації. Більше того, чіткість та цілісність того, що передбачає «органік», полегшує фермерам, споживачам та іншим зацікавленим сторонам розуміння, чого ж очікувати від наявності органічного логотипу - максимальної прозорості між виробниками і споживачами. Сучасне трактування органіку IFOAM ґрунтується на дефініції «органічне сільське господарство», визначене як «виробнича система, яка підтримує здоров'я ґрунтів, екосистем і людей. Вона спирається на екологічні процеси, біорізноманіття та природні цикли, адаптовані до місцевих умов, при цьому уникається викорис-

тання ресурсів з несприятливими наслідками. Органічне сільське господарство поєднує традиції, інновації та науку з метою покращення стану навколишнього середовища та сприяння розвитку справедливих взаємовідносин і належного рівня життя для всього вищезазначеного» [24].

У США відповідальність за розробку національних стандартів для органічно виробленої сільськогосподарської продукції нині несе Департамент сільського господарства США (USDA). У свою чергу, USDA визначає «органік» наступним чином: «Органік - це термін маркування, який вказує на те, що харчові або інші сільськогосподарські продукти були вироблені згідно затверджених методів та практик. Ці методи об'єднують культурні, біологічні та механічні практики, які сприяють кругообігу ресурсів, сприяють екологічній рівновазі та збереженню біорізноманіття. Синтетичні добрива, стічні води, опромінення та генна інженерія не можуть використовуватися для виробництва органічної продукції» [26].

Законодавство ЄС у своєму прагненні до розвитку органічного сільського господарства у країнах-членах визначає «органік» також через поняття органічного сільського господарства: «Це сільськогосподарський метод, який має на меті виробництво харчових продуктів з використанням природних речовин і процесів. Він означає, що органічне сільське господарство має обмежений вплив на навколишнє середовище та заохочує: відповідальне використання енергії та природних ресурсів, збереження біорізноманіття, збереження регіональних екологічних балансів, підвищення родючості ґрунтів, забезпечення якості води» [27].

Один з найбільш потужних європейських інститутів з дослідження та розвитку органічного руху - Дослідний інститут органічного сільського господарства (FiBL, Швейцарія), вже багато років підтримує український органік через впровадження спільного проекту, що фінансується Швейцарською Конфедерацією через Державний секретаріат Швейцарії з економічних питань у співпраці з Міністерством аграрної політики та продовольства України. Ця знана у Європі та світі науково-дослідна та практична установа також оперує терміном «органік» і зазначає, що "поняття «органік» в Україні пов'язане з наступними поняттями: цілісність, перевага, гарантія, стиль, мода. Індивідуальність брен-

ду, що має відношення до властивостей, які допомагають візуалізувати, яким чином «органік» в Україні має подаватися/сприйматися: здоровий, безпечний, креативний, смачний, цікавий» [19].

Нині визначення «органіку» міжнародних неурядових асоціацій та урядових установ є результатом багаторічних спільних напрацювань засновників, прихильників та послідовників, учасників органічного руху, що лягли в основу формування понятійного апарату та законодавства для багатьох країн світу, в тому числі і для України.

Для того щоб сформуванню визначення вищевказаного поняття, необхідно розібратися з дефініцією «органічний», яка виступає об'єктом наукових дискусій як у вітчизняній, так і зарубіжній науковій літературі.

Термін «органічний» може бути одним із найбільш складних і заплутаних слів у науці сьогодні. Світова наука використовує значення згаданого терміна у двох дуже різних сферах - у хімії та сільському господарстві. Визначення у хімічній науці однозначне й чітке, принаймні, вже досить тривалий час, але в аграрній науці залишаються непорозуміння.

У хімії визначення ґрунтується виключно на хімічній структурі. За дуже невеликим винятком хімічна речовина класифікується як органічна, якщо вона містить принаймні один атом вуглецю, незалежно від його джерела. Ось чому органічна хімія називається «хімією вуглецю». Але існують винятки. Діоксид вуглецю звичайно містить атом вуглецю, але класифікується як неорганічний. В органічній хімії ніщо ніколи не є абсолютно простим. Як тетрахлорид вуглецю, так і сечовина вважаються органічними, незважаючи на те, що жодна молекула не містить водно-вуглецевого зв'язку. Хімія може іноді бути глибоко заплутаною.

Використання терміна «органічний» у сільському господарстві повністю відрізняється від інтерпретації у хімії. Сутність полягає в тому, які практики дозволені при виробництві сільськогосподарської продукції, щоб міг бути отриманий відповідний органічний сертифікат.

Визначення «органічного» в аграрній галузі суворіше та має більш формалізований характер. Для того щоб продукція визначалася як «органічна», вона повинна вироблятися із застосуванням затверджених методів, які інтегрують культурні, біологічні та механічні

практики, що сприяють круговороту ресурсів, а також екологічній рівновазі та збереженню біорізноманіття. При цьому заборонено використовувати опромінення та генетично модифіковані організми (ГМО). За загальним визначенням, при органічному виробництві не здійснюються обробки хімічно-синтезованими пестицидами та добривами, а тварини, вирощені органічно, не отримували антибіотиків, гормонів або препаратів для сприяння більш швидкому росту.

На перетині двох наук також виникають деякі колізії. Так, сульфат міді - неорганічна хімічна речовина, але обмежено дозволена для використання в органічному сільському господарстві. А перметрин - це органічна хімічна речовина, яка використовується у конвенційному сільському господарстві, але не допускається в органічних практиках.

Отже, термін «органічний» більш чіткий і формалізований у сільському господарстві та підпорядковується однозначним нормам і правилам.

Поняття «органічна продукція», натомість, має однозначне тлумачення як в Україні, так і за кордоном. Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» згадане поняття закріплено на державному рівні й означає сільськогосподарську продукцію, у тому числі харчові продукти та корми, отримані в результаті органічного виробництва. А органічне виробництво, при цьому, визначається як сертифікована діяльність, пов'язана з виробництвом сільськогосподарської продукції (у тому числі всі стадії технологічного процесу, а саме первинне виробництво (включаючи збирання), підготовка, обробка, змішування та пов'язані з цим процедури, наповнення, пакування, переробка, відновлення та інші зміни стану продукції), що провадяться із дотриманням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції [18].

Але саме визначення, хоча й однозначне, однак не універсальне для різних країн. Кожна країна, зважаючи на мовні особливості, дає власні назви органічній продукції - органічна, біологічна, екологічна тощо. Так, термін «organic» для франкомовних та деяких інших країн перекладається як «biological», а, наприклад, для Данії, Німеччини, Польщі - «ecological». Наявність пев-

них розбіжностей у формулюванні терміна не впливає на зміст поняття «органічна продукція». У нашій країні при виробництві та споживанні даної сертифікованої продукції використовують термін «органічна продукція» з огляду на багаторічну практику, оскільки саме ця дефініція найбільш поширена у міжнародній торгівлі, наукових колах, а також найчастіше застосовується на законодавчому рівні в Євросоюзі, на що стратегічно зорієнтована Україна.

Поняття «органічна продукція» нерозривно пов'язано із поняттям «органічне сільське господарство» у сенсі причинно-наслідкових зв'язків, оскільки органічна продукція прямо чи опосередковано є результатом органічних практик у сільському господарстві.

Щодо поняття «органічне сільське господарство», то воно детально було розглянуто у попередніх дослідженнях [13] та запропоновано авторське визначення, а саме «органічне сільське господарство - це збалансована система виробництва аграрної продукції, що здійснюється сертифікованими суб'єктами господарювання з максимальним застосуванням біологічних факторів підвищення агротехнологічної продуктивності, що забезпечують екологічно, соціально та економічно ефективно і прозоре виробництво сільськогосподарської продукції з метою задоволення потреб ринку» [13, с. 19]. Спираючись на лінгвістичний, змістовний, нормативно-правовий, науково-теоретичний аналіз попередніх досліджень, можна також визначити органічне сільське господарство як напрям енерго- та ресурсощадливого виробництва, орієнтований на забезпечення суспільства якісним та безпечним продовольством, збереження навколишнього середовища та покращення біорізноманіття, розвиток сільських територій та громад для сталого розвитку національної економіки та країни у цілому [13, с. 20].

Аналіз дефініції «органічне сільське господарство» дав можливість зробити висновок про складність формулювання універсального й всеохоплюючого визначення цього поняття. Повноцінне розуміння вказаного явища залежить від значної кількості факторів, у тому числі від умов господарювання, географічного положення країни, рівня розвитку сільськогосподарської галузі та національної економіки загалом тощо.

Терміну «органік» у свою чергу притаманні певні особливості вживання у вітчиз-

няній науковій та освітній літературі. Багато дослідників ототожнюють поняття «органік» та «органіка», що часто викликає плутанину у визначенні сутності цих понять. Дотримуємося думки, що згадані терміни не мають вживатися в одному й тому ж сенсі та потребують більш глибокого науково-теоретичного розмежування.

Так, термін «органіка» досить тривалий час вживався і продовжує вживатися при визначенні органічних добрив для використання у сільському (і не лише) господарстві, а також органічних відходів. Зокрема, в Іспанії на сміттєвих баках, призначених для відходів органічного походження, великими літерами зазначається: «органіка».

Різні дослідники застосовують цей термін у наступних контекстах, а саме: «Варіантом вирішення проблеми насичення ґрунту органікою може стати удобрення соломою» [12]; «Внесення у ґрунт органіки сприяє інтенсивнішому розвитку кореневої системи, збільшенню виділення ексудатів, за рахунок чого і підвищується ефективність та стійкість дії біопрепаратів» [17, с. 289]; «Основу гумусу складають залишки органіки рослинного походження: фракції, що найменш розклалися, фракції, що продовжують розкладатися, комплексні речовини, які утворилися в результаті гідролізу і окислення і речовини, які є результатом життєдіяльності мікроорганізмів» [20, с. 113]; «Так, під час розкладання 1 т соломи може утворитися до 600 кг органіки, із якої до 60-100 кг буде задіяно для утворення гумусу» [5, с. 37] тощо.

Тобто вищенаведені науковці визначають «органіку» як добрива та органічні речовини, що необхідні для збагачення ґрунту поживними елементами з метою отримання високих врожаїв якісної сільськогосподарської продукції.

В економічній науковій літературі дефініція «органіка» з розвитком світового органічного руху почала використовуватися деякими вченими також для визначення органічної продукції.

Термін «органіка» О.В. Орленко використовує при визначенні органічної продукції, зауважуючи, що необхідна «орієнтація на цілісне і системне розуміння цільовою аудиторією терміна «органіка», та похідних термінів, розмежування виключних рис та характеристик «органіки»; формування усвідомлення споживачів про абсолютність та

однозначність вищої цінності «органіки» порівняно з традиційними продуктами, відповідно до системи потреб споживачів» [14, с. 39]. В аналогічному сенсі використовує згаданий термін Е.А. Кіреєва: «Одним із механізмів підтримки і стимулювання виробництва органічної продукції є проведення спеціалізованих земельних аукціонів. Передбачається, що на серії спецаукціонів учасникам ринку будуть запропоновані земельні ділянки для виробництва органіки і вирощування винограду за пільговими орендними ставками» [10, с. 306]. У свою чергу, науковці О. С. Кільницька та А. О. Соколова зазначають, що «у магазині Natur Boutique, де частка органічних продуктів харчування в загальному обсязі становить 30 %, обсяги їх реалізації в поточному році зменшились, порівняно з попереднім, при тому що органіка ненабагато дорожча, ніж інша продукція» [9, с. 360-361]. Критикуючи Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», прийнятий у 2013 р., І.А. Білоткач визначає органічну продукцію також як «органіка»: «Положення Закону є недосконалими та не в повній мірі відповідають законодавству ЄС у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції. Це негативно впливає на функціонування вітчизняного ринку органічної сільськогосподарської продукції, формує негативний імідж українського органічного виробництва на світовому ринку, що створює різного роду бар'єри для виробників-експортерів; споживач незахищений від фальсифікату «органіки», а виробник - від недобросовісної конкуренції» [4, с. 16].

Учені Є.М. Данкевич та О.В. Шегада у своєму дослідженні ототожнюють згадані терміни, зазначаючи: «Зі свого боку, кількість органічних операторів в Україні хоч і зростає, але процес експорту серед нових компаній не завжди налагоджений. Недостатня підготовка підприємства до експорту органіки та незнання ринку і недотримання вимог іноземного законодавства стає перешкодою на шляху виробника до прямих контрактів з іноземним покупцем» [6, с. 311]. І в цій же роботі знаходимо: «Незважаючи на труднощі, органічний рух в Україні поступово набирає силу і завойовує популярність, як у споживачів, так і у виробників екологічної продукції. Понад 200 вітчизняних виробників працюють за системою органік»

[6, с. 311]. Іспанія є найбільшим виробником органічної продукції в Європі, в органічному виробництві якої задіяно 1,13 млн га. У Великобританії сектор органіки нараховує 0,72 млн га. В Австрії органічні плантації становлять 15,5% від загальних посівних площ [2, с. 199].

Разом із тим ряд учених розуміють органічний сектор, органічну продукцію саме під терміном «органік». Так, А.Л. Шуляр у своїй науковій роботі зазначає: «Європейські країни вже давно і успішно займаються органічним птахівництвом. В Україні ж, для того щоб ринок «органік» перейшов зі стану «зародження» до «активного розвитку», слід від загальних правил переходити до конкретних кроків» [23, с. 138]. Поряд із цим група вчених наголошує, що «Українські родини все більше дбають про своє здоров'я, стурбовані з приводу вмісту пестицидів, хімічних залишків і антибіотиків у харчових продуктах, які щодня купують у супермаркетах. Тому шукають можливість забезпечити себе від впливу шкідливих та недостатньо досліджених речовин, обираючи «органік» [22, с. 163]. Інші науковці також використовують цей термін у наступному контексті: "Однією із умов органічності продуктів є органічне виробництво. Провідна роль у сфері «органік» належить сільському господарству або аграрному виробництву» [7, с. 95].

Отже, звідси, єдиного загальноприйнятого бачення різниці між термінами «органік» та «органіка» у вітчизняній науковій літературі немає. Багато вчених використовують згадані терміни як синоніми, вживаючи навіть в одній роботі обидві дефініції в одному значенні.

Дотримуємося думки щодо однозначної необхідності розмежування понять «органік» та «органіка», не використовуючи останнє при визначенні органічної продукції та органічного сектору. Лише поняття «органік», зважаючи на походження та світову практику використання, має безпосереднє відношення до органічної сфери. У свою

чергу, дефініція «органіка» в сільськогосподарській науці була й залишається у більшості агрохімічним чи агробіологічним терміном, що використовується для визначення органічних залишків, органічних добрив, органічних речовин для живлення культур тощо.

Важливим аргументом при цьому є закріплене на законодавчому рівні у багатьох країнах Європи та світу, в тому числі і в Україні, логотипу органічної продукції із написом «Органік» на різних мовах. Так, у ст. 4 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», прийнятого у 2018 р., зазначено, що «Оператори зобов'язані: відкликати та/або вилучати вироблену ними продукцію, що не відповідає вимогам законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, якщо вона маркована державним логотипом для органічної продукції або містить позначення та написи «органічний», «біодинамічний», «біологічний», «екологічний», «органік»...» [18]. Варто наголосити, що у вітчизняному законі зазначається про використання для маркування органічної продукції терміна «органік», але аж ніяк не «органіка».

Висновок. Формулювання чіткого понятійного апарату має ключове значення для розвитку органіки, оскільки виключає плутанину та різнотлумачення в процесі теоретико-методологічного обґрунтування та наукового забезпечення розбудови органічного сектору вітчизняної сільськогосподарської галузі.

З огляду на семантику і вітчизняний досвід використання термінології в органічній сфері пропонується чітко розмежувати поняття «органіка» та «органік», уникати різного тлумачення, використовуючи виключно останній в теорії і практиці розбудови органічного сектору України, для формування єдиного понятійного апарату з метою прийняття ефективних управлінських рішень на всіх рівнях менеджменту.

Список бібліографічних посилань

1. Артиш В. І. Розвиток світового ринку органічної продукції. *Економіка АПК*. 2010. № 3. С. 113-116.
2. Бережна Ю. С. Канали збуту органічної продукції: міжнародний аспект та вітчизняна практика. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 4. Т. 4. С. 198-202.
3. Берлач Н. А. Вдосконалення спеціальної нормативно-правової бази - пріоритетний чинник розвитку органічного сільського господарства в Україні. *Форум права*. 2010. № 1. С. 19-23.

References

1. Artysh, V.I. (2010). Rozvytok svitovogo rynku organichnoyi produkciyi [Development of the world market for organic products]. *Ekonomika APK*, 3, pp. 113-116 [In Ukrainian].
2. Berezhna, Yu.S. (2010). Kanaly zbutu organichnoyi produkciyi: mizhnarodnyj aspekt ta vitchyznyana praktyka [Channels of organic products distribution: international aspect and domestic practice]. *Visnyk Khmelnyckogo nacionalnogo universytetu*, 4 (4), pp. 198-202 [In Ukrainian].

4. Білоткач І. А. Інституціональне забезпечення розвитку інфраструктури ринку органічної сільськогосподарської продукції. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 3. С. 13-20.
5. Гораш О. С., Сендецький В. М. Вплив сумісного застосування соломи, сидератів та органічних добрив на ріст і розвиток рослин сої в умовах західного лісостепу. *Таврійський науковий вісник*. 2018. № 100. Т. 1. С. 35-45.
6. Данкевич Е. М., Шегеда О. В. Можливості розширення експорту органічної продукції вітчизняним товаровиробникам до країн-членів ЄС. *Органічне виробництво і продовольча безпека*. Житомир : ЖНАЕУ, 2017. С. 310-315.
7. Добровольська К., Калина В., Ковальчук С., Кравчик Ю. Особливості маркетингу органічної продукції. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2017. № 6. Т. 1. С. 90-98.
8. Дудар О. Т. Розвиток органічного агропромисловства в Україні. *Економіка АПК*. 2012. №3. С. 121-126.
9. Кільницька О. С., Соколова А. О. Фактори та особливості ціноутворення на органічну продукцію. *Органічне виробництво і продовольча безпека*. Житомир : ЖНАЕУ, 2017. С. 358-363.
10. Кіреєва Е. А. Органічне виробництво у системі пріоритетів сталого розвитку аграрного сектору економіки України. *Органічне виробництво і продовольча безпека*. Житомир : ЖНАЕУ, 2017. С. 301-308.
11. Кобець М. І. Органічне землеробство в контексті сталого розвитку. Досвід використання технологій органічного землеробства в Україні. *Проект «Аграрна політика людського розвитку»*. Київ, 2004. 22 с.
12. Мельник С.І., Новічков О.В., Полупан В.М., Левенко М.Г. Підвищення ефективності внесення органічних добрив. *Наукові доповіді НУБіП України*. 2017. № 5 (69). URL : <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Dopovidi/article/view/9493>.
13. Милованов Е. В. Сучасні підходи до визначення поняття органічного сільського господарства. *Наукові горизонти*. 2018. № 5 (68). С. 12-23.
14. Орленко О. В. Ефективність інструментів просування круп'яної органічної продукції на вітчизняні та європейські ринки в умовах глобалізації. *Бізнес-навігатор*. 2015. № 2 (37). С. 38-45.
15. Офіційний сайт Федерації органічного руху України. URL : <http://organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29>.
16. Писаренко В. М. Основні напрями інтегрованого захисту рослин в умовах органічного землеробства. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2008. № 4. С. 14-18.
17. Повх О. В. Інтегроване застосування органічних добрив та мікробіологічних препаратів в сучасних агротехнологіях. *Вісник ЦНЗ АПВ Харківської області*. 2014. Вип. 16. С. 287-295.
18. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції : Закон України від 10 липня 2018 р. № 2496-VIII База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19> (дата звернення: 24.02.2019 р.).
19. Просування органічної продукції в Україні. Концептуальні рекомендації. URL: https://ukraine.fibl.org/fileadmin/images-ukraine/publications_presentations/_Organic_Promotion_Guidelines_Ukraine_-_Version_Nov_2013_UKR_01.pdf (дата звернення: 18.03.2019 р.).
20. Скляр О. Г., Скляр Р. В. Властивості біодобрив, що отримуються після анаеробної ферментації гною. *Праці ТДАТУ*. 2013. Вип. 13 (3). С. 110-117.
21. Чайка Т. О. Розвиток виробництва органічної продукції в аграрному секторі економіки України : монографія / під заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Н. М. Сіренко. Донецьк: Вид-во «Ноулдждж», 2013. 319 с.
22. Шуляр А. Л., Ткачук В. П., Омелькович С. П. Особливості виробництва органічного молока. *Органічне виробництво і продовольча безпека*. Житомир : ЖНАЕУ, 2017. С. 160-164.
23. Шуляр А. Л. Практичні аспекти виробництва органічної продукції птахівництва. *Органічне виробництво і продовольча безпека*. Житомир : ЖНАЕУ, 2017. С. 138-142.
3. Berlach, N.A. (2010). Vdoskonalennya specialnoyi normatyvno-pravovoyi bazy - priorytetnyj chynnyk rozvytku organichnogo silskogo gospodarstva v Ukraini [Improvement of the special legal and regulatory framework - priority factor for the development of organic agriculture in Ukraine]. *Forum prava*, 1, pp. 19-23 [In Ukrainian].
4. Bilotkach, I.A. (2019). Instytucionalne zabezpechennya rozvytku infrastruktury rynku organichnoyi silskogospodarskoyi produkciyi [Institutional support for the infrastructure development of the market for organic agricultural products]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, 3, pp. 13-20 [In Ukrainian].
5. Horash, O.S. & Sendetskiy, V.M. (2018). Vplyv sumisnogo zastosuvannya solomy, syderativ ta organichnyx dobryv na rist i rozvytok roslyn soyi v umovax zaxidnogo lisostepu [Influence of joint application of straw, side rates and organic fertilizers on the growth and development of soybean plants in the conditions of the western forest-steppe]. *Tavrijskij naukovyj visnyk*, 100 (1), pp. 35-45 [In Ukrainian].
6. Dankevych, Ye.M. & Sheheda, O.V. (2017). Mozhylyvosti rozshyrennya eksportu organichnoyi produkciyi vitchyznyanym tovarovyrobnykam do krain-chleniv ES [Opportunities for the expanding of Ukrainian organic products export to EU member states]. *Organichne vyrobnyctvo i prodovolcha bezpeka*, pp. 310-315 [In Ukrainian].
7. Dobrovol'ska, K., Kalyna, V., Kovalchuk, S., & Kravchuk, Y. (2017). Osoblyvosti marketyngu organichnoyi produkciyi [Peculiarities of marketing of organic products]. *Visnyk Khmelnyckozhogo nacionalnogo universytetu*, 6 (1), pp. 90-98 [In Ukrainian].
8. Dudar, O.T. (2012). Rozvytok organichnogo agrovyyrobnyctva v Ukraini [Development of organic agricultural production in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 3, pp. 121-126 [In Ukrainian].
9. Kilnitska, O.S. & Sokolova, A.O. (2017). Faktory ta osoblyvosti cinoutvorennya na organichnu produkciu [Factors and features of pricing for organic products]. *Organichne vyrobnyctvo i prodovolcha bezpeka*, pp. 358-363 [In Ukrainian].
10. Kirieieva, E.A. (2017). Organichne vyrobnyctvo u systemi priorytetiv stalogo rozvytku agrarnogo sektoru ekonomiky Ukrainy [Organic production in the system of priorities of sustainable development of agrarian sector of economy of Ukraine]. *Organichne vyrobnyctvo i prodovolcha bezpeka*, pp. 301-308 [In Ukrainian].
11. Kobets, M.I. (2004). *Organichne zemlerobstvo v konteksti stalogo rozvytku. Dosvid vykorystannya tehnologij organichnogo zemlerobstva v Ukraini. Proekt "Agrarna polityka lyudskogo rozvytku"* [Organic agriculture in the context of sustainable development. Experience of using organic farming technologies in Ukraine. Project "Agrarian policy for human development"]. Kyiv [In Ukrainian].
12. Melnyk, S.I., Novichkov, O.V., Polupan, V.M., & Levenko, M.H. (2017). Pidvyshhennya efektyvnosti vnesennya organichnyx dobryv [Improvement of the efficiency of organic fertilizers]. *Naukovi dopovidi NUBiP Ukrainy*, 5 (69). Retrieved from: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Dopovidi/article/view/9493> [In Ukrainian].
13. Mylovanov, Ye.V. (2018). Suchasni pidhody do vyznachennya ponyattya organichnogo silskogo gospodarstva [Modern approaches to the definition of the concept of organic agriculture]. *Naukovi goryzonty*, 5 (68), pp. 12-23 [In Ukrainian].
14. Orlenko, O.V. (2015). Efektyvnist instrumentiv prosuvannya krupyanyoi organichnoyi produkciyi na vitchyznyani ta yevropejski rynky v umovax globalizaciyi [The effectiveness of tools for promotion of cereal organic products to domestic and European markets in a globalized world]. *Naukovo-vyrobnychyj zhurnal Biznes-navigator*, 2 (37), pp. 38-45 [In Ukrainian].
15. Official site of the Organic Federation of Ukraine. Retrieved from: <http://organic.com.ua/en/homepage/2010-01-26-13-42-29> [In Ukrainian].
16. Pysarenko, V.M. (2008). Osnovni napryamy integrovanogo zaxystu roslyn v umovax organichnogo zemlerobstva [Main directions of integrated protection of plants in conditions of organic farming]. *Visnyk Poltavskoyi derzhavnoyi agrarnoyi akademiyi*, 4, pp. 14-18 [In Ukrainian].
17. Povkh, O.V. (2014). Integrovanе zastosuvannya organichnyx dobryv ta mikrobiologichnyx preparativ v suchasnyx agrotekhnologiyax [Integrated application of organic fertilizers and microbiological preparations in modern agrotechnologies]. *Visnyk CNZ APV Harkivskoyi oblasti*, 16, pp. 287-295 [In Ukrainian].

24. Definition of Organic Agriculture. *Official website of IFOAM - Organics International*. URL : <https://www.ifoam.bio/en/organic-landmarks/definition-organic-agriculture>.

25. Northbourne, Lord. *Look to the Land* (Second, revised special edition). Hillsdale, New York : Sophia Perennis, 2003.

26. Organic Standards. *Official website of United States Department of Agriculture*. URL : <https://www.ams.usda.gov/grades-standards/organic-standards>.

27. Organics at a glance. *Official website of European Commission*. URL https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/organic-farming/organics-glance_en.

18. Pro osnovni pryncypy ta vymogy do organichnogo vyrobnyctva, obigu ta markuvannya organichnoyi produkciyi: Zakon Ukrainy vid 10.07.2018. # 2496-VIII [On basic principles and requirements for organic production, turnover and marking of organic products: Law of Ukraine dated 10.07.2018, No 2496-VIII]. *Baza danyh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19> [In Ukrainian].

19. Prosvuvannya organichnoyi produkciyi v Ukraini. Konceptualni rekomendaciyi [Promotion of organic products in Ukraine. Conceptual recommendations]. (2013). Retrieved from: https://ukraine.fibl.org/fileadmin/images-ukraine/publications_presentations/_Organic_Promotion_Guidelines_Ukraine_-_Version_Nov_2013_UKR_01.pdf [In Ukrainian].

20. Skliar, O.H. & Skliar, R.V. (2013). Vlastyvosti biodobryv, shcho otrymuyetsya pislya anaerobnoyi fermentaciyi gnoyu [Properties of biofertilizers obtained after anaerobic fermentation of manure]. *Praci TDATU*, 13 (3), pp. 110-117 [In Ukrainian].

21. Chaika, T.O. (2013). *Rozvytok vyrobnyctva organichnoyi produkciyi v agrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy* [Development of production of organic products in the agrarian sector of the economy of Ukraine]. Donetsk: Vyd-vo "Noulidzh" [In Ukrainian].

22. Shuliar, A.L., Tkachuk, V.P., & Omelkovych, S.P. (2017). Osoblyvosti vyrobnyctva organichnogo moloka [Features of production of organic milk]. *Organichne vyrobnyctvo i prodovolcha bezpeka*, pp. 160-164 [In Ukrainian].

23. Shuliar, A.L. (2017). Praktychni aspekty vyrobnyctva organichnoyi produkciyi ptahivnyctva [Practical aspects of organic poultry production]. *Organichne vyrobnyctvo i prodovolcha bezpeka*, pp. 138-142 [In Ukrainian].

24. Definition of organic agriculture. (2019). *IFOAM - Organics International*. Retrieved from: <https://www.ifoam.bio/en/organic-landmarks/definition-organic-agriculture> [In English].

25. Northbourne, L. (2003). *Look to the land* (Second, revised special edition). Hillsdale, New York: Sophia Perennis. [In English].

26. Organic standards. (2019). *United States Department of Agriculture*. Retrieved from: <https://www.ams.usda.gov/grades-standards/organic-standards> [In English].

27. Organics at a glance. (2019). *European Commission*. Retrieved from: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/organic-farming/organics-glance_en [In English].

Mylovanov Ye.V. Formation of a basic terminology in the organic sector of agriculture

The purpose of the article is to study modern approaches to the definition and theoretical substantiation of the main definitions for the formation of a complete conceptual apparatus in the organic sector of the agrarian sector of Ukraine.

Research methods. The research is based on the following scientific methods: retrospective analysis for research of evolution of the formation and development of concepts of "organic" and "organic agriculture" in the international and Ukrainian science; comparison and logical formalization and delineation of concepts of "organic" and "organica" in modern scientific literature; logical generalizations for submission of proposals for the further use of the basic terminology in the organic sector to avoid different interpretations and formation of a single conceptual apparatus in the sphere of organic agricultural production in Ukraine.

Research results. It was determined that in order to fully use benefits of organic for the national economy of Ukraine, it is necessary to clearly define and understand the conceptual apparatus used in areas of scientific and methodological substantiation, formation of the regulatory framework, educational qualification support, and public education in the organic sphere. It was indicated that the meaning of a basic term "organic" has not yet have unambiguous interpretation and essence in the usage process of scientific and other literature, which is connected, on one hand, with the foreign origin of the word, and on the other hand, with the absence of its generally accepted definition in Ukraine. The term of "organic", which international science uses in two related but still different fields in chemistry and agriculture, was considered. It was argued that a term "organic" is clearer and formalized in the agriculture and obeys unambiguous norms and rules for application. It was emphasized that a concept of "organic products" is inextricably linked with a concept of "organic agriculture" in the sense of cause and effect relationships, since organic products are directly or indirectly resulted on organic practices in the agriculture. Analysis of a definition of "organic agriculture" led to a conclusion about the complexity of the formulation of universal and comprehensive definition of this concept and full understanding of this phenomenon depends on a significant number of factors, such as economic conditions, geographical position of a country, the level of development of the agricultural sector and the national economy as a whole, etc. Use of terms "organic" and "organica" by modern scientists, which, in turn, have their own characteristics of use in the Ukrainian scientific and educational literature, was analyzed. It was determined that there is no single generally accepted vision of the difference between terms "organic" and "organica" in Ukrainian scientific literature and many scientists use these terms as synonyms, using, even in the same single article both definitions in the same sense.

Elements of scientific novelty. It was proposed to clearly distinguish terms "organic" and "organica" in order to exclude confusion and misunderstandings in the process of theoretical and methodological substantiation and scientific support of the development of the organic sector of the domestic agricultural sector. Based on linguistic, informative, legal, scientific-theoretical analysis of previous studies, an extended author's definition of organic agriculture was proposed.

Practical significance. It was recommended to separate the terms “organic” and “organica” without using the latter in the definition of organic products. Only a term “organic”, from a point of view of origin and international practice of use, has direct relation to the organic sphere and is appropriate to be used in researches of the organic agriculture in Ukraine. Refs.: 27.

Keywords: organic agriculture; terminology; concept of “organic”; scientific approach; agricultural sector.

Mylovanov Yevhen Volodymyrovych - candidate of economic sciences, president of Organic Federation of Ukraine (4, Obolonska str., Kyiv)
E-mail: ofu@organic.com.ua

Милованов Е.В. Становление основной терминологии в органическом секторе аграрной отрасли

Цель статьи - проанализировать современные подходы к определению и надать теоретическое обоснование основным дефинициям для формирования полноценного понятийного аппарата в органическом секторе аграрной отрасли Украины.

Методика исследования. Основывается на таких научных методах: ретроспективного анализа (эволюция становления и развития понятий «органик» и «органическое сельское хозяйство» в мировой и отечественной науке); сравнения и логический (для формализации и разграничения понятий «органик» и «органика» в современной научной литературе); логических обобщений (представление предложений по дальнейшему использованию основной терминологии в органическом секторе во избежание различного толкования и формирования единого понятийного аппарата в сфере органического агро-производства).

Результаты исследования. Определено, что для полноценного использования преимуществ органика для национальной экономики Украины, необходимо четко определять и понимать понятийный аппарат, используемый в сферах научно-методического обоснования, формирования нормативно-правового базиса, образовательно-квалификационного обеспечения и общественного просвещения в органической сфере. Указано, что значение основного понятия «органик» пока не имеет однозначного трактования и сущности в процессе употребления в научной и другой литературе, что связано, с одной стороны, с иноязычным происхождением этого слова, с другой - отсутствием его общепринятого определения в Украине. Рассмотрено понятие «органический», которое мировая наука использует в двух связанных, но все же различных сферах - в химии и сельском хозяйстве. Аргументировано, что термин «органический» более четкий и формализованный в сельском хозяйстве и подчиняется однозначным нормам и правилам применения. Подчеркнуто, что понятие «органическая продукция» неразрывно связано с понятием «органическое сельское хозяйство» в смысле причинно-следственных связей, поскольку органическая продукция прямо или косвенно является результатом органических практик в сельском хозяйстве. Анализ дефиниции «органическое сельское хозяйство» дал возможность сделать вывод о сложности формулировки универсального и всеобъемлющего определения указанного понятия, а полноценное понимание этого явления зависит от значительного количества факторов, таких как условия хозяйствования, географическое положение страны, уровень развития аграрной отрасли и национальной экономики в целом и т.д. Проанализировано использование современными учеными понятий «органик» и «органика», которым в свою очередь присущи свои особенности употребления в отечественной научной и образовательной литературе. Определено, что единого общепринятого видения разницы между терминами «органик» и «органика» в украинской научной литературе нет, и многие ученые используют эти термины как синонимы, употребляя даже в одной работе обе дефиниции в одинаковом смысле.

Элементы научной новизны. Предложено четко разграничивать понятия «органик» и «органика» для исключения путаницы и разнотолкований в процессе теоретико-методологического обоснования и научного обеспечения развития органического сектора сельскохозяйственной отечественной отрасли. Опираясь на лингвистический, содержательный, нормативно-правовой, научно-теоретический анализ предыдущих исследований, предложено расширенное авторское определение органического сельского хозяйства.

Практическая значимость. Рекомендуются разделять понятия «органик» и «органика», не используя последнее при определении органической продукции. Только понятие «органик» с точки зрения происхождения и мировой практики использования имеет непосредственное отношение к органической сфере и его уместно использовать в исследованиях органического сельского хозяйства в Украине. Библиогр.: 27.

Ключевые слова: органическое сельское хозяйство; терминология; понятие «органик»; научный подход; аграрная отрасль.

Милованов Евгений Владимирович - кандидат экономических наук, президент Федерации органического движения Украины (г. Киев, ул. Оболонская, 4, оф. 1)
E-mail: ofu@organic.com.ua

Стаття надійшла до редакції 27.05.2019 р.

Фахове рецензування: 07.06.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Милованов Є. В. Становлення основної термінології в органічному секторі аграрної галузі. *Економіка АПК*. 2019. № 6. С. 83 — 91.

* * *

УДК 504:332:630.6

JEL Classification: Q15

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201906092>

*О.І. ФУРДИЧКО, доктор економічних наук,
доктор сільськогосподарських наук, академік НААН
С.М. ДАНЬКЕВИЧ, кандидат сільськогосподарських наук, докторант*

Організаційно-економічне забезпечення управління землями лісогосподарського призначення: зарубіжний та вітчизняний досвід

Мета статті - здійснити теоретико-методичне обґрунтування характеристик і організаційно-економічних чинників розвитку інструменту стратегічного управління як складової фінансово-економічного механізму на засадах збалансованого використання земель лісогосподарського призначення з аналізом зарубіжного досвіду та визначенням пріоритетів для України.

Методика дослідження. Використано методи: діалектичний метод пізнання для аналізу законодавчих та нормативних актів і наукових праць учених з проблематики збалансованого використання земель лісогосподарського призначення, порівняльного аналізу (розкриття проблем щодо управління землями лісогосподарського призначення порівняно з європейським досвідом), монографічний - для виявлення чинників розвитку управління на засадах збалансованого використання земель лісогосподарського призначення, абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків).

Результати дослідження. Наведено огляд організаційно-економічних чинників розвитку управління на засадах збалансованого використання земель лісогосподарського призначення з описом зарубіжного досвіду та визначенням пріоритетів для України. Обґрунтовано, що адаптація закордонного досвіду, запровадження міжнародних стандартів щодо поєднання у просторі й часі заходів для забезпечення збалансованого використання земель лісогосподарського призначення неможливі без застосування науково обґрунтованого та екологічно виваженого інструменту стратегічного управління як складової фінансово-економічного механізму.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку теоретичні положення та прикладні засади стратегічного управління землями лісогосподарського призначення, в основу яких покладено зарубіжний досвід збалансованого землекористування.

Практична значущість. Підготовлено підґрунтя задля функціонування фінансово-економічного механізму з комплексною системою організаційно-управлінських інструментів, які спрямовуються на досягнення збалансованого використання земель лісогосподарського призначення. Рис.: 2. Бібліогр.: 25.

Ключові слова: збалансоване використання; управління; землі лісогосподарського призначення, еколого-економічні пріоритети; фінансово-економічний механізм.

Фурдичко Орест Іванович - доктор економічних наук, доктор сільськогосподарських наук, академік НААН, директор Інституту агроєкології і природокористування НААН (м. Київ, вул. Метрологічна, 12)

E-mail: agroecologynaan@gmail.com

Данькевич Степан Михайлович - кандидат сільськогосподарських наук, докторант відділу економіки природокористування, Інститут агроєкології і природокористування НААН (м. Київ, вул. Метрологічна, 12)

E-mail: agroecologynaan@gmail.com

Постановка проблеми. Нераціональне використання земель лісогосподарського призначення спричинює екологічні проблеми в Карпатському регіоні, зоні Полісся та в Україні у цілому. Тому одним із найважливіших завдань лісогосподарського землекористування є забезпечення його збалансовано-

го розвитку через систему управління, як інструменту функціонування фінансово-економічного механізму задля збалансування екологічних та економічних пріоритетів у довгостроковій перспективі. Дослідження регулювання використання земель лісогосподарського призначення у країнах Євросоюзу доцільне з погляду можливості запозичення досвіду застосування управлінських

© О.І. Фурдичко, С.М. Данькевич, 2019

інструментів, природоохоронних заходів та їх стимулювання в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Численні дослідження проблематики управління землями лісогосподарського призначення в Україні висвітлено у працях Д. Бабміндри, В. Голяна, Д. Добряка, О. Дребот [12, 13], О. Канаша, Я. Коваля, І. Лицура, Є. Мішеніна, С. Осипчука, Н. Паляничко [5], А. Третяка, М. Шершуна [13] та інших вчених [12, 15, 18, 19]. Водночас, незважаючи на вагомий внесок існуючих наукових розробок, потребує подальшого удосконалення система організаційно-управлінських інструментів, як складової функціонування фінансово-економічного механізму задля забезпечення збалансованого використання земель лісогосподарського призначення як ключового компонента екологічної безпеки довкілля і збереження лісоресурсного потенціалу.

Мета статті - здійснити теоретико-методичне обґрунтування характеристик і організаційно-економічних чинників розвитку інструменту стратегічного управління як складової фінансово-економічного механізму на засадах збалансованого використання земель лісогосподарського призначення з аналізом зарубіжного досвіду та визначенням пріоритетів для України.

Виклад основних результатів дослідження. Необхідність становлення стратегічного управління як інструменту функціонування фінансово-економічного механізму забезпечення збалансованого використання земель лісогосподарського призначення у вітчизняній практиці зумовлена євроінтеграційними процесами в сучасній Україні. Законом України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», який набуде чинності з 1 січня 2020 р., першопричинами існуючих екологічних проблем у лісовій сфері України визначено недосконалість системи управління та розвитку лісового господарства, відсутність правових та економічних механізмів стимулювання запровадження природозберігаючих технологій, недосконалість податкової бази. Як і в Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 р., затверджених у грудні 2010 р., йдеться про ті ж самі актуальні питання щодо довкілля та плани з їх вирішення. Поетапне наближення природоохоронного законодав-

ства України до відповідних директив ЄС є невід'ємною частиною виконання Угоди про асоціацію України з ЄС.

Згідно з базою даних моніторингу станом на 1 січня 2016 р. площа лісів та інших лісовкритих площ України становить 10,6 млн га, середнє національне значення частки земель лісогосподарського призначення - 17,5 % [4]. Лісові ділянки розташовані в основному на півночі (Полісся) та заході (Карпати). Водночас Україна має значні можливості для створення нових лісових угідь і доведення показника лісистості до 20% - оптимального, за європейськими рекомендаціями. Для створення понад 2 млн га нових лісів країна має залучити малопродуктивні й деградовані землі. Проте на сьогодні спостерігається катастрофічне зменшення площі територій природних лісів, яке відбувається внаслідок розорювання земель, вирубування лісів з подальшою зміною цільового призначення земель [7]. При цьому необхідно зробити акцент, що ліси «у комплексі з існуючою в них фауною, флорою і ґрунтами з їх мікробіологічною компонентою - утворюють лісові екосистеми у межах земельних ділянок відповідного цільового призначення» [10].

Генеральна Асамблея ООН 1 березня 2019 р. оголосила 2021-2030 роки Десятиліттям ООН з відновлення екосистем. Враховуючи, що проголошене Десятиліття спрямовано на збільшення масштабів відновлення деградованих і зруйнованих екосистем, Україні необхідно запозичити міжнародний досвід державного регулювання використання земель лісогосподарського призначення. Важливо, щоб інституційне середовище формувалося з урахуванням міжнародного досвіду, законодавства, стандартів, регламентів екологічного управління. У світі збалансоване управління землями лісогосподарського призначення здійснюється, наприклад, посиленням дотримання законів про ліси, розроблені програми платежів за екосистемні послуги (PES), екомаркування, сертифікація тощо. Такі конвенції ООН, як Рамкова конвенція про зміну клімату, Конвенція про біологічне різноманіття і Конвенція по боротьбі з опустелюванням частково спрямовані на уповільнення знеліснення [19]. Понад 2 млрд га знеліснених і деградованих ландшафтів у світі мають потенціал для відновлення. Деградація екосистем підриває добробут 3,2 млрд осіб у світі й кош-

тує близько 10% річного світового валового продукту [24].

Відповідно до ст. 2 Кіотського протоколу [20] сприяння поширенню раціональних методів ведення лісового господарства, лісонасадження та лісовідновлення на стійкій основі - обов'язок України. Отже, необхідність обґрунтування та створення ефективного фінансово-економічного механізму в забезпеченні збалансованого використання земель лісогосподарського призначення, як важливої складової збереження екосистем, відповідає напрямам державної політики та євроінтеграційним намірам України, сучасним вимогам екологічного аспекту розвитку соціальних систем. Також згідно з п.3 ст. 3 Кіотського протоколу [20] звітність України з діяльності щодо управління лісовим господарством обов'язкова, зокрема щодо лісорозведення, лісовідновлення і знеліснення. Зазначене вимагає завершення підготовки бази даних та моніторингу результатів управлінського впливу на рівень екологічної безпеки регіонів при використанні земель лісогосподарського призначення та екологічно керованих стратегій управління.

Об'єктом економічних відносин у лісівництві слугує земля [11]. Землі, вкриті лісовою рослинністю, а також не вкриті нею, нелісові землі, які надані та використовуються для потреб лісового господарства, належать до земель лісогосподарського призначення (крім земель, зайнятих зеленими насадженнями у межах населених пунктів, які не віднесені до категорії лісів, а також земель, зайнятих окремими деревами і групами дерев, чагарниками на сільськогосподарських угіддях, присадибних, дачних і садових ділянках), на які поширюється особливий режим щодо використання, надання в користування та передачі у власність [2, 3, 6, 13]. Основна відмінність земель лісогосподарського призначення - призначення їх для ведення лісового господарства, що, за змістом ст. 63 Лісового кодексу України, полягає в здійсненні комплексу заходів з охорони, захисту, раціонального використання та розширеного відтворення лісів. Складову охорони земель лісогосподарських земель за їх цільовим призначенням відповідно до Земельного кодексу України становить забезпечення досягнення раціонального землекористування, захист лісових земель від необґрунтованого їх вилучення для інших потреб. Планування використання земель лісогоспо-

дарського призначення здійснюється головним чином у формі лісовпорядкування. Отже, однією з основних особливостей системи управління землями лісогосподарського призначення виступає нерозривний зв'язок їх використання з лісокористуванням. Подальший розвиток системи управління сучасними процесами використання земель лісогосподарського призначення через удосконалення організаційних та фінансово-економічних інструментів набуває значення ключового чинника на шляху досягнення збалансованого їх використання. В Україні, на жаль, нині на практиці використання земель лісогосподарського призначення такі проблеми, як збалансування економічних і екологічно безпечних варіантів взаємовпливу природи і суспільно-економічного розвитку в контексті лісогосподарського виробництва, управління землекористуванням розглядаються відокремлено одна від іншої з пріоритетом економічних переваг споживацького типу.

Польський досвід реформування лісової галузі вважають одним із найуспішніших у Європі [23]. Оскільки обсяги лісових ресурсів й особливості природно-кліматичних умов Польщі дуже подібні до лісистих регіонів нашої країни, до того ж Польща транскордонна до України держава, тому досвід природоохоронної діяльності в лісах Польщі щодо управління землями лісогосподарського призначення, джерел фінансування, планування та контролю в лісовому господарстві сприятиме формуванню в Україні збалансованого використання земель лісогосподарського призначення.

У Польщі в 1995 р. створена Національна програма «Розширення лісового покриву». Головною метою програми стало збільшення лісового покриву на 30% до 2020 р. і на 33% до 2050 р., забезпечення екологічних і економічних пріоритетів та інструментів для їх реалізації. Усі форми ведення та збереження лісів спрямовані на забезпечення збалансованого використання останніх, біологічної сталості, також слугують для підтримки генетичних ресурсів і біорізноманіття. Відповідно до Польського Закону (Ustawa) про ліси (1991 р.) «стале управління лісами» означає діяльність, спрямовану на формування структури лісів і використання їх у спосіб та зі швидкістю, що забезпечує постійний захист їх біологічного різноманіття, високий рівень продуктивності та потенціалу регенерації, життєвість і здатність виконувати - тепер і в

майбутньому - всі важливі захисні, економічні та соціальні функції на місцевому, національному і глобальному рівнях, без шкоди іншим екосистемам [21].

Згідно зі ст. 57.1 Польського Закону про ліси фінансовими джерелами Лісового фонду є (рис. 1):

1) відсоток, розрахований від вартості реалізованої деревини, фонд амортизаційних відрахувань (платежі надлісництв);

2) суми нарахованих штрафів та зборів, пов'язаних з вилученням лісових земель;

3) суми, що випливають із: відшкодування збитків, передбачених цивільним правом, як

відображення шкоди, завданої впливом промислових газів і твердих часток, або в інших відносинах; передчасне вирубування на підставі положень Закону про охорону сільськогосподарських та лісових земель; пошкодження, що відображають наслідки пожеж, або гірничо-геологічні роботи;

4) дохід, що відображає участь у продажу;

5) фонд досліджень та розвитку, гранти з центрального бюджету;

6) інші доходи, отримані для зазначеного Фонду.

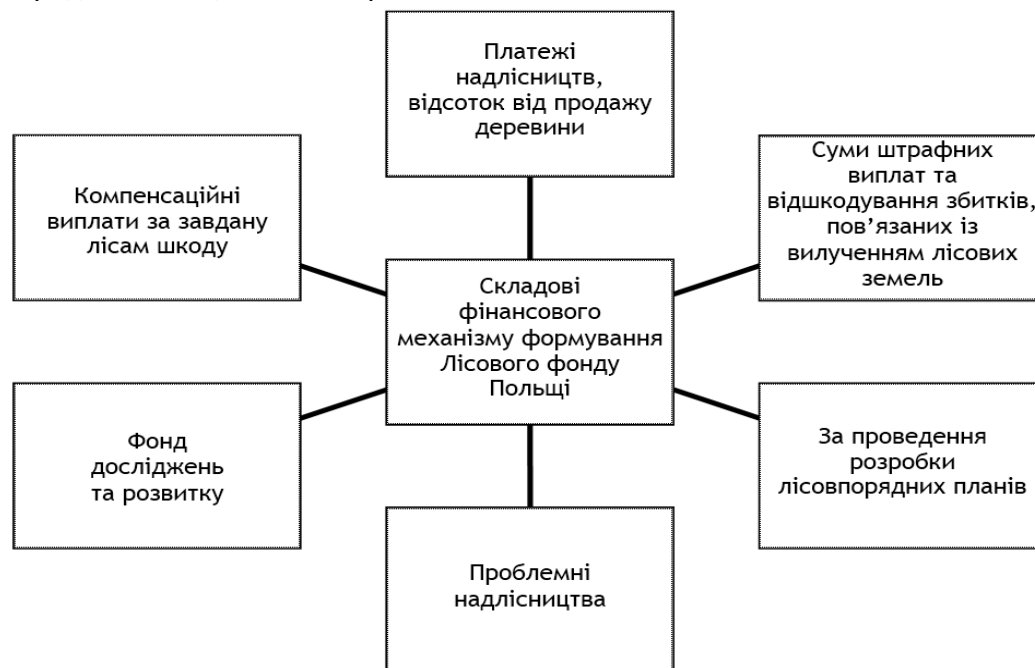

Рис. 1. Складові фінансового механізму формування Лісового фонду Польщі відповідно до Польського Закону про ліси

Джерело: Сформовано авторами на основі [21, 23].

У Польщі всі лісгоспи обов'язково відраховують відсоток від продажу деревини (у 2015 р. - 14%) до зазначеного Лісового фонду. Існує також фонд амортизаційних відрахувань держлісгоспів (надлісництв) у межах регіональних дирекцій для акумуляції більшої кількості фінансових ресурсів з метою побудови капітальних споруд чи лісових доріг на території якогось одного із них у певному році. Основний елемент Польського Закону про ліси - державний розпорядник лісів не платить ренту, але фінансово незалежний і не знаходиться на утриманні держбюджету [23].

Площа лісів у Польщі станом на 31 грудня 2017 р. становила 9447 тис. га (лісистість території 23,9 %), за розмірами близька до лісової площі України та Італії. У шести єв-

ропейських країнах цей показник не перевищував 10 млн га [14]. На душу населення в Польщі припадає 0,24 га площі лісу, тоді як в Україні - 0,21 га, в Італії - 0,19 га. У структурі власності лісів у Польщі знаходяться державні ліси - 80,7%, з яких 76,9% (або майже 7 млн га) перебувають під адміністрацією організації «Державні ліси». У постійному користуванні державних лісгосподарських підприємств Держлісагентства України знаходиться 73% земель (7,6 млн га). За результатами порівняння вертикалі структури державного управління землями лісгосподарського призначення в Україні та у Польщі спостерігається певна подібність. Зокрема, у Польщі: Генеральна дирекція (національного масштабу), 17 регіональних дирекцій (підприємства регіонального зна-

чення), 430 надлісництв, лісництва; в Україні: Державне агентство лісових ресурсів, 24 обласних управлінь лісового й мисливського господарства (крім того Республіканський комітет АР Крим з лісового та мисливського господарства), 313 держлісгоспів, лісництва, науково-дослідні та виробничі установи.

У межах правового й організаційного забезпечення ведення лісового господарства в Польщі заслуговує на увагу досвід просторового поєднання природоохоронних територій різного рангу, зокрема: резерватів (здійснення лісгосподарських заходів тут дуже обмежене, 671 резерват є лісовим із загальною площею понад 61 тис. га, резервати охоплюють 1,6 % площі лісів, що знаходяться під охороною Державних лісів Польщі), територій «Natura 2000» (приблизно 20% території Польщі, більшість з яких належить до лісових територій), де ведеться диференційоване й обмежене господарювання, інших природоохоронних та природозахисних територій з територіями господарських лісів у своєрідній мозаїчній структурі (наприклад, регіональні парки, з яких близько 1,3 млн га - ліси). У різних лісових господарствах Польщі обсяг природоохоронних територій на лісових землях коливається від 20 до 60% загальної площі. Абсолютна більшість територій національних та ландшафтних парків також є лісовими. Національні парки Польщі перебувають у безпосередньому підпорядкуванні Міністерству охорони навколишнього середовища. Вони були створені на територіях, які раніше знаходилися в управлінні та під охороною лісівників державних лісів. Діяльність з охорони земель лісгосподарського призначення в Польщі включає в себе багато різних аспектів, серед яких рання діагностика екологічних загроз, особливості управління й господарювання.

Абсолютний показник площі лісів України та Німеччини зіставний - площа лісів Німеччини становить 11,4 млн га, або 31% загальної площі країни, площа лісу на душу населення - 0,14 га. Актуальним Федеральним законом про ліс є Закон щодо збереження лісу та сприяння веденню лісового господарства (BWaldG). Визначення лісу в розумінні цього Закону єдине для всієї Федерації відповідно до положень § 2 BWaldG [17], де ліс визначається територією, засадженою/на якій ростуть лісові рослини. Лісом також вважаються території після суцільної

вирубки або проріджені площі, лісові дороги, смуги лісорозподілу та захисні смуги, лісові прогалини та поляни, лісові пасовища, місця підгодовування для дичини, місця зберігання деревини, а також інші площі, пов'язані з лісом, або такі, що слугують його потребам.

У Лісовій стратегії 2020, яка була прийнята в 2011 р. Урядовим кабінетом ФРН, відображені основні напрями лісової політики в Німеччині. Федеральний уряд може лише коригувати окремі аспекти лісової політики земель через фінансування відповідних програм, а також встановленням певних меж у федеральному законодавстві. Хоча лісове господарство на території Німеччини вважається самоокупним, однак існує чимало програм у сфері лісового господарства, що фінансуються федеральним чи земельними урядами. Коштом федеральних земель здійснюються лісова охорона, методична підтримка приватних лісовласників, ліквідація наслідків стихійних лих, зокрема на території приватних лісоволодінь тощо.

Оцінка сталості лісгосподарського виробництва в Німеччині відбувається з використанням системи оцінки індикаторів сталості, не останню роль в цьому відіграла мережа «Forest Europe» (Ліси Європи). На сьогодні зобов'язання щодо участі у мережі «Forest Europe» взяли 46 країн, серед яких і Німеччина. Німецькі експерти та вчені у своєму звіті «Базовий звіт з лісового господарства в Німеччині з рекомендаціями для України» діляться позитивним досвідом з урахуванням потенціалу розвитку, який виникає в рамках Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною. Вони пропонують рішення для реформування галузі, що особливо цінно, зважаючи наскільки злагоджено та гармонійно працює лісова галузь у Німеччині [1].

В основі прекуту Bonn Challenge, розпочатого у 2011 р. урядом Німеччини і Міжнародним союзом охорони природи (МСОП), а потім схваленого та розширеного Нью-Йоркською декларацією по лісах на Саміті ООН 2014 р., знаходиться підхід до відновлення лісових ландшафтів (FLR), який спрямований на відновлення екологічної цілісності та одночасно на поліпшення добробуту людей за допомогою багатофункціональних ландшафтів. Так, відновлення до 2030 р. 350 млн га деградованих і знеліснених земель по всьому світу буде забезпечувати близько 170 млрд дол. США у рік чистого

прибутку. Глобальні зусилля Боннського виклику - це практичний засіб реалізації багатьох існуючих міжнародних зобов'язань [22], адже за FLR можливі численні екологічні й економічні вигоди за рахунок збільшення площі лісів. На даний час 57 країн взяли зобов'язання відновити понад 170 млн га [14], при цьому щорічні економічні вигоди від відновлення деградованих і збезліснених земель у всьому світі оцінюються в 84 млрд дол. США [25]. Ключові характеристики відновлення лісу - це відновлення ландшафтів, а не лише окремих ділянок лісу. Таким чином управління ними відбувається з метою забезпечення узгодженої, збалансованої комбінації екосистемних послуг і товарів, а не тільки для збільшення лісового покриву; розглядається широкий спектр стратегій відновлення; безперервний моніторинг займає центральне місце.

Профільні міністерства федеральних земель здійснюють нагляд за дотриманням «Лісами земель» законодавства, зокрема захист територій «Natura 2000», управління з дотриманням принципів сталості використання земель лісогосподарського призначення. Наприклад, структура управління лісовим господарством землі Бранденбург має дуже багато спільних рис з Україною, а саме: всі функції, пов'язані з державним управлінням та веденням лісового господарства державними лісогосподарськими підприємствами, зосереджені у профільному відділі Міністерства продовольства та сільського господарства землі Бранденбург. До складу відомства також входить галузева науково-дослідна установа, котра здійснює лісовпорядкування, обґрунтовує заходи із захисту лісу тощо. З метою раціональної організації ведення лісового господарства на приватних лісоволодіннях утворені асоціації лісовласників.

Австрійський лісовий покрив протягом останніх десятиліть постійно зростає і наразі становить 47,1% території, сектор лісового господарства Австрії відіграє важливу роль в економіці та демонструє аспекти сталого розвитку. Науковці з Австрії [18] зазначають, що охорона навколишнього середовища потребує збалансованого й синергетичного підходів через стратегічні управління та планування, для чого має бути створена належна законодавча база та ефективна інституційна структура, а також запровад-

жена добре збалансована система фінансування.

Модель управління землями лісогосподарського призначення державної і комунальної власності в Україні налічує багато суб'єктів управління, яким делеговані повноваження власника, що можна вважати певним недоліком такої системи. Так, відповідно до Земельного кодексу України землі лісогосподарського призначення можуть перебувати в державній, комунальній та приватній власності. Координація робіт з охорони та відтворення лісів здійснюється центральними (у лісах державної власності) та місцевими (у лісах комунальної власності) органами виконавчої влади. Громадянам і юридичним особам за рішенням органів місцевого самоврядування й органів виконавчої влади можуть безоплатно або за плату передаватись у власність замкнені земельні ділянки лісогосподарського призначення загальною площею до 5 га у складі угідь селянських, фермерських та інших господарств. Громадяни та юридичні особи в установленому порядку можуть набувати у власність земельні ділянки деградованих і малопродуктивних угідь для залісення. Земельні ділянки лісогосподарського призначення за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування надаються в постійне користування спеціалізованим державним або комунальним лісогосподарським підприємствам, іншим державним і комунальним підприємствам, установам та організаціям, в яких створено спеціалізовані підрозділи, для ведення лісового господарства.

Оскільки термін «збалансоване землекористування» ніколи не був однозначним, враховуючи думку [5], пропонується авторське визначення терміна *збалансоване використання земель лісогосподарського призначення* - це така система заходів, за якої досягається динамічна рівновага лісокористування з екологічною системою на основі врахування природних якостей лісів, властивостей земель лісогосподарського призначення, їх цінності та особливостей природно-просторового розташування, а також забезпечення оптимізації екологічних, економічних і соціальних факторів суспільного розвитку. Збалансоване використання земель лісогосподарського призначення в межах кожного лісогосподарського підприємства можливе за умов дотримання підприємствами екологічної безпеки. Водночас

управління лісгосподарською діяльністю не може зводитися лише до прийняття нагальних поточних рішень з окремих її аспектів. При використанні земель лісгосподарського призначення обов'язково повинна забезпечуватися їх охорона, яка має певну специфіку й залежить насамперед від об'єкта охорони. Землі лісгосподарського призначення виступають засобом виробництва у лісовому господарстві, а отже їх охорона спрямована на збереження не тільки якостей землі, а й збереження природних якостей лісів, які на них знаходяться, тим самим поліпшуючи лісову продукцію й лісгосподарське виробництво. Охорона земель лісгосподарського призначення - це система правових, організаційних, економічних та інших заходів, спрямованих на їх збалансоване використання, запобігання необґрунтованому вилученню, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і поліпшення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

На сьогодні проводиться узгодження українського законодавства із законодавством Європейського Союзу з питань державних кадастрів, обліку, моніторингу, охорони земель лісгосподарського призначення, підготовлено аналітичні матеріали «Розробка ключових законодавчих актів щодо охорони біорізноманіття в лісах: адаптація українського законодавства до вимог ЄС» [14], в яких наведено висновок про підґрунтя та можливості адаптації природоохоронного законодавства України до законодавства Євросоюзу.

Розвиток системи управління сучасними процесами природокористування завдяки удосконаленню організаційних, фінансово-економічних регуляторів набуває значення ключового фактора на шляху досягнення збалансованого використання земель [5], зокрема лісгосподарського призначення. Структурна схема організаційно-економічного забезпечення управління землями лісгосподарського призначення у підсумку забезпечить підґрунтя щодо комплексного використання інтегрованої системи фінансово-економічних інструментів, які спрямовуються на досягнення збалансованого використання земель лісгосподарського призначення (рис. 2). Організаційні

складові фінансово-економічного механізму управління землями лісгосподарського призначення включають методи управління, фінансове забезпечення, економічне регулювання та функції управління, що враховують специфіку об'єкта управління, як особливої природного ресурсу.

Розв'язання проблеми досягнення збалансованого використання земель лісгосподарського призначення потребує розробки і прийняття управлінських рішень з одночасним регулюванням ефективного використання грошових коштів, що вбачається можливим завдяки удосконаленню фінансово-економічного механізму без збільшення матеріальних витрат з одночасним забезпеченням раціонального використання обмежених фінансових ресурсів, підтримкою прийняттого стану екологічної безпеки регіону. Збалансоване використання земель лісгосподарського призначення має враховувати еколого-економічні пріоритети та бути зорієнтованим на мінімізацію екологічних ризиків та максимізацію економічних вигод для суспільства. Наприклад, литовські науковці зазначають, що введення компенсацій за заподіяні збитки зумовить пошук рішень, що матимуть максимальні екологічні вигоди при найменших економічних витратах як для власників лісу, так і для суспільства в цілому [15]. Так, управлінські рішення з відновлення та запобігання знелісненню - взаємодоповнюючі і взаємопідтримуючі заходи. Створюючи продуктивні ландшафти на деградованих землях, Україна може зменшити навантаження на лісгосподарські угіддя. Початковим етапом впровадження заходів із досягнення збалансованого лісгосподарського землекористування має стати реалізація заходів, що не потребують великих капіталовкладень, але можуть значною мірою запобігти посиленню негативних процесів. Зокрема серед таких: закріплення змін у системі державного управління шляхом імплементації європейських екологічних норм і стандартів, впровадження фінансово-економічного механізму забезпечення збалансованого використання земель лісгосподарського призначення. Зазначені заходи особливо важливі в умовах обмежених фінансових ресурсів з метою досягнення істотних зрушень щодо збалансованого використання земель лісгосподарського призначення, сприятимуть створенню податкового, кредитного й інвестиційного клімату

для залучення коштів міжнародних донорів і приватного капіталу в діяльність з охорони земель лісгосподарського призначення, створення суб'єктами господарювання систем екологічного управління, що у свою чергу забезпечить розвиток екологічно ефективного партнерства між державою, суб'єктами господарювання та громадськіс-

тю. Автори підтримують пропозицію вчених [12] щодо необхідності розробки та прийняття Закону про ліси в Україні та Порядку використання земель лісгосподарського призначення, в основу якого мають бути покладені раціональні й апробовані принципи інтегрованого екологічного управління Польського Закону (Ustawa) про ліси.

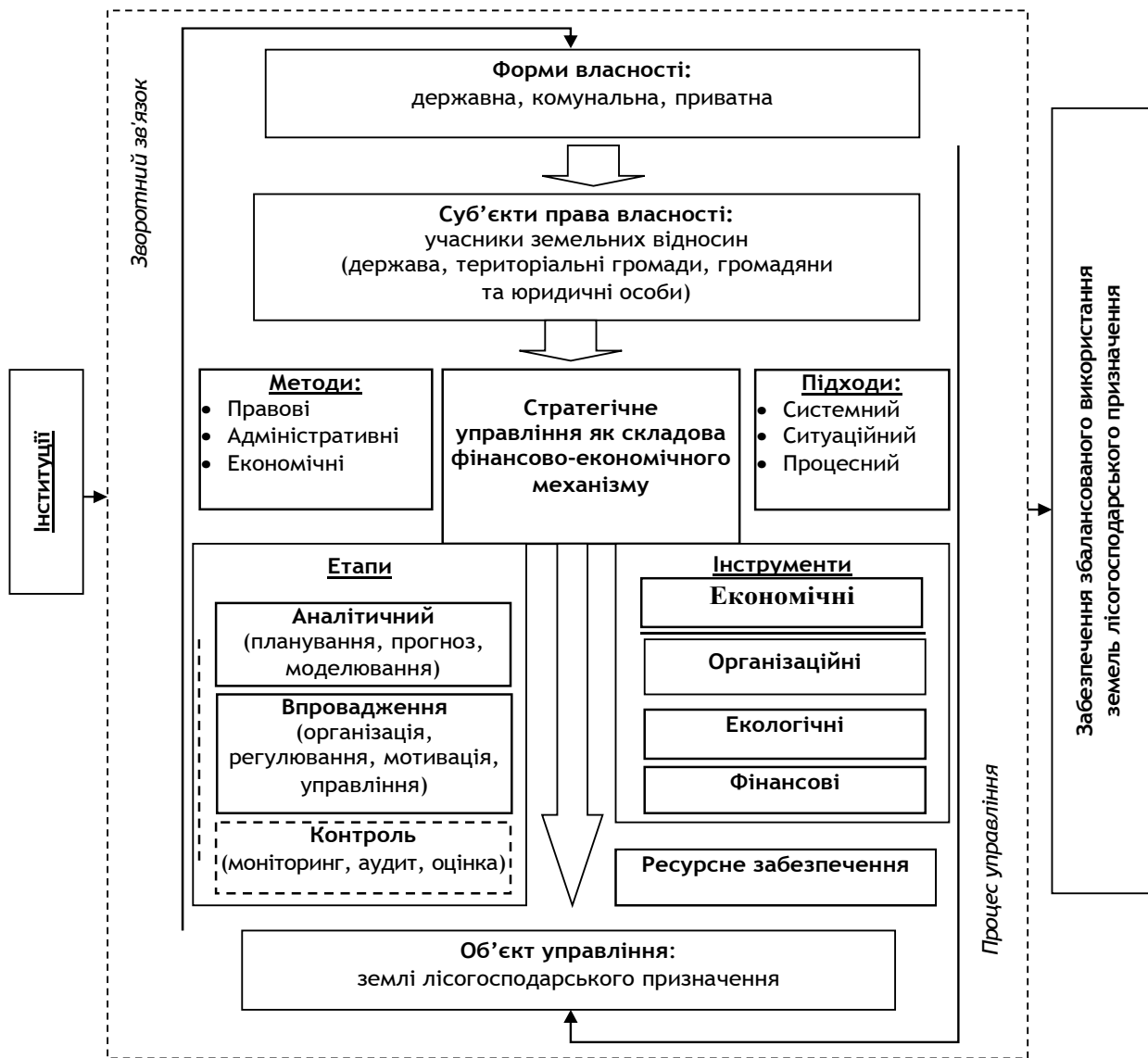

Рис. 2. Структурна схема організаційно-економічного забезпечення управління землями лісгосподарського призначення

Джерело: Сформовано автором.

Висновки. Огляд досвіду організаційно-економічного забезпечення управління землями лісгосподарського призначення країн ЄС доводить необхідність розвитку інституцій управління лісгосподарським землекористуванням на засадах удосконалення нормативно-законодавчого поля із залученням різноманітних форм і методів стратегічного управління, що засновується на науково обґрунтованих підходах. Сформовано структурну

схему організаційно-економічного забезпечення управління землями лісгосподарського призначення, яка повинна слугувати основою для функціонування фінансово-економічного механізму у сфері збалансованого використання земель. Загалом це забезпечить підґрунтя щодо комплексного використання інтегрованої системи фінансово-економічних інструментів, які спрямовуються на досягнення збалансованого викори-

стання земель лісогосподарського призначення відповідно до напрямів державної політики та євроінтеграційних намірів України.

Обґрунтовано, що адаптація закордонного досвіду, запровадження міжнародних стандартів щодо поєднання у просторі й часі заходів для забезпечення збалансованого використання земель лісогосподарського призначення неможливі без застосування науково обґрунтованого та екологічно вива-

женого інструменту стратегічного управління, як базису функціонування фінансово-економічного механізму. Зважаючи на комплексний характер цієї проблеми, система питань з розвитку фінансово-економічного забезпечення збалансованого лісогосподарського землекористування буде важливою областю для подальшого вивчення на запит сьогодення.

Список бібліографічних посилань

1. Базовий звіт з лісового господарства в Німеччині з рекомендаціями для України. URL : https://apd-ukraine.de/images/2018/APR/APD_APR_02_2018_ukr.pdf.
2. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
3. Лісовий кодекс України : Закон України від 21.01.1994 № 3852-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.
4. Моніторинг : Щорічник 2016-2017. URL : <http://www.kse.org.ua/uk/research-policy/land/governance-monitoring/yearbook-2016-2017/>.
5. Паляничко Н. І. Фінансово-економічне забезпечення збалансованого використання земельних ресурсів України / за наук. ред. акад. НААН О.І. Фурдичка; Нац. акад. аграр. наук України, Ін-т агроекології і природокористування. Київ : ДІА, 2017. 240 с.
6. Про затвердження Класифікації видів цільового призначення земель : Наказ Державного комітету України по земельних ресурсах від 23.07.2010 № 548. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1011-10>.
7. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>.
8. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року ; за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2012. 182 с.
9. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій за період до 2020 року / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Булавка О. Г. та ін. ; за ред. Ю. О. Лупенка та О. Г. Булавки. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2013. 74 с.
10. Фурдичко О. І. Екологічні основи збалансованого розвитку агросфери в контексті європейської інтеграції України: монографія / Нац. акад. аграр. наук України, Ін-т агроекології і природокористування. Київ : ДІА, 2014. 432 с.
11. Фурдичко О. І. Економічна оцінка лісових земель як особливого ресурсу ноосфери. *Агросвіт*. 2012. № 2. С. 2-6.
12. Фурдичко О. І., Дребот О. І., Бобко А. М. Ліс і лісові екосистеми у складі земель лісогосподарського призначення // Вісник аграрної науки. 2017. № 10. С. 56-60.
13. Шершун М. Х., Дребот О. І. Економіка природокористування лісових екосистем: навч. посіб. Київ : ДІА, 2017. 264 с.
14. Analyze special protection natural areas law framework and develop proposals for harmonization of framework between Ukraine and EU. URL : <http://www.enpi-fleg.org/docs/analyze-special-protection-natural-areas-law-framework-and-develop-proposals-for-harmonization-of-framework-between-ukraine-and/>.
15. Brukas, Vilis, Stanislovaitis, Andrius, Kavaliauskas, Marius. Protecting or destructing? Local perceptions of environmental consideration in Lithuanian forestry. *Land Use Policy*. December 2018, Volume 79, p. 1014-1023. URL : <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2016.05.006>.
16. Fortests-in-Poland-2018. URL : <http://www.lasy.gov.pl/pl/informacje/publikacje/in-english/forests-in-poland/fortests-in-poland-2018-4.pdf/view>.
17. Gesetz zur Erhaltung des Waldes und zur Förderung der Forstwirtschaft (Bundeswaldgesetz - BWaldG k.a.Abk.). URL : <http://www.buzer.de/gesetz/4619/index.htm>.

References

1. Setzer, F. (2018). *Bazovyi zvit z lisovoho hospodarstva v Nimechchyni z rekomendatsiamy dlia Ukrainy [Basic forest report in Germany with recommendations for Ukraine]*. Retrieved from: https://apd-ukraine.de/images/2018/APR/APD_APR_02_2018_ukr.pdf [In Ukrainian].
2. Zemelnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 25.10.2001 № 2768-III [Land Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 25.10.2001, No. 2768-III]. *Zakon Rada*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> [In Ukrainian].
3. Lisovyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.01.1994 № 3852-XII [Forest Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 21.01.1994, No. 3852-XII]. *Zakon Rada*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12> [In Ukrainian].
4. *Monitorynh: Shchorichnyk 2016-2017 [Monitoring: Yearbook 2016-2017]*. (2018). Retrieved from: <http://www.kse.org.ua/uk/research-policy/land/governance-monitoring/yearbook-2016-2017> [In Ukrainian].
5. Paliynychko, N.I. (2017). *Finansovo-ekonomichne zabezpechennia zbalansovanoho vykorystannia zemelnykh resursiv Ukrainy [Financial and economic support of balanced use of land resources of Ukraine]*. O.I. Furdychko (Ed.). Kyiv: DIA [In Ukrainian].
6. Pro zatverdzhennia Klasyfikatsii vydiv tsilovoho pryznachennia zemel: Nakaz Derzhavnoho Komitetu Ukrainy iz zemelnykh resursiv vid 23.07.2010 № 548 [On approval of the classification of types of purpose land use: Order of the State Committee of Ukraine for Land Resources dated 23.07.2010, No. 548]. *Zakon Rada*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1011-10> [In Ukrainian].
7. Pro Osnovni zasady (strategiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku: Zakon Ukrainy vid 28.02.2019 № № 2697-VIII [On basic principles (strategy) of the state environmental policy of Ukraine for the period up to 2030: Law of Ukraine dated 28.02.2019, No. 2697-VIII]. *Zakon Rada*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19> [In Ukrainian].
8. Lupenko, Yu.O. & Mesel-Veseliak, V.Ya. (Eds.) (2012). *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku [Strategic directions of development of agriculture of Ukraine for the period up to 2020]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
9. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Bulavka, O.H., et al. (2013). *Stratehichni napriamy staloho rozvytku silskykh terytorii za period do 2020 roku [Strategic directions for sustainable development of rural areas for the period up to 2020]*. Yu.O. Lupenko & O.H. Bulavka (Eds.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
10. Furdychko, O.I. (2014). *Ekolohichni osnovy zbalansovanoho rozvytku ahrosfery v konteksti yevropeiskoi intehratsii Ukrainy: monohrafiia [Ecological bases of balanced development of the agrosphere in context of the European integration of Ukraine: monograph]*. Kyiv: DIA [In Ukrainian].
11. Furdychko, O.I. (2012). *Ekonomichna otsinka lisovykh zemel yak osoblyvoho resursu noosfery [Economic estimation of forest lands as a special resource of the noosphere]*. *Ahrosvit*, 2, pp. 2-6 [In Ukrainian].
12. Furdychko, O.I., Drebot, O.I., & Bobko, A.M. (2017). *Lis i lisovi ekosystemy u skladi zemel lisohospodarskoho pryznachennia [Forest and forest ecosystems in the territory of forestry purpose]*. *Visnyk ahrranoi nauky*, 10, pp. 56-60 [In Ukrainian].

18. Hazarika, Reneema, Jandl, Robert. The Nexus between the Austrian Forestry Sector and the Sustainable Development Goals: A Review of the Interlinkages. *Forests*, February 2019, Volume 10, Release 3, Article number 205; doi:10.3390/f10030205. URL : <https://www.mdpi.com/1999-4907/10/3/205>.

19. Jonah Busch, Kalifi Ferretti-Gallon. What Drives Deforestation and What Stops It? A Meta-Analysis. *Review of Environmental Economics and Policy*, January 2017, Volume 11, Issue 1, p. 3-23. URL : <https://doi.org/10.1093/reep/rew013>.

20. Kyoto Protocol. United Nation. URL : <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kprus.pdf>.

21. The Act on Forests. URL : <http://www.lasy.gov.pl/pl/informacje/publikacje/in-english/the-act-on-forests/view>.

22. URL : <http://www.bonnchallenge.org/content/challenge>.

23. URL : http://wwf.panda.org/wwf_news/?271518/Foresters-trip-to-Poland.

24. URL : <https://www.unenvironment.org/news-and-stories/press-release/new-un-decade-ecosystem-restoration-offers-unparalleled-opportunity>.

25. URL : <https://www.wri.org/resources/data-visualizations/financial-returns-restoration>.

13. Shershun, M.Kh. & Drebot, O.I. (2017). *Ekonomika pryrodokorystuvannya lisovykh ekosystem: navchalnyi posibnyk [Economics of natural forest ecosystems: manual]*. Kyiv: DIA [In Ukrainian].

14. Analyze special protection natural areas law framework and develop proposals for harmonization of framework between Ukraine and EU. (2016). *ENPI East FLEG*. Retrieved from: <http://www.enpi-fleg.org/docs/analyze-special-protection-natural-areas-law-framework-and-develop-proposals-for-harmonization-of-framework-between-ukraine-and> [In English].

15. Brukas, V., Stanislovaitis, A., Kavaliauskas, M., & Gaizutis, A. (2018). Protecting or destructing? Local perceptions of environmental consideration in Lithuanian forestry. *Land Use Policy*, 79, pp. 1014-1023. Retrieved from: <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2016.05.006> [In English].

16. Forests in Poland 2018. (2018). *Lasy Państwowe*. Retrieved from: <http://www.lasy.gov.pl/pl/informacje/publikacje/in-english/forests-in-poland/fortests-in-poland-2018-4.pdf/view> [In English].

17. Gesetz zur Erhaltung des Waldes und zur Förderung der Forstwirtschaft (Bundeswaldgesetz - BWaldG k.a.Abk.). (n.d.). *Buzer.De*. Retrieved from: <http://www.buzer.de/gesetz/4619/index.htm> [In German].

18. Hazarika, R. & Jandl, R. (2019). The nexus between the Austrian forestry sector and the sustainable development goals: a review of the interlinkages. *Forests*, 10 (3). Retrieved from: <https://www.mdpi.com/1999-4907/10/3/205> [In English].

19. Busch, Jo. & Ferretti-Gallon, K. (2017). What drives deforestation and what stops it? A meta-analysis. *Review of Environmental Economics and Policy*, 11 (1), pp. 3-23. Retrieved from: <https://doi.org/10.1093/reep/rew013> [In English].

20. Kiotskij protokol k ramachnoj konvencii organizacii ob edinennyh nacij ob izmenenii klimata [Kyoto protocol to the United Nations' framework convention on climate change]. (1998). *The United Nations*. Retrieved from: <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kprus.pdf> [In English].

21. The act on forests. (1991). *Lasy Państwowe*. Retrieved from: <http://www.lasy.gov.pl/pl/informacje/publikacje/in-english/the-act-on-forests/view> [In English].

22. Bonn Challenge. Retrieved from: <http://www.bonnchallenge.org/content/challenge> [In English].

23. Karabchuk, D. & Kahalo, O. (2016). Ukrainski lisivnyky oznaiomylysia iz polskym lisovym gospodarstvom [Ukrainian foresters got acquainted with the Polish forestry]. *WWF*. Retrieved from: http://wwf.panda.org/wwf_news/?271518/Foresters-trip-to-Poland [In Ukrainian].

24. New UN decade on ecosystem restoration offers unparalleled opportunity for job creation, food security and addressing climate change. (2019). *UN Environment*. Retrieved from: <https://www.unenvironment.org/news-and-stories/press-release/new-un-decade-ecosystem-restoration-offers-unparalleled-opportunity> [In English].

25. Financial returns from restoration. (2017). *World Resources Institute*. Retrieved from: <https://www.wri.org/resources/data-visualizations/financial-returns-restoration> [In English].

Furdychko O.I., Dankevych S.M. Organizational and economic ensuring for the management of forestry lands: foreign and domestic experience

The purpose of the article is to carry out theoretical and methodological substantiation of characteristics and organizational-economic factors for development an instrument of strategic management as a component of the financial and economic mechanism on basis of balanced use of forestry lands with the description of foreign experience and the definition of priorities for Ukraine.

Research methods. In the research process were used the following scientific methods: the dialectical method of cognition for analysing legislative and normative acts and scientific works regarding problems of balanced use of forestry lands; the comparative analysis for disclosing problems in the management of forestry land in comparison with the European experience; the monographic method for identifying factors for management development on basis of balanced use of forestry land; the abstract-logical method for theoretical generalizations and formulation of conclusions.

Research results. The study provides an overview on organizational and economic factors for management development on basis of balanced use of forestry lands with the description of foreign experience and the definition of priorities for Ukraine. It is substantiated that the adaptation of foreign experience, the introduction of international standards for combination of space and time measures to ensure balanced use of forestry land is impossible without the use of scientifically based and environmental strategic management tool, which is a component of the financial and economic mechanism.

Elements of scientific novelty. The theoretical positions and applied principles of strategic management of forestry lands were further developed, based on the foreign experience of the balanced land use.

Practical significance. Foundation was prepared for the functioning of a financial and economic mechanism with an integrated system of organizational and management tools aimed at achieving the balanced use of forestry lands. Figs.: 2. Refs.: 25.

Keywords: balanced use; management; forestry land; ecological and economic priorities; financial and economic mechanism.

Furdychko Orest Ivanovych - doctor of economic sciences, doctor of agricultural sciences, professor, acadician of NAAS, director of the Institute of Agrarian Ecology and Environmental Resources of NAAS (12, Metrolohichna str., Kyiv)
E-mail: agroecologynaan@gmail.com

Dankevych Stepan Mykhailovych - candidate of agricultural sciences, competitor for doctor's degree of the department of economics of natural resources, Institute of Agrarian Ecology and Environmental Resources of NAAS (12, Metrolohichna str., Kyiv)
E-mail: agroecologynaan@gmail.com

Фурдичко О.И., Данькевич С.М. Организационно-экономическое обеспечение управления землями лесохозяйственного назначения: зарубежный и отечественный опыт

Цель статьи - осуществить теоретико-методическое обоснование характеристик и организационно-экономических факторов развития инструмента стратегического управления как составляющей финансово-экономического механизма на основе сбалансированного использования земель лесохозяйственного назначения с анализом зарубежного опыта и определением приоритетов для Украины.

Методика исследования. Используются методы: диалектический метод познания для анализа законодательных и нормативных актов и научных трудов учёных относительно проблематики сбалансированного использования земель лесохозяйственного назначения, сравнительного анализа (раскрытие проблем управления землями лесохозяйственного назначения по сравнению с европейским опытом), монографический - для выявления факторов развития управления на основе сбалансированного использования земель лесохозяйственного назначения, абстрактно-логический (теоретические обобщения и формулирование выводов).

Результаты исследования. Приведён обзор организационно-экономических факторов развития управления на основе сбалансированного использования земель лесохозяйственного назначения с описанием зарубежного опыта и определением приоритетов для Украины. Обосновано, что адаптация зарубежного опыта, внедрение международных стандартов относительно соединения в пространстве и времени мероприятий для обеспечения сбалансированного использования земель лесохозяйственного назначения невозможны без применения научно обоснованного и экологически взвешенного инструмента стратегического управления как составляющей финансово-экономического механизма.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие теоретические положения и прикладные основы стратегического управления землями лесохозяйственного назначения, в основу которых положены зарубежный опыт сбалансированного землепользования.

Практическая значимость. Подготовлена почва для функционирования финансово-экономического механизма с комплексной системой организационно-управленческих инструментов, которые направляются на достижение сбалансированного использования земель лесохозяйственного назначения. Илл.: 2. Библиогр.: 25.

Ключевые слова: сбалансированное использование; управление; земли лесохозяйственного назначения; эколого-экономические приоритеты; финансово-экономический механизм.

Фурдичко Орест Иванович - доктор экономических наук, доктор сельскохозяйственных наук, академик НААН, директор Института агроэкологии и природопользования НААН (г. Киев, ул. Метрологическая, 12)
E-mail: agroecologynaan@gmail.com

Данькевич Степан Михайлович - кандидат сельскохозяйственных наук, докторант отдела экономики природопользования, Институт агроэкологии и природопользования НААН (г. Киев, ул. Метрологическая, 12)
E-mail: agroecologynaan@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 03.04.2019 р.

Фахове рецензування: 20.05.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Фурдичко О. І., Данькевич С. М. Організаційно-економічне забезпечення управління землями лісгосподарського призначення: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Економіка АПК*. 2019. № 6. С. 92 – 102.

* * *

УДК 657.1

JEL Classification: M41, M11

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201906103>

В.С. МИКУЛЬСЬКИЙ, аспірант*

Трансформація професії бухгалтера в умовах диджиталізації управління

Мета статті - дослідити тенденції впливу диджиталізації на управління підприємством, розкрити стан автоматизації обліку та його управлінського сегмента, а також розглянути подальші перспективи розвитку професії бухгалтера в умовах диджиталізації управління.

Методика дослідження. Використано емпіричний метод, із здійсненням наступних операцій: спостереження, вимірювання, моделювання та прогнозування; загальнонаукові методи аналізу і синтезу, із застосуванням історичного та логічного підходів.

Результати дослідження. Розкрито сутність і тенденції процесів диджиталізації, наведено перелік існуючого програмного забезпечення, що використовується у бухгалтерському обліку в межах диджиталізації, розглянуто стан автоматизації обліку та спрогнозовано перспективи розвитку професії бухгалтера в умовах диджиталізації управління.

Елементи наукової новизни. Наведено авторську пропозицію щодо еволюції цифрової форми обліку починаючи з «віртуального періоду» (з 2013 р. по наш час), вивчено ринок бухгалтерського програмного забезпечення та визначено стан автоматизації процесів бухгалтерського обліку та його управлінського сегмента. Узагальнено тенденції щодо трансформації професії бухгалтера в умовах диджиталізації управління.

Практична значущість. Обґрунтовано пропозиції щодо зміни пріоритетів у веденні бухгалтерського обліку та необхідності використання сучасних методів у діяльності господарюючих суб'єктів. При розвитку процесів диджиталізації виявлено корисність використання інформаційних систем та спеціалізованого програмного забезпечення при сучасних тенденціях до диджиталізації економіки. Табл.: 1. Рис.: 2. Бібліогр.: 12.

Ключові слова: диджиталізація; диджиталізація управління; програмне забезпечення; бухгалтерські інформаційні системи; професія бухгалтер; облік; автоматизація обліку; автоматизація управління.

Микульський В'ячеслав Станіславович - аспірант відділу обліку та оподаткування, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: slavon1mol@gmail.com

Постановка проблеми. Процеси диджиталізації проникли майже в усі сфери нашого життя. Вплив інформаційних технологій на розвиток людства неможливо переоцінити. За допомогою диджиталізації більша частина оточуючих нас процесів перейшла у цифровий формат і виступає невід'ємним компонентом інформаційного потоку, який активно розвивається та впроваджується в усі сфери життя.

Досвід розвинених країн переконує, що активний розвиток і впровадження диджитал-технологій у повсякденне життя становить одну з важливих умов набуття стійкої та прогресивної економіки. Він дозволяє знизити витрати людських ресурсів, грошових коштів та часу. Диджиталізація має гло-

бальний характер і являє собою невід'ємну частину ланцюга розвитку технологій, суспільства та взагалі процесів життя людини, які вже практично автоматизовані. Наразі понад 80% професій пов'язані з роботою на комп'ютері або з використанням комп'ютерних й інформаційних технологій і можуть або зникнути, або перейти у дещо інший формат.

Саме ці тенденції диджиталізації стають запорукою трансформації професії бухгалтера у найближчому періоді та потребують більш детального дослідження з метою розуміння таких трансформаційних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання автоматизації обліку на підприємствах та у сільському господарстві, а також питання розвитку професії бухгалтера в контексті диджиталізації управління розглядалися багатьма відомими науковцями, серед яких В.М. Жук [2], М.Ф. Кропивко [6],

* Науковий керівник - Ю.С. Бездушна, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник.
© В.С. Микульський, 2019

М.П. Павлюковець [9], В.О. Осмятченко [8], С.В. Івахненко [3, 4], Л.А. Поливана [10] та ін.

Мета статті - дослідити тенденції впливу диджиталізації на управління підприємством, розкрити стан автоматизації обліку та його управлінського сегмента, а також розглянути подальші перспективи розвитку професії бухгалтера в умовах диджиталізації управління.

Методологія дослідження. Дослідження сучасного стану прогресу диджиталізації було проведено на основі статистичного методу та методу аналізу. Розвиток цифрової економіки зумовлює поліпшення методологічних засад з автоматизованого ведення обліку і створює підґрунтя для подальшого вивчення впливу процесу диджиталізації на облікову складову та на розвиток професії бухгалтера.

Виклад основних результатів дослідження. Питання автоматизації бухгалтерського обліку та вибору програмного забезпечення (далі - ПЗ) залишається вкрай актуальним. Його важливість зумовлена великою кількістю такого програмного забезпечення. Особливо гостро це питання постало у 2017 р., коли було прийнято та опубліковано Указ Президента України № 133/2017 "Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 28 квітня 2017 року Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)", в якому серед іншого був заборонений для використання в Україні пакет програмного забезпечення «1С: Підприємство» та його різновиди [12].

Це викликало тривогу серед працівників облікових служб, адже вказане програмне

забезпечення використовувалося практично у кожному підприємстві. Постала необхідність пошуку аналогів, які могли б забезпечити подібний функціонал, як і в популярного 1С. Окрім того, більша частина українських закладів вищої освіти при підготовці кадрів облікового направлення мають у своїй навчальній програмі обов'язкове вивчення методів роботи у 1С, а подібна зміна програмного забезпечення призвела до необхідності вивчення інших програм, що зумовило значні витрати часу та матеріальних ресурсів.

Уже досвідчені бухгалтери, що мають навички роботи у 1С, повинні також витратити час на перенавчання та освоєння нової програми. І це при тому, що вже існуючі інформаційні бази необхідно було переносити до нового ПЗ. Але цей процес досить складний, особливо якщо підприємства великі, з багатьма підрозділами, де самі інформаційні бази можуть сягати розміру в десятки гігабайт. Бухгалтерія стикнулася з конфліктом між програмним забезпеченням, який полягає у їх несумісності, що призводить до некоректного відображення інформації.

Альтернатив програмного забезпечення, яке дозволяє полегшити ведення бухгалтерського обліку на ринку, існує досить багато, щороку створюються щонайменше з десятка нових пакетів. Оновлюються та доопрацьовуються вже діючі програми, а також значна частина програмного забезпечення потрапляє до нас із-за кордону, де сектор автоматизації обліку вже на декілька кроків попереду від існуючого в Україні. Наразі програмного забезпечення існує понад 50 видів (табл.).

Наявне програмне забезпечення із ведення бухгалтерського обліку

№	Назва програми	№	Назва програми	№	Назва програми
1	1С: Підприємство	19	Фінолог	37	Домашня бухгалтерія Lite
2	«Парус 4.х»	20	PeopleSoft	38	Великий птах
3	«SAP»	21	«Акцент»	39	JD Edwards
4	Oracle	22	«STEKAS»	40	Майстер:Бухгалтерія
5	БЭСТ	23	«Scala»	41	Бухгалтерія Он-лайн від ПриватБанку
6	«SQL»	24	«Компас Гігант»)	42	«Хені-Бух»
7	Дебет Плюс	25	«Platinum»	43	«Crystal Finance Millennium»
8	«Галактика»	26	«Ахapta»	44	Платформа «FIT-Бюджет»
9	Seepeso	27	«Navision Attain»	45	ПЗ «Інфо-Підприємство»
10	Vaan	28	«R/3»	46	«Інфо-Бухгалтер»
11	«Інфософт»	29	TradeMaster	47	«АБ ОФІС»
12	ДІАСОФТ	30	Rewizor GT	48	Сервіс Web3vim
13	Інталев	31	«ABACUS»	49	ПК Універсал

14	Ай-Ті (комплекс пз «БОС»)	32	«Турбо-Бухгалтер»	50	УкрБланк
15	«Cognitive Technologies LTD»	33	«Інфін-Бухгалтерія»	51	УкрСклад
16	«R-style software lab»	34	Бухгалтерські документи 2.2	52	УкрЗарплата
17	Інтелект сервіс	35	iFin - онлайн бухгалтерія	53	Програма для малого та середнього бізнесу, «Предприниматель 4»
18	«Омега»	36	Діловод	54	Інше

Джерело: Розробка автора на основі дослідження ринку бухгалтерського програмного забезпечення.

Кожна програма дозволяє використовувати свої переваги у певній окремій сфері або в цілому, обіцяє підтримку роботи від досвідчених програмістів 24/7, інтуїтивно зрозумілий інтерфейс та інколи, просто для початку роботи, необхідна звичайна наявність доступу до мережі інтернет, без встановлювання ПЗ фізично на комп'ютер. Тут використовуються хмарні технології, а додатковими перевагами є простота та доступність для користувача будь-якого рівня.

Можливості такого бухгалтерського програмного забезпечення не поступаються перед найбільшими зарубіжними виробниками облікових ERP-систем і дозволяють працювати з первинними документами, оптимізуючи ведення:

- обліку отриманих накладних, актів послуг, рахунків та ін.;
- створення реєстру фінансових зобов'язань для подання в органи держслужб;
- створення платіжних доручень та реєстру платіжних доручень;
- обробка в обліку отриманих виписок;
- облік розрахунків із підзвітними особами [4].

Важливу роль на підприємстві відіграють договори, їх правильне оформлення, структура та наявність усіх необхідних реквізитів. Вказане програмне забезпечення дозволяє полегшити роботу з договорами, а це: автоматичне введення договорів у програму; складання реєстрів юридичних зобов'язань для органів державного контролю; формування файлів для автоматичного завантаження договорів та змін до них на портал e-дата; контроль та аналіз виконання договорів [5].

На будь-якому підприємстві значима робота із заробітною платою та відповідними податками. Існуюче ПЗ надає можливість не лише автоматизувати розрахунок нарахувань та утримань із зарплати, а й дозволяє вести штатний розпис в електронному ви-

гляді, має блок, де розміщені накази по кадрах з автоматичною нумерацією або з ручним редагуванням, автоматизує ведення обліку робочого часу та табеля обліку робочого часу, в перспективі введення автоматизації розрахунку середньої заробітної плати для виплати відпускних, лікарняних, оплати днів відрадження тощо.

Важливими автоматизованими на сьогодні функціями, які здатні оптимізувати ведення бухгалтерського обліку, є автоматичне формування меморіальних ордерів; автоматичне формування Головної книги; автоматичне формування карток і книг аналітичного обліку; облік матеріальних активів та запасів; облік капітальних інвестицій; введення в експлуатацію активів; облік МШП на складі та в експлуатації (кількісний облік); зручні обігові відомості ТМЦ по місцях зберігання/експлуатації та матеріально відповідальних особах.

Розроблені програми дозволяють автоматично, на основі введених даних, заповнювати декларації по єдиному податку, податку на додану вартість, звітність з праці про єдиний соціальний внесок, військовий збір та податок на доходи фізичних осіб, декларації з прибутку та виконувати багато інших операцій. Бухгалтеру залишається лише проконтролювати присутність усіх необхідних документів, реквізитів та операцій, а далі фактично все виконує програма.

Отже, із зростанням усебічної автоматизації облікового процесу на суб'єктах господарювання набуває поширення бухгалтерське програмне забезпечення. Разом із тим значно нижчий рівень автоматизації управлінського обліку. Управлінський облік вкрай важливий в управлінні підприємством, адже з метою прийняття ефективних управлінських рішень компанії впроваджують саме управлінський облік як систему, що веде облік даних про стан діяльності підприємства, дозволяє аналізувати та контролювати

тенденції його розвитку. Наскільки об'єктивною буде база для управлінських рішень визначається логікою, що закладається при побудові системи управлінського обліку: чим коректніше відображаються та аналізуються зібрані дані, тим ефективнішими будуть управлінські рішення.

Програмне забезпечення, що існує на ринку, теоретично повинно дозволяти задовольняти потреби управлінського апарату в накопиченні та передачі інформації з метою прийняття управлінських рішень. Але на практиці все дещо інакше. Серед наявного переліку програм лише декілька мають можливість формувати управлінську інформацію\звітність на основі зібраних даних (див. табл.).

Для науки важливе визначення місця процесів диджиталізації в розвитку обліку та його теорії. У цьому аспекті доцільно розглядати періодизацію розвитку форм бухгалтерського обліку в Україні. Зокрема М.П. Павлюковець наводить еволюцію форм

обліку, в умовах його автоматизації, за якою виділяє чотири етапи економічного розвитку, що вплинули на розвиток форм обліку:

1. Дореформений період (до 1999 р.).
2. Період реформ (1999-2007 рр.).
3. Період імплементації (2007-2013 рр.).
4. Віртуальний період (з 2013 р. по теперішній час) [9].

Кожен період характеризується певною тенденцією розвитку інформаційного забезпечення управління та зміни у формах ведення обліку. Наразі етап віртуального періоду проходить певні трансформації та доповнюється новим відгалуженням, що характеризується диджиталізацією бухгалтерського та, відповідно, управлінського обліку (рис. 1). В Україні процеси диджиталізації поширюються й на державному рівні. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 рр. - це важливий комплексний крок у розвитку цифрової економіки в Україні.

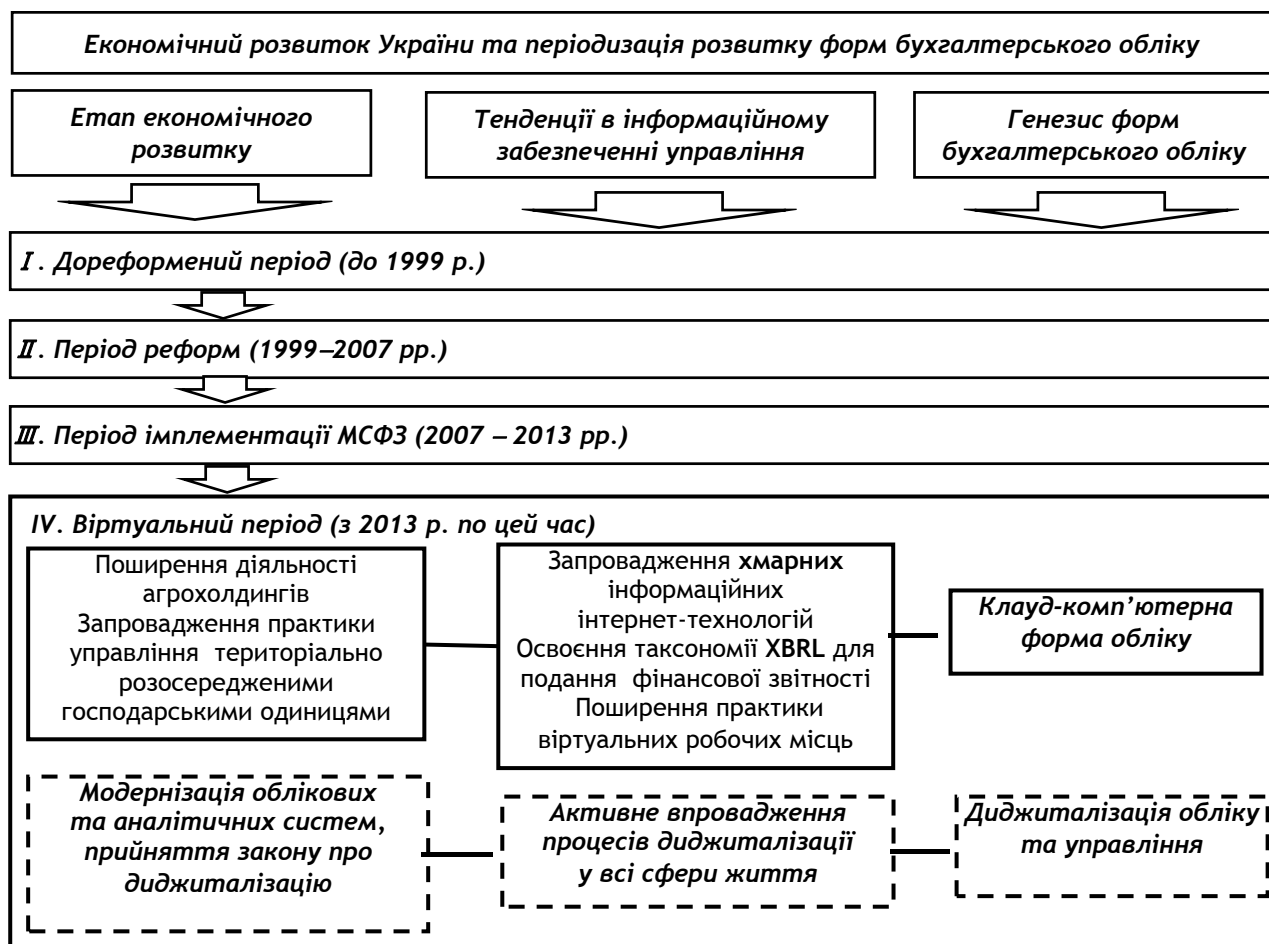

Рис. 1. Еволюція форм обліку відповідно до економічного та інформаційного розвитку України

«- - - -» – доповнено автором

Джерело: Розроблено на основі матеріалу [9].

Перші кроки до процесів диджиталізації вже зроблено. Про це свідчить диджиталізація роботи державних служб, контроль за державними фінансами, електронні аукціони, онлайн-послуги. Наразі понад 100 онлайн-послуг дають можливість отримання якісного сервісу без втручання людини.

На сьогодні вже 76% органів виконавчої влади розміщують дані на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних data.gov.ua; впроваджено понад 120 загальнодержавних е-послуг та 10 тис. он-лайн зареєстрованих підприємств. Щорічне зростання ІТ-сфери зафіксовано на рівні 22%; валова додана вартість у сфері ІКТ - 4,4% ВВП [7].

Україна увійшла в перелік Топ-30 країн із 115-ма у загальному рейтингу з відкритих даних Open Data Barometer за 2017 р.; посіла 43 місце із 126-ти у рейтингу найбільш інноваційних країн відповідно до Global Innovation Index 2018 (+7 позицій з 2017 р.).

В аналітичних матеріалах Світового Даоського економічного форуму було визначено перелік цифрових технологій, до яких відносять хмарні та мобільні технології, блокчейн, технології віртуалізації, ідентифікації, штучного інтелекту, біометричні технології, технології доповненої реальності, адитивні (3D-друк) і т.ін. Звісно, фундаментальна і прикладна наука, підприємці-інноватори, стартап-спільнота більшою мірою фокусуються на створенні технологій та продуктів, однак використання технологій бізнесом, індустріями, інфраструктурами, державою, громадянами – саме тут «живе» цифрова економіка та її безпосередні користувачі [1].

Отже, в умовах інформаційного прогресу і розвитку процесів диджиталізації існує необхідність подальшого розвитку теорії та методології обліку, зокрема її управлінського сегмента. Наявна потреба у створенні уніфікованого програмного забезпечення, яке б дозволяло обробляти усі масиви бухгалтерської інформації, починаючи від первинної документації і закінчуючи створенням звітів не лише для зовнішніх користувачів фінансової інформації господарюючого суб'єкта, а й для управлінського апарату. При цьому для останніх такі звіти мають бути у зручному для розуміння та планування вигляді. Оптимально, аби вони могли надати певні поради з оптимізації, базовані на статистичному дослідженні поточного ринку, для відповіді на питання - який з видів

діяльності забезпечує більше вигід, у що доцільніше інвестувати на даному етапі виробництва, а що слід призупинити. Наразі диджиталізація та все, що пов'язано з нею, звучить досить футуристично, існує певне скептичне ставлення до такого процесу саме в обліковій науці. Але за цим майбутнє професії. У часи Луки Пачолі ніхто навіть і подумати не міг, що облік буде вестися в електронному вигляді, що гроші можуть не мати фізичної форми (електронні розрахунки), а його «Трактат про обчислення та записи» (Tractatus de computis et scripturis) стане першоджерелом для розвитку бухгалтерського обліку.

У бухгалтерському обліку за його класичним трактуванням виділяють шість процесів - виявлення, вимірювання, реєстрація накопичення, узагальнення, зберігання та передача інформації про діяльність підприємства зовнішнім і внутрішнім користувачам для прийняття рішень [11]. Наразі усі вони повністю або частково автоматизовані (рис. 2).

Таким чином, нині більша частина процесів бухгалтерського обліку автоматизована. Це підтверджує, що у близькому майбутньому професія бухгалтера еволюціонує, адже відпаде необхідність у ручному введенні інформації. Вже на сьогодні робота бухгалтера не зводиться до того, що більшість людей вважає професією бухгалтера, а саме рахувати на калькуляторі «дебет-кредит» і записувати це у паперові реєстри. Функція та призначення професії бухгалтера в умовах процесів диджиталізації поступово трансформується. Наразі розробляють нові опції й удосконалюють старі, вносячи новизну та полегшуючи роботу з інформацією. Із плином часу суспільство стикнеться з ситуацією, коли бухгалтер буде більше ніж контролер, ніж оператор бухгалтерської інформації, що стежить за тим, аби автоматизований облік, який ведеться на підприємстві, відбувався у правильному руслі.

За стрімкого розвитку процесів диджиталізації багато хто вважає, що професія «бухгалтер» знаходиться на межі зникнення, але це не так. Наразі ще комп'ютери, програмне забезпечення та інформаційні системи не здатні самостійно виконувати більшу частину функцій бухгалтера, до яких входить заповнення податкових накладних, розрахунків-коригувань, а також подача звітності у так звані часи-пік, коли сервери державних контролюючих органів не здатні приймати

звітність через значне навантаження. Сучасний розвиток інформаційних технологій навіть через багато років не знищить старо-

давню професію «бухгалтер», а навпаки, роль бухгалтера значно зростає та зазнає змін [10].

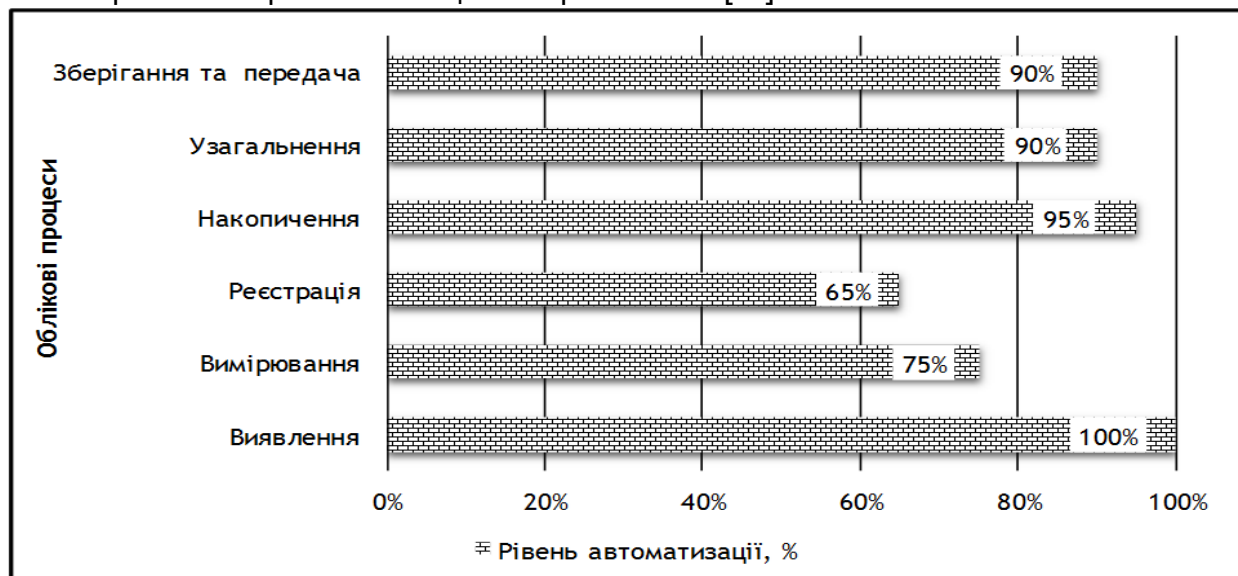

Рис. 2. Передумови трансформації професії бухгалтера в умовах диджиталізації управління

Джерело: Узагальнено автором на основі вивчення програм, які використовуються для ведення обліку на господарюючих суб'єктах.

Вектор розвитку професії бухгалтера описаний в Інституціональній теорії бухгалтерського обліку. Її фундатор - В.М. Жук, справедливо зазначає, що під впливом глобалізації бухгалтери усіх країн масово усвідомлюють нову місію власної професії, розвиваючи свій неформальний інститут і сприяючи керованості й довірі у світовому соціально-економічному просторі. Інституціональна теорія обліку пов'язує трансформацію професії з явищем так званого бухгалтерського інжинірингу. Ознакою «бухгалтерського інжинірингу» є застосування у його системі нових специфічних інструментів. На сьогодні фахівці налічують близько сотні видів інструментів інжинірингу, які доповнюють облік. Вони характеризуються використанням математичного апарату, специфічного програмного забезпечення, глибоко структурованих планів - рахунків, різних видів балансів, п'ятивимірних систем замість двовимірних і т.д. [2].

На нашу думку, бухгалтер стане своєрідним інформаційним аудитором, який стежитиме за тим, щоб на підприємстві у програмному забезпеченні все відбувалося за встановленою схемою, виправляючи рідкі за частотою прояву збої, неточності, помилки, переглядаючи доцільність та правильність автоматично створених звітів, вносячи корективи у такі звіти за необхідності. Це не

означає, що з повною автоматизацією обліку потреба у професії бухгалтера зведеться до мінімуму чи зовсім зникне. Професія бухгалтера зазнає трансформації в інформаційного аудитора, стане відповідальнішою та набуде інших можливостей. Для досконалого ведення обліку слід володіти ситуацією загалом, що й дозволить повною мірою здійснювати та слідувати усім принципам бухгалтерського обліку - обачності, повного висвітлення, автономності, послідовності, безперервності нарахування та відповідності доходів і витрат, превалювання сутності над формою, історичній (фактичній) собівартості, єдиного грошового вимірника та періодичності.

Висновки. Сучасні процеси диджиталізації характеризуються високою автоматизацією як обліку окремо, так і процесів управління підприємством у цілому. Наразі на ринку спеціалізованого бухгалтерського програмного забезпечення пропонується понад п'ятдесят видів програмного забезпечення. Незважаючи на зростаючий функціонал, ПЗ усе ще не здатне повністю задовольнити потреби бухгалтерів та управлінського апарату підприємства. При цьому функції, що виконуються, дозволяють зменшити витрати часу на введення та обробку інформації, подання фінансової звітності.

Враховуючи вищезазначене, а також те, що більша частина облікових процесів наразі повністю або частково автоматизовані, спираючись на прогнози, викладені в інституційній теорії бухгалтерського обліку, тенденції трансформації професії бухгалтера

Список бібліографічних посилань

1. Валерій Фішук. «Диджиталізація - це лише початок». Інтерв'ю. Газета «День». URL : <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/didzhytalizaciya-ce-lyshe-pochatok>.
2. Жук В. М. Розвиток теорії бухгалтерського обліку: інституціональний аспект : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2018. 372 с.
3. Івахненко С. В. Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку: історія, теорія, перспективи : монографія. Житомир : «АСА», 2001. 416 с.
4. Івахненко С. В. Упровадження програмного забезпечення обліку і контролю: потенційні переваги і реальні проблеми. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2007. № 2. С. 56-62.
5. Інформаційні системи і технології в економіці / за ред. В. С. Пономаренко. Київ : Академія. 2002. С. 73.
6. Кропивко М. Ф. Інформація в управлінні агропромисловим виробництвом : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 1997. 252 с.
7. Олександр Саєнко. Диджиталізація державного управління та інноваційні технології - найпотужніші інструменти подолання корупції. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/oleksandr-sayenko-didzhytalizaciya-derzhavnogo-upravlinnya-ta-innovacijni-tehnologiyi-najpotuzhnishi-instrumenti-podolannya-korupcii>.
8. Осмятченко В. О. Функції бухгалтерського обліку в умовах застосування інформаційних технологій. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: економіка, управління та адміністрування*. 2010. Вип. № 2 (52). С. 163-166.
9. Павлюковець М. П. Розвиток бухгалтерського обліку сільськогосподарських підприємств в умовах інтернет-технологій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.09. Київ, 2014. 20 с.
10. Поливана Л. А. Зникнення професії бухгалтер з розвитком штучного інтелекту. *Економічні науки*. 2016. № 171. URL : <http://journals.uran.ua/index.php/wissn021/article/view/84042/79505>.
11. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 р. №996-XIV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
12. Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 28 квітня 2017 року. «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» : Указ Президента України № 133/2017. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850>.

вкрай реальні. Формування наукових засад нового формату професії, на основі викладених й описаних тенденцій розвитку бухгалтерського обліку в умовах диджиталізації управління, є подальшим кроком у розвитку його теорії та методології.

References

1. Fishchuk, V. (n.d.). "Dydzhytalizatsiia - tse lyshe pochatok". Interview. [Digitalization is just the beginning. Interview]. *Hazeta "Den"*. Retrieved from: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/didzhytalizaciya-ce-lyshe-pochatok> [In Ukrainian].
2. Zhuk, V.M. (2018). *Rozvytok teorii bukhhalterskoho obliku: instytutsionalnyi aspekt : monohrafiia* [Development of a theory of accounting: Institutional aspect: monograph]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
3. Ivakhnenkov, S.V. (2001). *Informatsiini tekhnologii v orhanizatsii bukhhalterskoho obliku: istoriia, teoriia, perspektivyv : monohrafiia* [Informational technology in organization of the accounting: history, theory, perspective: monograph]. Zhytomyr: "ASA" [In Ukrainian].
4. Ivakhnenkov, S.V. (2007). Uprovadzhenia prohramnoho zabezpechennia obliku i kontroliu: potentsiini perevahy i realni problemy [Implementation of accounting software and control: potential benefits and real problems]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, 2, pp. 56-62 [In Ukrainian].
5. Ponomarenko, V.S. (Ed.). (2002). *Informatsiini systemy i tekhnologii v ekonomitsi* [Information systems and technologies in Economics]. (p. 73). Kyiv: Akademiia [In Ukrainian].
6. Kropyvko, M.F. (1997). *Informatsiia v upravlinni ahro-promyslovym vyrobnytstvom : monohrafiia* [Information on the management of agro-industrial production: monograph]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
7. Saienko, O. (n.d.). Dydzhytalizatsiia derzhavnoho upravlinnia ta innovatsiini tekhnologii - naipotuzhnishi instrumenty podolannia koruptsii [Dignitaries of public administration and innovative technologies - the most powerful tools to overcome corruption]. *Government Portal*. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/oleksandr-sayenko-didzhytalizaciya-derzhavnogo-upravlinnya-ta-innovacijni-tehnologiyi-najpotuzhnishi-instrumenti-podolannya-korupcii> [In Ukrainian].
8. Osmiatchenko, V.O. (2010). Funktsii bukhhalterskoho obliku v umovakh zastosuvannia informatsiinykh tekhnologii [Functions of an accounting in the conditions of application of the informational technologies]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriia: ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, pp. 163-166 [In Ukrainian].
9. Pavliukovets, M.P. (2014). Rozvytok bukhhalterskoho obliku silskohospodarskykh pidpriemstv v umovakh internet-tekhnologii [Development of accounting of agricultural enterprises in the conditions of Internet technologies]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [In Ukrainian].
10. Polyvana, L.A. (2016). Znyknennia profesii bukhhalter z rozvytkom shtuchnoho intelektu [Disappearance of the profession is an accountant with the development of artificial intelligence]. *Ekonomichni nauky*, 171. Retrieved from: <http://journals.uran.ua/index.php/wissn021/article/view/84042/79505> [In Ukrainian].
11. Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 16.07.1999 r. №996-KhIV [On accounting and financial reporting in Ukraine: Law of Ukraine dated 16.07.1999, №996-XIV]. *Zakon Rada*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> [In Ukrainian].
12. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky ta oborony Ukrainy vid 28 kvitnia 2017 roku Pro zastosuvannia personalnykh spetsialnykh ekonomichnykh ta inshykh обмежувальних заходів (sanktsii) : Nakaz Prezidenta № 133/2017 [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated 28.04.2017 On the application of personal special economic and other restrictive measures (sanctions): Decree of the President No. 133/2017]. *Official website of the President of Ukraine*. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850> [In Ukrainian].

Mykul'skyi V.S. Transformation of accounting profession in terms of management digitalization

The purpose of the article is to investigate tendencies of digitalization's influence on enterprise management, to reveal the state of automation of accounting and management segment, as well as to consider further prospects for the profession of an accountant in terms of digitalization processes.

Research methods. When writing the article, the empirical method was used, carrying out the following operations: observation, measurement, modelling, and forecasting. There were also used general scientific methods of analysis and synthesis, using historical and logical approaches.

Research results. Essence and tendencies of digitalization processes were explored, and a list of existing software used in the accounting within limits of digitalization was disclosed. The state of automation of accounting was outlined and development prospects of the profession of an accountant in conditions of control digitalization were predicted.

Elements of scientific novelty. Scientific novelty lies in the author's proposals on the evolution of a digital form of accounting in a "virtual period from 2013 to the present time" periodization of accounting forms. Market of accounting software was studied and the state of automation of accounting processes was determined. Tendencies for the transformation of an accountant's profession in conditions of digitalization and automation of accounting were formed.

Practical significance. Propositions on changing priorities in accounting and necessity of using modern methods in business entities were substantiated. With the development of digitization processes, usefulness of information systems and specialized software with the current trends in the economy of digitalization was revealed. *Tabl.: 1. Figs.: 2. Refs.: 12.*

Keywords: digitalization; digitalization management; software; accounting information systems; profession of an accountant; accounting; accounting automation; management automation.

Mykul'skyi Viacheslav Stanislavovych - postgraduate student of the accounting and taxation department, National Science Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony str., Kyiv)
E-mail: slavon1mol@gmail.com

Микульський В.С. Трансформація професії бухгалтера в умовах діджиталізації управління

Цель статьи - исследовать тенденции влияния диджитализации на управление предприятием, раскрыть состояние автоматизации учета и его управленческого сегмента, а также рассмотреть дальнейшие перспективы развития профессии бухгалтера в условиях диджитализации управления.

Методика исследования. Использованы эмпирический метод, с осуществлением следующих операций: наблюдение, измерение, моделирование и прогнозирование; общенаучные методы анализа и синтеза, с применением исторического и логического подходов.

Результаты исследования. Раскрыты сущность и тенденции процессов диджитализации, приведен перечень существующего программного обеспечения, используемого в бухгалтерском учете в пределах диджитализации, рассмотрено состояние автоматизации учета и спрогнозированы перспективы развития профессии бухгалтера в условиях диджитализации управления.

Элементы научной новизны. Приведено авторское предложение по эволюции цифровой формы учёта начиная с «виртуального периода (с 2013 г. по наше время), изучен рынок бухгалтерского программного обеспечения и определено состояние автоматизации процессов бухгалтерского учёта и его управленческого сегмента. Обобщены тенденции трансформации профессии бухгалтера в условиях диджитализации управления.

Практическая значимость. Обоснованы предложения по изменению приоритетов в ведении бухгалтерского учета и необходимости использования современных методов в деятельности хозяйствующих субъектов. При развитии процессов диджитализации обнаружена полезность использования информационных систем и специализированного программного обеспечения при современных тенденциях в диджитализации экономики. *Табл.: 1. Илл.: 2. Библиогр.: 12.*

Ключевые слова: диджитализация; диджитализация управления; программное обеспечение; бухгалтерские информационные системы; профессия бухгалтер; учёт; автоматизация учёта; автоматизация управления.

Микульський Вячеслав Станіславович - аспірант відділу учёта і налогообкладження, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (г. Київ, ул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: slavon1mol@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 17.05.2019 р.

Фахове рецензування: 22.05.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Микульський В. С. Трансформація професії бухгалтера в умовах диджиталізації управління. *Економіка АПК*. 2019. № 6. С. 103 – 110.

*

Детермінанти формування попиту на ринку агротехнологічного сервісу

Мета статті - дослідити сучасний стан попиту аграрних виробників на технологічні послуги та окреслити основні чинники формування попиту на них.

Методика дослідження. Для визначення чинників формування попиту на ринку агротехнологічного сервісу використано системний підхід та економіко-статистичні методи (графічний, групувань тощо), емпіричний метод (щодо комплексної оцінки сучасного стану об'єкта дослідження), методи порівняльного аналізу (для визначення та порівняння частки спожитих послуг сторонніх організацій), абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формування висновків).

Результати дослідження. Визначено сучасний стан попиту на технологічні послуги у сільськогосподарських виробників та основні види агротехнологічних послуг, що надаються сторонніми організаціями сільськогосподарським підприємствам. Зважаючи на той факт, що за відсутності достатньої технічної бази в сільськогосподарських підприємствах розвинений агротехнологічний сервіс дозволяє їм забезпечити дотримання технологічного процесу в максимальній оптимальній строки, залишатиметься і зростатиме попит на технологічні послуги. Проведено дослідження чинників формування попиту, яке засвідчує про значущість кожного з них. Встановлено, що серед сукупності цих чинників одними з визначальних на сучасному етапі в Україні є розмір сільськогосподарських підприємств за площею угідь та рівень їх технічної оснащеності.

Елементи наукової новизни. Окреслено фактори впливу на види та розмір спожитих робіт і послуг, якими користуються сільськогосподарські підприємства від сторонніх організацій. Визначено види і рівень попиту на технологічні роботи та послуги у виробників продукції рослинництва залежно від їх площі сільськогосподарських угідь.

Практична значущість. Виявлено основні види агротехнологічних послуг, на які є попит у сільськогосподарських підприємств, що може слугувати інформаційною базою для продавців на ринку послуг. Доведено необхідність розвитку ринку агротехнологічних послуг для сільськогосподарських виробників, зважаючи на факт багатопкладності аграрної економіки, з метою обґрунтування механізмів розвитку такого ринку. Табл.: 3. Бібліогр.: 18.

Ключові слова: попит; технологічний сервіс; агротехнологічні послуги; матеріально-технічне забезпечення; ринок; чинники формування попиту.

Єфімцева Людмила Олексіївна - аспірант відділу інвестиційного та матеріально-технічного забезпечення, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: lyudmyla.economy@ukr.net

Постановка проблеми. Як один із важливих чинників стійкого розвитку сільського господарства слід вказати ступінь матеріально-технічного забезпечення виробничого процесу основними і оборотними засобами (сільськогосподарською технікою, виробничими потужностями, насінням, засобами хімізації, пально-мастильними матеріалами, енергоносіями тощо). В аграрному секторі значимими залишаються своєчасне виконання і дотримання послідовності основних технологічних операцій, які передбачені умовами аграрного виробництва. Це потребує наявності основних виробничих засобів у необхідній кількості та відповідної якості, що забезпечують своєчасність і комплексність операційного процесу сільськогосподарського виробництва. Крім того, для

багатьох вітчизняних аграріїв, перш за все середніх та малих форм господарювання, залишається невирішеною проблема кількісного та якісного забезпечення основними видами техніки. Більшість таких господарств фінансово неспроможні сформуванати комплексний машинно-тракторний парк, який відповідає сучасному рівню технічного забезпечення у високорозвинутих країнах світу. Щодо малих сільськогосподарських підприємств з площею угідь до 100 га, то існує ймовірність того, що їм економічно недоцільно мати у власності весь комплекс машин та обладнання. Як наслідок, актуалізується значимість ринку технологічних послуг у сільському господарстві. Тому існує потреба в дослідженні особливостей ринку агротехнологічних послуг, зокрема встановленні чинників формування попиту на ньому, з метою обґрунтування дієвих механізмів.

Мета статті - дослідити сучасний стан попиту в аграрних виробників на технологіч-

* Науковий керівник - М.М. Могилова, доктор економічних наук, доцент.

© Л.О. Єфімцева, 2019

ні послуги та окреслити основні чинники формування попиту на них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За теоретичну і методологічну основу досліджень з питання формування попиту на ринку технологічного сервісу слугують основні положення, викладені у наукових працях вчених економістів, зокрема таких, як: В.В. Биба [1], Я.К. Білоусько [12], О.В. Захарчук [2, 3, 6], В.В. Іванишин [4], А.В. Іванько [5], М.Ф. Кропивко [7], Ю.О. Лупенко [6, 7], А.Г. Мельник [8], М.Г. Михайлов [9], М.М. Могилова [6], Т.О. Осташко [10], В.Є. Скоцик [11], Д.Ю. Соловей [12] та ін.

Виклад основних результатів дослідження. Для ефективного розвитку ринкової системи її складові елементи, якими виступають співвідношення попиту і пропозиції та ціна як регулятор їх взаємодії, мають бути взаємоузгоджені. У системі технологічного сервісу попит виявляє прямий вплив на її функціонування з причини визначення розміру потужностей підприємств, які надають технологічні послуги, залежно від його величини. При цьому на розмір попиту на технологічні послуги при здійсненні виробничої діяльності сільськогосподарських виробників впливають цінові та нецінові детермінанти. Ціна згідно з неокласичною економічною теорією виступає визначальним чинником як єдиний та значущий фактор, який безпосередньо залежить від величини попиту. Безперечно, рівень ціни впливає як на споживача, так і на продавця технологічних послуг: для продавця зниження ціни може призвести до зменшення привабливості надання послуг через зниження рівня прибутку, споживачеві зменшення ціни надасть фінансову спроможність користуватися додатковими послугами, що приведе до збільшення попиту. Підвищення ціни на технологічні послуги та роботи може призвести до протилежних наслідків: споживач буде вимушений обмежити кількість спожитих послуг та робіт, у продавця буде зацікавленість у збільшенні обсягу наданих послуг. Однак, зважаючи, що навіть при збільшенні ціни, враховуючи потребу сільськогосподарських виробників у своєчасних технологічних послугах під час сезонних робіт, аграрії змушені будуть звертатися до підприємств з надання агротехнологічних послуг, і це не спричинить падіння попиту. Неціновими детермінантами, які безпосередньо впливають на рівень попиту на техноло-

гічні роботи та послуги, виступають кількість споживачів, розмір сільськогосподарських угідь аграріїв, їх фінансовий стан, вид діяльності та рівень забезпечення технічними засобами.

Одним із основних чинників, за наявними оцінками, є розмір земельних угідь у сільськогосподарських підприємствах. З метою аналізу рівня попиту на технологічні роботи та послуги залежно від площі сільгоспугідь здійснено групування аграрних підприємств за розмірами їх угідь і визначено в межах кожної групи частку угідь, на яких проведено агротехнологічні роботи сторонніми організаціями. Для аналізу залучено показники статистичної звітності 8079 підприємств, які користувалися у виробничій діяльності послугами сторонніх організацій. За результатами обробки даних встановлено, що у 2016 р. загальна частка спожитих послуг із захисту сільськогосподарських культур, оранки, культивуації, збору врожаю та робіт із внесення добрив становила від 6,1% (роботи та послуги з оранки) до 23% (роботи та послуги із захисту сільськогосподарських культур) (табл. 1).

При цьому в зазначеній вибірці найбільша частка припадає на роботи і послуги із захисту сільгоспкультур (23%) та зі збору врожаю (22,6%). Однак інші види спожитих послуг та робіт також досягають значної питомої ваги по усіх групах підприємств: спожиті роботи та послуги із внесення добрив - 13,2% від площі угідь, із культивуації - 10,4%.

Стосовно значного рівня залучення робіт і послуг із захисту сільгоспкультур, його можна пояснити низкою чинників. Значущість своєчасного, в обмежені терміни, здійснення заходів із захисту рослин у підвищенні рівня урожайності та якості продукції рослинництва очевидна. «Світові втрати рослинницької продукції від шкідливих організмів становлять в середньому 30%. Застосування засобів захисту рослин для регулювання чисельності шкочинних організмів є невід'ємною складовою частиною інтенсивних технологій вирощування сільськогосподарських культур. Тому важливим резервом збільшення кількості та підвищення якості сільськогосподарської продукції є впровадження ефективних та безпечних методів і засобів захисту рослин від шкідників, хвороб і бур'янів» [10]. При важливості таких технологічних операцій, внаслідок високої вартості технічних засобів для виконання

робіт із захисту сільгоспкультур існує проблема забезпечення усім комплексом необхідної техніки виробничого призначення. Так, навіть відповідні машини і обладнання вітчизняного виробництва коштують досить дорого. Станом на 01.03.2019 р. їх вартість коливалася від 175 тис. грн (протруйник насіння ПС-10) до 3201 тис. грн (самохідний обприскувач БЛ-3000). З цих причин підприємствам малих і середніх форм господарювання із площею сільгоспугідь до 500 га, у

яких частка спожитих послуг із захисту сільгоспкультур становила від 20,6% (з площею сільгоспугідь від 100,1 до 500 га) до 22,1% (з площею сільгоспугідь до 100 га), недоцільно мати в наявності весь комплекс машин та обладнання, враховуючи рівень їх прибутковості. Прибуток аграріїв з площею сільгоспугідь до 100 га досягає 924 тис. грн на підприємство та у виробників з площею угідь від 100,1 до 500 га у 2016 р. - 1591 тис. грн (табл. 2).

1. Обсяг спожитих агротехнологічних послуг сільськогосподарськими підприємствами залежно від площі сільськогосподарських угідь, 2016 р.

Підприємства, що мали сільськогосподарські угіддя, у тому числі площею, га	Спожиті послуги сторонніх організацій, у тому числі:									
	Захист с.-г. культур		Оранка		Культивація		Збір урожаю с.-г. культур		Внесення добрив	
	усього, тис. га	у т. ч. до площі с.-г. угідь, %	усього, тис. га	у т. ч. до площі с.-г. угідь, %	усього, тис. га	у т. ч. до площі с.-г. угідь, %	усього, тис. га	у т. ч. до площі с.-г. угідь, %	усього, тис. га	у т. ч. до площі с.-г. угідь, %
До 100,0	3,89	22,1	2,71	15,4	2,58	14,7	3,53	20,0	3,07	17,5
100,1 - 500,0	99,20	20,6	67,73	14,1	97,61	20,3	144,30	30,0	85,97	17,9
500,1 - 1000,0	202,01	20,8	97,55	10,1	136,17	14,0	286,49	29,6	148,14	15,3
1000,1 - 2000,0	690,38	20,9	261,44	7,9	418,87	12,7	714,75	21,7	457,80	13,9
2000,1 - 3000,0	408,91	15,6	164,45	6,3	244,09	9,3	499,33	19,1	246,43	9,4
3000,1 - 4000,0	433,17	25,8	91,90	5,5	218,98	13,1	361,84	21,6	255,47	15,2
4000,1 - 5000,0	270,29	22,0	71,15	5,8	157,79	12,8	297,77	24,2	164,39	13,4
5000,1 - 7000,0	377,43	25,0	91,52	6,1	150,92	10,0	374,11	24,8	232,01	15,4
7000,1 - 10000,0	362,77	30,1	58,40	4,8	99,95	8,3	274,14	22,7	168,19	13,9
Понад 10000,0	1137,15	26,5	152,22	3,5	273,69	6,4	959,34	22,3	514,40	12,0
Усього спожито послуг	3985,20	23,0	1059,06	6,1	1800,65	10,4	3915,60	22,6	2275,58	13,2

Джерело: Складено та розраховано на підставі даних форми 50 с-г «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства».

2. Рівень прибутковості виробників продукції рослинництва залежно від площі сільськогосподарських угідь, 2016 р.

Підприємства, що мали сільськогосподарські угіддя, у тому числі площею, га	Площа сільгоспугідь, тис. га	Прибуток на одне підприємство, тис. грн	Прибуток на 1 га сільгоспугідь, тис. грн
До 100,0	17,6	924	26,022
100,1 - 500,0	480,7	1 591	5,161
500,1 - 1000,0	969,6	2 881	3,964
1000,1 - 2000,0	3296,7	6 556	4,522
2000,1 - 3000,0	2618,5	11 124	4,563
3000,1 - 4000,0	1678,3	15 583	4,513
4000,1 - 5000,0	1229,1	20 472	4,581
5000,1 - 7000,0	1511,5	24 523	4,186
7000,1 - 10000,0	1206,1	36 433	4,350
Понад 10000,0	4294,3	104 293	3,983

Джерело: Складено та розраховано на підставі даних форми 50 с-г «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства».

Як засвідчили наведені дані, виробник з площею угідь до 100 га і з прибутком 924 тис. грн для придбання самохідного обприскувача вартістю 3201 тис. грн має працювати більше трьох років лише для його придбання, і це не враховуючи інших видів витрат, які передбачені виробничим процесом. У свою чергу весь дворічний прибуток «середнього» аграрія з площею сільгоспугідь від 100,1 до 500 га дозволить придбати такий обприскувач.

Висока частка (від 15,6 до 30,1%) використання послуг із захисту сільськогосподарських культур великими аграрними виробниками пояснюється трьома основними чинниками. По-перше, зважаючи на зростання значимості захисту рослин, обсяги цих агротехнологічних робіт у великих сільськогосподарських підприємствах значні. По-друге, навіть при фінансовій спроможності придбати відповідні види техніки, агрохолдингові формування користуються послугами, які надають дочірні підприємства чи філії, що входять в їх структуру. Це пов'язано з мінімізацією податкових платежів агрохолдингів як за рахунок вищої інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, так і за рахунок трансфертного ціноутворення. При цьому «...прибутковість виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції на підприємствах, підконтрольних агрохолдингам, дещо нижча, ніж у сільськогосподарських підприємствах традиційного типу, здебільшого за рахунок вищої її собівартості. Це пояснюється ... більшою часткою витрат, пов'язаних із вищою інтенсифікацією виробництва: у рослинництві ... на оплату послуг і робіт, виконаних спеціалізованими агросер-

вісними підприємствами, що входять у структуру агрохолдингів (+5,2%)... Водночас валовий прибуток із розрахунку на гектар у них нижчий, ніж у сільськогосподарських підприємств традиційного типу, на 402,81 грн/га через вищу собівартість виробництва» [7]. По-третє, на сьогодні при здійсненні хімічного захисту рослин, особливо у посівах зернових колосових, все більше використовується авіаційна техніка. І саме великі сільськогосподарські підприємства фінансово спроможні користуватися відповідними послугами підприємств, які мають в наявності авіаційну техніку та виконують роботи із захисту сільськогосподарських культур.

Найвищу частку спожитих послуг сторонніх організацій зі збору врожаю від 19,1% (у підприємств з площею угідь від 2000 до 3000 га) до 30,0% (у підприємств, які мали площу угідь від 100,1 до 500 га) можна пояснити низкою чинників. Процес збору врожаю є завершальним етапом виробництва продукції рослинництва, від своєчасності здійснення якого, враховуючи погодні умови, особливості виробництва, завантаженість технічних засобів, залежить повнота та обсяг збору продукції рослинництва. Крім того, переважна більшість виробників продукції рослинництва, які знаходяться в одному регіоні, майже одночасно починають збір урожаю, тому потребують у визначені строки необхідну збиральну техніку (комбайни, трактори, збиральні машини, вантажні автомобілі та ін.), якою не забезпечені всі сільськогосподарські підприємства, про що свідчить аналіз стану наявності основних видів техніки в них за 2010-2016 рр. (табл. 3).

3. Наявність основних видів техніки в сільськогосподарських підприємствах, 2010-2016 рр.

Вид техніки	2010 р., шт.	2016 р., шт.	2016 р. порівняно з 2010 р., шт. (+,-)	2016 р. порівняно з 2010 р., %, (+,-)
Трактори	151287	132686	-18601	-12
Вантажні та вантажно-пасажирські автомобілі	104307	85417	-18890	-18
Причепи та напівпричепи	86748	67928	-18820	-22
Плуги	49758	49306	-452	-1
Культиватори	72998	71659	-1339	-2
Борони	238160	192029	-46131	-19
Машини посівні та для садіння	75888	71290	-4598	-6
Розкидачі гною і добрив	18756	21634	+2878	+15
Дощувальні машини	4480	4103	-377	-8
Жатки валові	15228	14477	-748	-5

Машини для захисту сільськогосподарських культур	15107	20227	+5120	+34
комбайни, у тому числі:				
зернозбиральні	32750	27366	-5384	-16
кукурудзозбиральні	2548	1534	-1014	-40
кормозбиральні	7841	4861	-2980	-38
льонозбиральні	458	190	-268	-59
картоплезбиральні	1694	1239	-455	-27

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України [14].

Майже за всіма видами технічних засобів відбулося їх зменшення - від 1% (плуги) до 38% (кормозбиральні комбайни). Зокрема, зменшилася кількість усіх видів збиральних комбайнів: від 16% по зернозбиральних до 59% по льонозбиральних; кількість кукурудзозбиральних комбайнів зменшилася на 40%, кормозбиральних - на 38%.

Варто зазначити, що частка спожитих послуг сторонніх організацій зі збору врожаю у підприємств малих і середніх форм господарювання з площею сільськогосподарських угідь від 100,1 до 500 га становила 30 % та у малих підприємств із площею угідь до 100 га - 20 %. Пояснити високу частку спожитих послуг зі збору врожаю у малих підприємств з площею сільгоспугідь до 100 га можна недостатнім забезпеченням таких підприємств технічними засобами для цієї технологічної операції. Згідно зі статистичними даними, у підприємств з площею сільгоспугідь до 100 га відбулося зниження кількості основних видів техніки у 2014-2017 рр.: тракторів - на 16%, зернозбиральних комбайнів - на 18% та вантажних і вантажно-пасажирських автомобілів - на 27%.

Окрім зменшення наявності технічних засобів по малих і середніх підприємствах допускається вірогідність того, що їм недоцільно мати весь комплекс технічних засобів, враховуючи високу вартість збиральної техніки та рівень прибутковості підприємств. Відповідно до статистичних даних, середня вартість зернозбирального комбайна «Єнісей» у 2017 р. становила 1167 тис. грн, вартість зернозбирального комбайна «Полісся» - 2667 тис. грн [14]. Середня ціна зернозбиральних комбайнів іноземного виробництва коливалася від 2625 тис. грн («ТС») до 5837 тис. грн («Fendt») [14]. Комбайн «John Deere», на який найвищий попит у сільськогосподарських виробників (у 2017 р. було придбано 276 од.) коштував 5003 тис. грн. Виробник з прибутком 924 тис. грн (господарства з площею угідь до 100 га) фінансово не спроможний придбати найдешевший зернозби-

ральний комбайн «Єнісей» з урожаю одного року навіть за умови спрямування всього отриманого прибутку на його купівлю. Прибуток підприємства з площею сільгоспугідь від 100,1 до 500 га у 2016 р. становив 1591 тис. грн, що дозволяє йому придбати вищезазначений комбайн. Зважаючи на потребу сільгоспвиробників у більш надійній і якісній техніці, про що свідчить структура її придбання, підприємства з площею угідь від 100,1 до 500 га зможуть купити комбайн «John Deere» за прибуток мінімум трьох років. Очевидно, що підприємствам малих і середніх форм господарювання із площею сільгоспугідь до 500 га фінансово досить проблематично сформулювати весь необхідний машинно-тракторний парк, враховуючи високу вартість техніки.

Сільськогосподарські підприємства користувалися також послугами з оранки, культивування та робіт із внесення добрив. Частка послуг за цими видами робіт дещо нижча. Так, частка спожитих послуг із внесення добрив становила 13,2%, з культивування - 10,4, з оранки - 6,1%. Пояснюється менший розмір спожитих робіт і послуг з оранки, культивування та робіт із внесення добрив наявністю у більшості сільгоспвиробників тракторів, культиваторів, розкидачів гною та інших видів технічних засобів для виконання вказаних видів робіт. По-перше, це пов'язано з необхідністю наявності тракторів як основного технічного засобу при виконанні більшості видів агротехнологічних робіт і значним строком їх залученості до операційної діяльності. По-друге, плуги, культиватори, розкидачі гною відносяться до дешевших видів техніки, яку сільгосппідприємства фінансово спроможні купити.

На підставі наведеного вище можна стверджувати, що очевидна потреба виробників продукції рослинництва в залученні додаткових технічних ресурсів у спеціалізованих підприємствах, які надають агротехнологічні послуги, що свідчить про стабільність попиту на виконання технологічних робіт та пос-

луг. Згідно із статистичними даними, навіть підприємства з високим рівнем рентабельності залучають у процесі виробництва продукції рослинництва послуги сторонніх організацій, частка яких коливається від 6% (послуги та роботи з оранки) до 22% (виконання робіт із захисту сільгоспкультур).

Однак особливої уваги набуває потреба у використанні послуг сторонніх організацій малих і середніх підприємств із площею сільськогосподарських угідь до 500 га, які виступають основними споживачами послуг сторонніх організацій з виконання агротехнологічних робіт. При цьому необхідно враховувати, що важливим фактором впливу на зростаючий технологічний попит слід розглядати особливості процесу вирощування сільськогосподарських культур, яка полягає в потребі у наданні своєчасних і якісних технологічних послуг виробникам, враховуючи специфічні особливості вирощування: сезонність, природні умови, особливості вирощування нових культур, технології обробітку ґрунту, нестандартні фактори впливу та рівень завантаженості технічних засобів.

Висновки. На сучасному етапі з причини недостатнього матеріально-технічного забезпечення вітчизняних сільськогосподарських підприємств, враховуючи досвід розвинених країн щодо формування системи послуг для аграріїв, в Україні поступово розвивається ринок агротехнологічних послуг, зумовлений потребою в них. Детермінантами попиту на ринку агротехнологічного сервісу виступають ціна на технологічні послуги, кількість виробників сільськогосподарської продукції та розміри угідь, спеціалізація сільгоспвиробників, їх фінансовий стан і фінансові результати господарської діяльності, рівень технічного оснащення підприємств, система позикового фінансування придбання машин і обладнання, стан ринку сільськогосподарської техніки, зокрема асортимент пропозиції та ціни на техніку тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Биба В.В. Матеріально-технічне забезпечення сільськогосподарських підприємств України. *Економіка і регіон*. 2017. № 5. С. 69-74.
2. Захарчук О.В. Матеріально-технічне забезпечення сільськогосподарських підприємств України. *Економіка АПК*. 2016. № 7. С. 72-79.
3. Захарчук О.В. Проблеми матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств України. *Економіка АПК*. 2014. № 7. С. 92-99.

Одними із визначальних чинників попиту на ринку агротехнологічних послуг в Україні, які обґрунтовано результатами досліджень, слугують розміри сільськогосподарських підприємств за площею угідь, їх прибутковість і ціни на сільськогосподарську техніку. Співвідношення останніх визначає фінансову спроможність сільськогосподарських виробників щодо придбання техніки.

Обсяги попиту на агротехнологічні послуги та пріоритетність попиту за видами агротехнологічних операцій різняться у підприємств, різних за площею сільськогосподарських угідь. Основними споживачами послуг сторонніх організацій з оранки, культивування та внесення добрив є сільськогосподарські підприємства з площею сільгоспугідь до 500 га. Це пояснюється рядом причин: достатній земельний масив для товарного виробництва, необхідність відповідного рівня механізації агротехнологічних операцій, фінансова неспроможність або недоцільність придбання всього комплексу машин і обладнання, низький рівень технічної оснащеності.

Найбільший попит серед видів агротехнологічних робіт на послуги із захисту рослин і збору врожаю (відповідно 23,0 і 22,6%). Причому висока частка робіт із захисту рослин та збору врожаю, які виконуються сторонніми організаціями, характерна для малих, середніх та великих підприємств.

Таким чином, попит на агротехнологічні послуги досить високий серед усіх сільськогосподарських виробників багатоукладної аграрної економіки. Його забезпечення потребує стимулювання розвитку ринку агротехнологічного сервісу в Україні з урахуванням пріоритетів різних сільськогосподарських підприємств шляхом розширення асортименту послуг, створення відповідної ринкової інфраструктури.

References

1. Byba, V.V. (2017). Materialno-tekhniche zabezpechennia silskohospodarskykh pidpriemstv Ukrainy [Material and technical support of agricultural enterprises of Ukraine]. *Ekonomika i rehion*, 5, pp. 69-74 [In Ukrainian].
2. Zakharchuk, O.V. (2016). Materialno-tekhniche zabezpechennia silskohospodarskykh pidpriemstv Ukrainy [Material and technical support of agricultural enterprises of Ukraine]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 72-79 [In Ukrainian].

4. Іванишин В.В. Організаційно-економічні засади відтворення і ефективного використання технічного потенціалу аграрного виробництва : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2011, 350 с.
5. Іванько А.В. Ринкова рівновага на аграрному ринку: особливості узгодження сил попиту та пропозиції. Економічний аналіз : зб. наук. праць. Тернопіль : ТНЕУ, 2015. С. 23-28.
6. Лупенко Ю. О., Захарчук О. В., Мозилова М. М. Наукове забезпечення техніко-технологічного оновлення аграрного виробництва в Україні. *Економіка АПК*. 2017. № 5. С. 5-12.
7. Лупенко Ю.О., Кропивко М.Ф. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності. *Економіка АПК*. 2013. № 7. С. 5-21.
8. Мельник А. Г. Сучасний стан сфери ремонтно-технічного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників. *Ефективна економіка*. 2014. № 2. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3379> (дата звернення: 01.02.2019).
9. Михайлов М. Г. Основні пріоритети державної підтримки розвитку матеріально-технічної бази аграрних підприємств. *Економіка АПК*. 2018. № 1. С. 53-59.
10. Стан і перспективи розвитку українського села (дослідження громадської думки мешканців сільської місцевості України) ; за ред. Т. О. Осташко. Київ : Інститут сільського розвитку, 2006. 60 с.
11. Скоцьк В. Є. Проблеми ефективного використання техніки в сільськогосподарських підприємствах. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*, 2013. № 2 (6). С. 340-350.
12. Соловей Д. Ю., Білоусько Я. К. Аналіз кон'юнктури ринку сільськогосподарської техніки в Україні. *Економіка АПК*. 2014. № 1. С. 40-44.
13. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року ; за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2012. 182 с.
14. Придбання матеріально-технічних ресурсів для виробничих потреб сільськогосподарськими підприємствами за 2017 рік. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 01.02.2019).
15. Donofrio M. Nicholas. The value of innovation. URL : <http://www.ingenia.org.uk/Content/ingenia/issues/issue21/donofrio.pdf> (дата звернення: 17.02.2019).
16. American GFM-AMS Crankshaft Milling Machine. URL : <http://travelore.co.in/american/milling/machines.html> (дата звернення: 21.03.2019).
17. Federal Ministry of Food, Agriculture and Consumer Protection/Germany Agricultural Facts and Figures/ Edition 2010. 40 pg.
18. Dimitri C., Effland A., and Conklin N. The 20th Century Transformation of U.S. Agriculture and Farm Policy. URL : https://www.ers.usda.gov/eibdocs/publications/eib3/13566_eib3_1.pdf (дата звернення: 19.01.2019).
3. Zakharchuk, O.V. (2014). Problemy materialno-tekhnichnoho zabezpechennia silskohospodarskykh pidpriemstv Ukrainy [Problems of material and technical support of agricultural enterprises of Ukraine]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 92-99 [In Ukrainian].
4. Ivanyshyn, V.V. (2011). *Orhanizatsiino-ekonomichni zasady vidtvorennia i efektyvnoho vykorystannia tekhnichnoho potentsialu ahrarnoho vyrobnytstva: monohrafiia [Organizational and economic principles for reproduction and effective use of technical potential of agrarian production: monograph]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
5. Ivanko, A.V. (2015). Rynkova rivnovaha na ahrarnomu rynku: osoblyvosti uzgodzhennia syl popytu ta propozytisii [Market equilibrium in the agrarian market: particularities of matching the forces of demand and supply]. *Ekonomichnyi analiz: zb. nauk. prats.*, pp. 23-28 [In Ukrainian].
6. Lupenko, Yu.O., Zakharchuk, O.V., & Mohylova, M.M. (2017). Naukove zabezpechennia tekhniko-tekhnolohichnoho onovlennia ahrarnoho vyrobnytstva v Ukraini [Scientific support of technical and technological updating of agrarian production in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 5-12 [In Ukrainian].
7. Lupenko, Yu.O. & Kropyvko, M.F. (2013). Ahrokholdynhy v Ukraini ta posylennia sotsialnoi spriamovanosti yikh diialnosti [Agroholdings in Ukraine and strengthening the social orientation of their activities]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 5-21 [In Ukrainian].
8. Melnyk, A.H. (2014). Suchasnyi stan sfery remontno-tekhnichnoho obsluhovuvannia silskohospodarskykh tovarovyrobnykiv [The current state of the sphere of repair and maintenance of agricultural producers]. *Efektivna ekonomika*, 2. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3379> [In Ukrainian].
9. Mykhailov, M.H. (2018). Osnovni priorytety derzhavnoi pidtrymky rozvytku materialno-tekhnichnoi bazy ahrarnykh pidpriemstv [The main priorities of the state support to the development of the material and technical base of agricultural enterprises]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 53-59 [In Ukrainian].
10. Ostashko, T.O. (Ed.) (2006). *Stan i perspektyvy rozvytku ukrainskoho sela (doslidzhennia hromadskoi dumky meshkantsiv silskoi mistsevosti Ukrainy) [Status and prospects of development of the Ukrainian village (research of public opinion of the inhabitants of rural Ukraine)]*. Kyiv: Instytut silskoho rozvytku [In Ukrainian].
11. Skotsyk, V.Ye. (2013). Problemy efektyvnoho vykorystannia tekhniky v silskohospodarskykh pidpriemstvakh [Problems of efficient use of equipment in agricultural enterprises]. *Ekonomichni nauky: zb. nauk. prats.*, pp. 340-350 [In Ukrainian].
12. Solovei, D.Yu. & Bilousko, Ya.K. (2014). Analiz koniunktury rynku silskohospodarskoi tekhniky v Ukraini [Analysis of the market situation of agricultural machinery in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 40-44 [In Ukrainian].
13. Lupenko, Yu.O. & Mesel-Veseliak, V.Ya. (Eds.) (2012). *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku [Strategic directions of development of agriculture of Ukraine for the period up to 2020]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
14. Prydbannia materialno-tekhnichnykh resursiv dlia vyrobnychkykh potreb silskohospodarskymy pidpriemstvamy za 2017 rik [Purchase of material and technical resources for production needs by agricultural enterprises for 2017]. *Ukrstat*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
15. Donofrio, M.N. (n.d.). The value of innovation. *Ingenia Online*. Retrieved from: <http://www.ingenia.org.uk/Content/ingenia/issues/issue21/donofrio.pdf> [In English].
16. American GFM-AMS crankshaft milling machine. (n.d.). Retrieved from: <http://travelore.co.in/american/milling/machines.html> [In English].
17. Germany agricultural facts and figures (2010). *Federal Ministry of Food, Agriculture and Consumer Protection* [In English].
18. Dimitri, C., Effland, A., & Conklin, N. (n.d.). The 20th century transformation of U.S. agriculture and farm policy. *United States Department of Agriculture*. Retrieved from: https://www.ers.usda.gov/eibdocs/publications/eib3/13566_eib3_1.pdf [In English].

Yefimtseva L.O. Determinants for demand formation in the market of agrotechnological service

The purpose of the article is to investigate the current state of agro-industrial producers' demand on technological services and to outline the main factors for demand formation on them.

Research methods. To determine the factors for demand formation in the market of agrotechnological service were used the following scientific methods: the system approach and economic and statistical methods (graphic, grouping, etc.); the empirical method for a complex assessment of the current state of the research object; methods of comparative analysis for determination and comparison of a share of consumed services of third-party organizations; abstract and logical for theoretical generalizations and formation of conclusions.

Research results. The present state of agricultural producers' demand for technological services and the main types of agrotechnological services provided by third-party organizations to agricultural enterprises were determined. Due to the absence of sufficient technical base in agricultural enterprises, developed agrotechnological service allows them to ensure observance of technological processes in optimal terms; moreover, the demand for technological services will remain and grow. It was conducted a research of factors for demand formation, which proves significance of each of identified factors. It was established that among a set of these factors, one of the determining ones at the present stage in Ukraine has been a size of agricultural enterprises by land area and level of their technical equipment.

Elements of scientific novelty. The factors influencing types and sizes of consumed works and services by agricultural enterprises from third-party organizations were outlined. Types and level of demand for technological works and services from crop producers depending on their agricultural land areas were determined.

Practical significance. The main types of agrotechnological services demanded by agricultural enterprises were revealed that can serve as an information base for sellers in the service market. Necessity for development of the agrotechnological services market for agricultural producers was proved, taking into account multifaceted nature of the agrarian economy, in order to substantiate development mechanisms of the agrotechnological services market. Tabl.: 3. Refs.: 18.

Keywords: demand; technological service; agrotechnological services; material and technical provision; market; factors for demand formation.

Yefimtseva Liudmyla Oleksiivna - post-graduate student of the department of investment, material and technical ensuring, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony str., Kyiv)
E-mail: lyudmyla.economy@ukr.net

Ефимцева Л.А. Детерминанты формирования спроса на рынке агротехнологического сервиса

Цель статьи - исследовать современное состояние спроса в аграрных производителей на технологические услуги и очертить основные факторы формирования спроса на них.

Методика исследования. Для определения факторов формирования спроса на рынке агротехнологического сервиса использован системный подход и экономико-статистические методы (графический, группировки и т.д.), эмпирический метод (для комплексной оценки современного состояния объекта исследования), методы сравнительного анализа (для определения и сравнения доли потребленных услуг посторонних организаций), абстрактно-логический (теоретические обобщения и формирование выводов).

Результаты исследования. Определено современное состояние спроса на технологические услуги в сельскохозяйственных производителей и основные виды агротехнологических услуг, которые выполняют посторонние организации для сельскохозяйственных предприятий. Учитывая тот факт, что при отсутствии достаточной технической базы в сельскохозяйственных предприятий развитый агротехнологический сервис в отрасли позволяет им обеспечить соблюдение технологического процесса в максимально оптимальные сроки, будет возрастать спрос на технологические услуги. Проведено исследование факторов формирования спроса, которое свидетельствует о значимости каждого из них. Установлено, что среди совокупности этих факторов одними из определяющих на современном этапе в Украине является размер сельскохозяйственных предприятий в зависимости от площади угодий и уровень их технической оснащенности.

Элементы научной новизны. Выделены факторы влияния на виды и размер потребленных работ и услуг сельскохозяйственными предприятиями от посторонних организаций. Определены виды и уровень спроса на технологические работы и услуги у производителей продукции растениеводства в зависимости от площади их сельскохозяйственных угодий.

Практическая значимость. Выявлены основные виды агротехнологических услуг, на которые имеется спрос в сельскохозяйственных предприятий, что может служить информационной базой для продавцов на рынке услуг. Доказана необходимость развития рынка агротехнологических услуг для сельскохозяйственных производителей, учитывая факт многоукладности аграрной экономики, с целью обоснования механизмов развития такого рынка. Tabl.: 3. Библиогр.: 18.

Ключевые слова: спрос; технологический сервис; агротехнологические услуги; материально-техническое обеспечение; рынок; факторы формирования спроса.

Ефимцева Людмила Алексеевна - аспирант отдела инвестиционного и материально-технического обеспечения, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)
E-mail: lyudmyla.economy@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 02.05.2019 р.

Фахове рецензування: 10.05.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Ефимцева Л. О. Детермінанти формування попиту на ринку агротехнологічного сервісу. *Економіка АПК*. 2019. № 6. С. 111 – 118.

* * *